

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**19. YÜZYILDA İHZADE OLMAK: MODERNLEŞME
SÜRECİNDE İHZADELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan:
Füsun Gülsüm GENÇ**

Balıkesir, 2015

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**19. YÜZYILDA İHZADE OLMAK: MODERNLE ME
SÜRECİNDE İHZADELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan:
Füsun Gülsüm GENÇ**

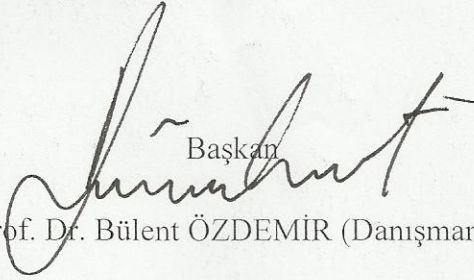
**Danışman:
Prof. Dr. Bülent ÖZDEMİR**

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

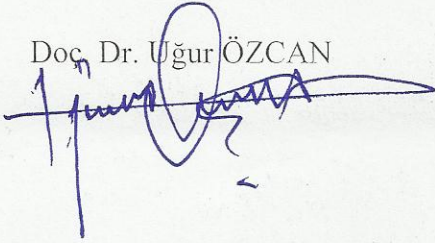
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201212517016 numaralı Füsün Gülsüm GENÇ'in hazırladığı "19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 27.05.2015 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına **OY BİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Bülent ÖZDEMİR (Danışman)

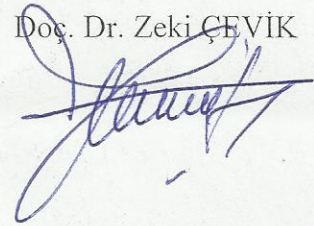
Üye

Doç. Dr. Uğur ÖZCAN

Üye

Doç. Dr. Zeki ÇEVİK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

24/06/2015

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde tahtın varisleri olmaları, nedeniyle çok büyük bir öneme sahip olan ehzadeler aynı zamanda taht için potansiyel bir tehlike oluşturur. Bu nedenle devlet tarihi boyunca sürekli bir denetim altında tutulmuşlardır. Denetimi sağlamak adına yapılan uygulamalar, ehzadelerin hak ve yetkileri ile ehzadelere getirilen kısıtlamalar çarpın gereklerine ve yaşanan olaylara göre şekillenmiştir.

Çalışmamızda ehzadelerin 19. yüzyıldaki siyasi, sosyal ve ekonomik durumları incelenmiştir. 19. yüzyıl dünyada ve Osmanlı Devleti'nde bir değişim dönemi olduğu için bu çalışmamızın Osmanlı Devleti tarihi 19. yüzyıl öncesi ve 19. yüzyıl olarak iki kısımda ele alınmıştır. Kuruluşundan 19. yüzyıla kadar olan dönem klasik dönem tabiriyle, 19. yüzyıl ise modernleşme süreci olarak kabul edilmiştir.

Böyle bir çalışmamızın nedeni modernleşmenin etkisiyle 19. yüzyılda meydana gelen değişimlerin ehzadeliğin kurumuna da yansımaları olması ve ehzadelerin hayatlarında klasik dönemle karşılaştırıldığında oldukça büyük farklılıklar meydana gelmesidir. Klasik dönemde ehzadeler ile ilgili çalışmaların yanı sıra 19. yüzyılda ehzadeliğin kurumu ile ilgili yapılan çalışmalar bulunmamaktadır. Kolektif biyografi şeklinde yapılan bu çalışmada klasik dönemde yapılan uygulamalar ile modernleşme sürecinde meydana gelen değişimler karşılaştırılmış ve 19. Yüzyılda ehzadelerin eğitimleri, sosyal hayatları, ekonomik durumları, evlilikleri, doğumları gibi baskılara yer verilmiştir. 19. Yüzyılda klasik dönemde olduğu gibi standart uygulamalar olmayıp ehzadelerin durumları, baskıya bulunan padişahın tutumuna göre şekillendiği için, değişimler tek tek padişahlar nezdinde ele alınmıştır.

Üç bölüme ayrılan çalışmamızın I. bölümünde Klasik Dönem ehzadeliğin Kurumu, II. Bölümde 19. Yüzyılda ehzadeliğin Kurumunda Meydana Gelen Değişimler, III. Bölümde ise örneklem olarak ehzade Mahmut Celâleddin Efendi'nin biyografisine yer verilmiştir.

Öncelikle kolektif biyografi konusunda de erli fikirlerini benimle payla arak bu konuda çal, ma yapmaya te vik eden, çal, ma boyunca gerek ilmi gerek fikri birikimleriyle daima yol gösteren ve bana yeni ufuklar açan, de erli hocam Prof. Dr. Bülent ÖZDEM Røe çok te ekkür ederim.

Ayr,ca y,llard,r yüksek lisans yapmam konusunda yapt, , yo un ,srar ve te vikleri sonucunda akademik hayata ad,m atmam, sa layan e im Yrd. Doç. Dr. Serdar GENÇøe te ekkür ederim.

Bal,kesir, 2015

Fusun Gülsüm GENÇ

19. YÜZYILDA EHZADE OLMAK: MODERNLE ME SÜREC NDE EHZADELER

ÖZET

Fusun Gülsüm GENÇ

Yüksek Lisans, Tarih Ana Bilim Dal,

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Bülent ÖZDEMİR

Mayıs 2015, 145 Sayfa

Osmanlı Devleti'nde devletin başarısı, büyük ölçüde padişahların devlet yönetiminde başarı olmaları, devlet yönetiminde başarı olmaları ise iyi yetim olmaları, başarı olmalarıdır. Bu nedenle ehzadelerin iyi yetitilmesine önem verilmiştir. Ehzadelerin devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları, için kurulu tan XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde sancak sistemi uygulanmıştır.

Sancak sisteminde ehzadeler 10-12 yaşlarında geldiklerinde ülke içerisinde sancak olarak belirlenmiş yerlere gönderilirdi. Sancakta ehzadeler ilmi ve fikri alanda eğitilirdi. Bu eğitimde çeşitli sporlar ile silah kullanma, okunması ve askerlik sanatı ile siyaset bilgisi verilirdi. Ehzadelerin eğitimleriyle anneleri ile *lala* denilen görevliler ilgilenirdi. Bu sistem sayesinde ehzadeler XVII. yüzyıldan itibaren kadar devlet yönetiminde tecrübe kazanarak başarı geçmiştir. Sistemin de amacı ise kardeş kavgalarıdır. XVII. yüzyıldan itibaren ehzadelerin sancağa çıkma geleneğine son verilip *kafes usulü* denilen sistem uygulamaya konulmuştur. I. Ahmet'ten itibaren tahta geçiş sisteminde kardeş katli geleneğine son verilmiş ve *ekber ve erred* sistemi uygulanmaya başlanmıştır.

19. Yüzyıldan itibaren devletin içinde bulunduğu sosyal, siyasi ve ekonomik yapı, bu dönem ehzadelerinin yetitimi ve yetimliklerine yansımıştır. Bu yüzyıldan itibaren önemli özelliklerinden biri veliaht ehzadelik statüsüdür. Ekberiyet sisteminde tahta en büyük ehzadenin geçmesi esastır, bundan önceki ehzade veliaht ehzade kabul edilmiştir. Veliaht ehzadenin statüsü diğer ehzadelere farklıdır. Bu sayede Osmanlı Devleti'nde ilk defa mevcut padişahın sonra tahta kimin geçeceği belli olmuştur.

Osmanlı modernleşmesi olarak bilinen 19. yüzyıldan itibaren mevcut artları, deyimleriyle ehzadeler daha özgür bir hayat yaşamaya başladılar, kültür sanat ve entelektüel hayatta kendilerini ifade etmeye başladılar, yurtiçi ve yurtdışı seyahatler gerçekleştirdiler. Bugüne kadar Osmanlı modernleşmesinin saray hayatına yansımaları farklı açılardan çalınmalara konu olmuştur. Bu çalınmalar ise ehzadelerin, 19. yüzyıldan itibaren devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik durumdan nasıl etkilendikleri ve bu etkilerin ehzadelerin yetitimi ve yetimlik tarzlarına nasıl yansımaları üzerinde durulmuştur. 19. Yüzyıldan itibaren meydana gelen deyimlerin ehzadelerin yaşamlarında meydana getirdiği etkiler ise Sultan Abdülaziz'in oğlu ehzade Mahmut Celâleddin Efendi'nin biyografisi ile örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Osmanlı, ehzade, veliaht, Mahmut Celâleddin Efendi

BEING AN OTTOMAN PRINCE IN THE 19th CENTURY: OTTOMAN PRINCES DURING THE MODERNIZATION PERIOD

ABSTRACT

Füsun Gülsüm GENÇ

MA Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Bülent ÖZDEMİR

May 2015, 145 Pages

The success of the Ottoman Empire considerably was based on the success of sultans in government, and the reason for their governmental success was that they were well-trained. Therefore, the raising of princes were cared since they were going to be sultans in the future. In order to help princes gain experience, *sanjak* system has been applied in the Ottoman Empire from the establishment until the early 17th century.

When the princes reached at ages between 10 to 12, they would be sent to places in the country which were determined as *sanjak*. In those *sanjaks*, the princes would be educated in scientific and intellectual fields. In this education, they would be trained with various sports and use of weapons, and taught military art and politics. With the trainings of princes, their mothers and state officials called *lala* were in charge. Thanks to this system, the princes gained experience in government and took the lead until early 17th century. The reason for the change in system was fights between brothers. In the early 17th century, the tradition of going to *sanjaks* was ended, and a system called "cage" was started to be used. The fratricide tradition was terminated in ascending the throne system after Ahmed I, and the "ekber and er ed" system which means "ascend of the oldest and most reasonable male member of dynasty to the throne" started to be applied.

The social, political and economical structure of the state in the 19th century was reflected on raising and lifestyles of princes of this era. One of the most important characteristics of that century was the heir principedom status. Since the ascend of the oldest prince to the throne was taken as basis in *ekberiyet* system, The status of heir prince is different from other princes. Thanks to that, it became obvious for the first time who is to ascend the throne in the Ottoman Empire after the current sultan.

In the 19th century which is known as the modernization of the Ottoman, the princes began to live a free life. They have got the opportunity to express themselves in culture, arts and intellectual life, and made domestic and foreign trips. Since today, the reflections of Ottoman modernization to palace life were subjected to studies from different point of views, but the points how the princes were effected from political, social, cultural and economic situation of the state in the 19th century and how those effects were reflected to the raising and life styles of princes. The biography of Sultan Abdülaziz's son Mahmut Celâleddin is used as an example of the effects of modernization period in the 19th century on the changing lives of the princes.

Key Words: 19th Century, Ottoman, ottoman prince, crown prince, Mahmud Celâleddin

Ç NDEK LER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
Ç NDEK LER.....	vii
TABLO L STES	ix
KISALTMALAR.....	x
G R	1
I. BÖLÜM	5
KLAS K DÖNEMDE EHZADEL K KURUMU	5
1. Taht,n Varisi Olarak ehzade Ve Veraset Sistemi.....	5
2. ehzadenin Hanedan için Önemi	14
3. ehzadeler ve Kutlamalar	15
3. 1. Do umlar,.....	15
3. 2. Sünetleri.....	17
4. Sancak Ve Kafes Usulünde ehzade: E itim, GeliróGider, Evlilik.....	19
4.1. E itim.....	19
4.2. Evlenme ve Çocuk Sahibi Olma	24
4.3. Gelir-Masraf	25
4.4. Tahta Ç,k,	26
4.5. Cenaze	28
II. BÖLÜM.....	29
19. YÜZYILDA EHZADEL K KURUMU.....	29
1. 19. Yüzy,lda Avrupa Ve Osmanl, Devleti.....	29
2. 19. Yüzy,lda ehzadelik Kurumunda Meydana Gelen De iimler	31
2.1. Veraset Sistemi ve Veliht ehzadelik Statüsü	31
2. 2. Veliht Dairesi	34
2. 3. Di er ehzadelerin kamet Ettikleri Yerler	35
3. 19. Yüzy,l Padi ahlr,n,n ehzadelik Dönemleri Ve Di er ehzadelere Kar , Tutumlar, le Veliht ehzadeler	36
4. Do umlar,, Çocukluk Dönemleri ve Sünetleri.....	43
5. E itim	52
6. Evlenme - Bo anma Ve Çocuk Sahibi Olma	65

7. ehzadelerin Gelir ve Giderleri.....	69
8. ehzadelerin Hizmetkârlar,.....	78
9. Siyasi Ve Sosyal Hayatta ehzadeler	82
9. 1. Ya am Tarzlar, Ve Sosyal Hayatlar,.....	82
9. 2. ehzadelerin Siyasi Konumlar,.....	86
10. ktidar Mücadelesi, Kafes Usulü Ve Göz Hapsi Uygulamas,n,n ehzadeler Üzerindeki Etkileri	93
11. Hanedan ç i li kiler	100
12. Ölüm ve Cenaze	103
III. BÖLÜM.....	104
19. YÜZYILDA B R EHZADE: MAHMUD CELÂLEDD N EFEND	104
1. ehzadenin Do umu ve Sünneti	104
2. E itimi	106
3. Gelir, Masraf Ve Hizmetkârlar,	107
4. E yalar,	109
5. Ölümü	112
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	117
EKLER.....	122

TABLO L STES

		Sayfa
Tablo 1	Sultan Abdülmecid'ın ehzadeleri	43
Tablo 2	19. Yüzyıl ehzadeleri	45
Tablo 3	ehzade Mehmed Burhaneddin Efendi'nin Karnesi	57
Tablo 4	II. Abdülhamid Dönemi ehzadelerinin Karneleri	58
Tablo 5	II. Abdülhamid Dönemi ehzadeleri	59
Tablo 6	Sultan Abdülaziz Döneminde 1866/67 Yıllarına Ait Bir Maa Defteri	70
Tablo 7	22 Mayıs 1321 (4 Haziran 1905) Tarihli ehzade Maa lar,	73
Tablo 8	1294-95 (1880) Tarihinde II. Abdülhamid'ın ehzade, Sultan Ve Kadın Efendilerinin Maa lar,	77
Tablo 9	Sultan Abdülmecid'ın ehzadelerinin Cariye Sayılar, (1861)	79
Tablo 10	II. Abdülhamid'ın ehzadelerinin Cariyeleri	80
Tablo 11	II. Abdülhamid'ın ehzadelerinin Hizmetlileri	81
Tablo 12	II. Abdülhamid'e ehzadeler Hakkında Verilen Jurnaller	98

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bak,n,z
BOA	: Ba bakanl,k Osmanl, Ar ivi
Çev.	: Çeviren
Fak.	: Fakültesi
Haz.	: Haz,rlayan
HH.	: Hazine-i Hassa
Ü	: stanbul Üniversitesi
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV A	: Türkiye Diyanet Vakf, slâm Ansiklopedisi
t.y.	:Tarih yok
TTK	:Türk Tarih Kurumu
TVYY	: Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,
vb.	:Ve benzerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yay,nlar,
yy.	:Yüzy,l
YKY	: Yap, Kredi Yay,nlar,

G R

Osmanlı Devleti, tarih boyunca tek bir hanedan tarafından yönetilmiş, en uzun ömürlü devlet olup, 1299-1922 tarihleri arasında tam 623 yıl varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nden önce birçok Türk devleti kurulmuş ve bir o kadar da yıkılmıştır. Bu devletler genellikle uzun ömürlü olamamışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu kadar uzun süre varlığını devam ettirmesi, devletin uyguladığı, timar ve devirme sistemi, iskân siyaseti, gaza-cihat anlayışı, alınan toprakların vatan kabul edilmesi gibi birçok sebebe bağlanmakla birlikte Osmanlı'da diğer Türk devletlerinden ayrılan temel özellik Osmanlı'nın merkeziyetçi bir devlet olmasıdır. Devletiyle ilgili olarak baktığımızda mevcut sistem ve uygulamaların pek çoğu Osmanlı Devleti'ne Türk-İslam devletlerinden mirastır. Osmanlı Devleti diğer Türk devletlerinde uygulanan bu sistemleri geliştirerek daha ileri bir seviyeye taşımıştır. Örneğin *Timar Sistemi* dediğimiz sistem *ikta* sisteminin gelişmiş halidir. *Kapıkulu ordusu*, *gulam askerleri* örnek alınarak oluşturulmuştur. Kesacası, Türk devletlerinin çoğu, sistem olarak Osmanlı Devleti ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte diğer devletlerde eksik olan unsur ya da Osmanlı ile aralarındaki temel fark, Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi bir yapıya sahip olmasıdır. Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinden Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Selçuklular gibi pek çoğunun, taht mücadeleleri sonucu parçalanarak yıkıldığı, bilgisi dikkate alındığında merkeziyetçiliğinin farkını ve önemini anlamak mümkündür.

Merkeziyetçilik denildiğinde akla gelen ilk kurum ehzadeliğidir. Osmanlı Devleti'nde toprak bütünlüğünün korunması, hayati önem taşıyan ve ne pahasına olursa olsun bu bütünlük asla bozulmamıştır. Toprak bütünlüğüne karşı, sınıfta en büyük tehlike hanedan sistemine dayalı bir devlet olduğu için ehzadelerin olmasıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren ehzadelerin siyasi ve sosyal durumlarında sürekli bir değişim yaşanmıştır. Aslında bu değişimlere çağın gereklerine göre alınan tedbirler ya da yapılan uygulamalar demek daha doğrudur. Bu durumu anlamak için Osmanlı'daki diğer kurumların, bakmakta fayda vardır. Osmanlı Devleti aslında değişim ve gelişime açık bir devlettir. Her ne kadar

baz, dönemleri için örneğin 17. yüzyıl ve sonrasında çağın gerisinde kaldı, iddialarında bulunanlar olsa da Osmanlı Devleti'nin her alanda sürekli bir gelişim ve çağa ayak uydurma, en azından bozulan kurumlar, düzeltme çabasında olduğu yadsınamaz bir gerçektir. 14, 15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, siyasi, askeri, ekonomik ve ilmi anlamda sürekli bir gelişim içerisinde olup, o dönemde mevcut olan Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerinin hepsinden daha ileri bir seviyededir. 17. yüzyıla gelindiğinde yani "duraklama" tabir edilen dönemde devletin ordu, maliye, eğitim gibi pek çok kurumunda bir takım aksaklıklar görülmüştü ve bu aksaklıklar devrin padişahları, ya da devlet adamları tarafından tespit edilerek düzeltilme yoluna gidilmiştir. Yapılan uygulamaların doğrudan doğruya yanlı olduğu tartışılmaz, çalınan, mamul, zindanlar, hırsızlık, buradaki dikkat edilmesi gereken nokta Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının durumu düzeltmek için çözüm arayışları, girişimleri ve bu kapsamda "islahatlar" yapmalarıdır. 18. yüzyılda gelişen ve gelişen Avrupa Devletleri'nin gerisinde kaldığı, fark eden Osmanlı, yukarıda bahsedilen alanlarda Avrupa tarzı düzenlemeler yapma çabasına girmiştir¹. 19. yüzyılda ise her yönüyle tamamen farklı bir dünya göze çarpmaktadır. Bu yüzyılda, monarşilerin yerini meclisler almaya başlamış ve daha özgürlükçü, dünya görüşü farklılaşmış, bilimsel bilgiye ulaşmış, okuyup yazan, en önemlisi düşüncelerini rahatça ifade edebilen insanlar olmuştu. Toplumlar ortaya çıkmıştı. Böylece, kilisenin baskısıyla düşünmeye bile korkan Ortaçağ Avrupa'sından farklı, bir Avrupa oluştuysa, çağın getirdiği yenilikler Osmanlı Devleti'ne de sirayet etmiş ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasi, sosyal, askeri, ekonomik ve ilmi anlamda çok büyük gelişmeler yaşanmıştı. Bu gelişmelerin en önemlisi ise belirsiz Osmanlı mutlak yetinin üzerine meclislerin ilan edilmesidir. Osmanlı Devleti'nde devletin siyasi yapısının gelişmesiyle birlikte tek bir şey vardı: Merkeziyetçilik. Osmanlı padişahları, kendi iktidarları, yanlarında bir meclis iktidarı, bile kabul etmişler fakat toprak bütünlüğünün korunması konusunda asla taviz vermemişlerdir. Bu nedenle

¹ Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda devlet düzeni ve toplum yapısında meydana gelen bozulmaların farkına vararak dönemin imkânlarına göre bir takım tedbirler almıştı. Tarihte XVII. yüzyıl islahatları olarak geçen bu yenileme faaliyetleri devrin sadrazamı ve padişahları tarafından yapılmıştı. Bu islahatçıları Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa ile Padişah II. Osman ve IV. Murad'dır. Bozulmaların özellikle askeri ve mali alanda olduğu görülmüştü ve bu alanlarda çeşitli tedbirler alınarak düzenlemeler yapma yoluna gidilmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa'dan Osmanlı Devleti'nden daha ileri bir seviyeye olduğu fark edilerek Avrupa tarzı yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde Lale Devri ad verilen dönem Osmanlı'nın yüzünü ilk kez Batıya çevirdiği bir dönemdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İrli, "İslahatö, Türkiye Diyanet Vakfı, *slâm Ansiklopedisi* (TDV A), XIX, İstanbul 1999, s. 170-174.

kurulu tan y,k,l, a kadar ehzadelik kurumunda yap,lan tüm uygulamalar bu prensip üzerine in a edilmi tir. Devletin ald, , tüm tedbirler tarih boyunca pek çok örne i görülen taht kavgalar,n, önlemeye ve toprak bütünlü ünü korumaya yöneliktir. Kurulu tan y,k,l, a Osmanl, veraset sisteminde sürekli ve köklü de i imler ya anmas, tam olarak bu sebeptir. Nas,l ki devlet ça ,n gereklerine göre her alanda ,slahatlar yap,p tedbirler ald,ysa ehzadelik kurumunda da bu ekilde de i imler ya anm, t,r. Bu de i imler iki temele oturmaktad,r: Birincisi ya anan olaylar sonucu al,nan tedbirler, örne in sancak sisteminin kald,r,lmas,, kafes usulü, karde katli gibi. kincisi ise dünyada meydana gelen de i imler yani ça ,n gerekleridir. Birinci nedene dayal, olarak meydana gelen de i imler yani ehzadelerin davran, lar,na ba l, olarak yap,lan uygulamalar daha çok öKlasik Dönemö tabir etti imiz 19. yüzy,la kadar olan dönemdeki de i ikliklerdir. kinci nedene ba l, olarak yap,lan de i iklikler ise 19. yüzy,lda yap,lanlard,r.1876öya kadar devletin gücünün ba ta bulunan hükümdar ile do ru orant,l oldu u bir sistem olan mutlak,yetle yönetilen Osmanl, Devletiönde, ileride padi ah olacak adaylar,n en iyi ekilde yeti mesinin temel öncelik olmas, gerekirken, toprak bütünlü ü daha ön planda tutulmu tur. Asl,nda kurulu y,llar,ndan itibaren uygulanan sancak sisteminde hedeflenen nokta gelece in potansiyel padi ah adaylar,n, en iyi ekilde yeti tirmektir. Ancak zaman içerisinde ehzadelerin nas,l yeti ti inden ziyade tehlike arz etmeyecek ekilde yeti meleri ehveni er görülmü tür. Birinci bölümde detayl, olarak de inilece i üzere s,k s,k görülen taht kavgalar,, padi ahlar, ehzadeler aleyhine s,k, tedbirler almaya itmi tir. Tekrar belirtmek gerekirse veraset sisteminde ya anan tüm de i imler, meydana gelen olaylar silsilesine kar , al,nan tedbirlerden ibarettir.

Çal, mam,z,n konusu 19. yüzy,lda ehzadelik kurumunda meydana gelen de i imler ve bu de i imlere etki eden faktörlerdir. Bu çal, ma yap,l,rken ar iv belgeleri, hat,ratlar ve ikinci el kaynaklar kullan,lm, t,r. 19. yüzy,la damgas,n, vuran padi ah Sultan Abdülmecidödir. 19. yüzy,l,n veliaht ehzadeleri ve padi ahlar,n,n neredeyse tamam, Abdülmecidön o ullar,d,r. Abdülmecid 1825öte veliaht ehzade olmu , 1839-1861 aras, padi ahl,k yapm, t,r. 1876ödan itibaren y,k,l, a kadar da saltanat yine Abdülmecidön o ullar,na geçmi tir. Sadece 1861-1876 aras, Sultan Abdülaziz padi ah, 1909-1916 aras, k,sa bir dönem de Sultan Abdülazizön o lu ehzade Yusuf zzeddin Efendi veliaht ehzadedir. Bu nedenle çal, mam,zda kar ,la t,rma ya da örnekler için genellikle Sultan Abdülmecidön ehzadeleri tercih

edilmi tir. ehzadeli inin babas, ve amcas,n,n o lu dönemine rastlamas, ve veliaht ehzadelik gibi bir konumu olmamas, nedeniyle Abdülaziz'in o lu ehzade Mahmud Celâleddin Efendi örneklemler olarak kabul edilmi tir.

I. BÖLÜM

KLASİK DÖNEMDE EHZADELİK KURUMU

ehzade²; padişah, haseki, ikbal ve odalıklar,ndan doğan erkek çocuklar,na denirdi. Farsça hükümdar oğlu anlamına gelen bu tabir Çelebi Mehmed döneminden sonra kullanılmaya başlanmıştır, t.r. I. Mehmed dönemine kadar ise padişah çocuklar,na *öçelebiö* denilmistir³. ehzadelerin hak, sorumluluk ve yetkilerinde devletin kuruluundan büyük farklar ve değişimler meydana gelmektedir. Özellikle 19. yüzyılda bu değişim daha çok göze çarpmaktadır. 19. yüzyıl bütün dünyada ve her alanda (felsefe, ekonomi, teknoloji vs.) değişim dönemidir. Bu nedenle Osmanlı Devleti tarihini 19. yüzyıla kadar klasik dönem ve 19. yüzyıl modernleşme sürecinde geçirilen dönem diye ayırmak mümkündür. Bu dönemde yaşanan değişimler tüm ülkeye olduğu gibi saray hayatına, dolayısıyla ehzadelik kurumuna yansımıştır. 19. yüzyıla geçmeden önce klasik dönemde ehzadelik kurumu ve bu kurumun işlevini değerlendirilmekteydi.

1. Tahtın Varisi Olarak ehzade Ve Veraset Sistemi

İslam öncesi ve İslamiyetten sonraki Türk devletlerinde ülke hanedanın ortak malıydı prensibi vardı. Yani hanedanın tüm erkek üyeleri tahta geçme hakkına sahipti. Yönetme yetkisinin İslam öncesinde Gök Tanrı, İslamiyetin kabulünden sonra ise Allah tarafından verildiği inanılırdı. Tanrı tarafından verilen yönetme yetkisi hanedanın bütün erkek üyelerine eşit şekilde verilir ve kan yoluyla geçerdi. Bu inanış ise kut anlayışıydı. Hatta bu sebeple hanedan üyelerinin kutsal olan

² Farsça *ah/eh* (hükümdar) ile *zade* (oğul) kelimelerinden meydana gelen ehzade hükümdar (padişah, halife, sultan vb.) oğlunu ya da bunların ailesinden gelen erkek çocukları ifade eder. Daha çok Osmanlılar'da yaygın olan ehzade tabirine başka adlarla da olsa bütün İslam ve Türk devletlerinde rastlanmaktadır. Bkz. Mustafa Sabri Küçükcağı, *Öh zadeö, TDV A, XXXVIII*, İstanbul 2010, s. 478.

³ Smail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1988, s. 107.

kanlar, ak,t,lmaz, öldürölmek zorunda kal,n,rsa kendi yaylar,n,n kiri leriyle bo durularak öldürölürlerdi⁴.

Osmanl, Devleti, devlet te kilat, bak,m,ndan kendisinden önce kurulan Türk devletlerini örnek al,p, O uz gelene ini devam ettirmekle birlikte özellikle veraset sisteminde zaman içerisinde baz, de i iklikler yapm, t,r. Veraset sisteminde de i im ya anmas,n,n sebebi, kurulu tan itibaren ya anan olaylar,n, yani taht kavgalar,n,n getirmi oldu u tecrübe ile ça ,n getirdi i gerekliliklerdir⁵. Veraset sisteminde ya anan tüm de i imlerin do rudan etkiledi i tek grup ise ehzadelerdir.

Osmanl, Devleti kurulu y,llar,nda tüm Türk devletlerinde oldu u gibi ülke hanedan,n ortak mal,d,r prensibini benimsemi ancak di er devletlerden farklı olarak tam anlam,yla merkezîyetçi bir devlet olmu tur. Halk nezdinde hanedan,n kutsall, , prensibi hanedan taraf,ndan korunmu fakat iktidar payla ,m, yoluna gidilmemi tir. Tam tersi ehzadeler sürekli kontrol alt,nda tutulmu tur⁶. Osmanl, Devleti^{nde} 1876ya kadar ehzadelerin tahta geçi inde en büyük, en küçük, en ak,ll,, en cesur o lun geçmesi gibi saltanatta veraseti tayin eden herhangi bir kural olmay,p, hanedandan olmas, yeterlidir. Taht, ve devlet hazinesini ele geçiren ehzade iktidara geçme hakk,na sahip olmu tur. O uz gelene inin devam, olarak burada da Allah^{ın} takdiri söz konusudur. Yani temel inanç, Tanr, kimi isterse onun padi ah olaca , yönündedir. Bir anlamda kaza ve kader inanc, bask,nd,r. Bir ki i Tanr, taraf,ndan tahta lay,k göröldüyse bir ekilde di er üyeleri bertaraf ederek tahta geçecektir⁷. Hanedan,n tüm erkeklerine yönetime geçme ans, tan,yan bu anlay, , hanedan,n erkek üyelerini tahta geçmek için mücadeleye sevk etmi ve Türk devletlerinde tarih boyunca pek çok taht kavgas, ya anm, t,r. Bu kavgalar, tahta geçemeyen ehzadelerin hayat,na mal olmu tur. Osmanl, Devleti^{nde} dökölen ilk kan, devletin daha kurulu a amas,nda Osman Beyⁱⁿ, babas, Ertu rul Gaziⁱⁿ ölümü üzerine kendisinin hükümdarl, ,n, istemeyen amcas, Dünder Bey^ı öldürmesidir⁸.

⁴ Buna dair örnekler mevcuttur. Örne in Kanuni Sultan Süleyman',n o lu ehzade Mustafa yay kiri iyle bo durulmu tur. Bkz. Nicolae Jorga, *Osmanl, mparatorlu u Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), III, stanbul: Yeditepe Yay,nevi, 2005, s. 115.

⁵ Osmanl, Devleti'nde veraset anlay, , ile ilgili ayr,nt,lar için bkz. Halil nalc,k, "Osmanl,lar'da Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İgisi", *SBF Dergisi*, XIV/1, 1959, s. 69-94.

⁶ Feridun M. Emecen, "Osmanl, Hanedan,na Alternatif Aray,lar Üzerine Baz, Örnekler ve Mülâhazalarö *slam Ara t,rmalar, Dergisi*, Say.: 6, 2001, s. 65.

⁷ Haldun Ero lu, *Osmanl, Devleti^{nde} ehzadelik Kurumu*, Ankara: Akça Yay., 2004, s. 55.

⁸ Halil nalc,k, Ertu rul Gazi'nin ölümü üzerine konargöçerlerden bir k,sm,n,n Dünder', bey yapmak istediklerini ancak ço unlu un Osman', destekledi ini belirtir. 1299'da Dünder, Osman',n kethüdas, olup bu tarihten itibaren Osman ile Dünder beyli in takip edece i politikalar konusunda görü

Her ehzadeye iktidar ans, tan,yan bu anlay, , her ehzadeyi potansiyel bir padi ah aday, haline getirdi inden ehzadelerin iyi yeti melerine çok önem verilmi ve yönetim tecrübesi kazanmalar, amac,yla ehzadeler sancaklara gönderilmi lerdir. Sancak; ehzadelerin devlet yönetimini ö renmek ve tecrübe kazanmak için gönderildikleri merkezlerdir. Anneleri ve lalalar, ile birlikte sancaklara gönderilen ehzadelerin yetkilerinde zaman içerisinde k,s,tlama olsa da sanca ,n yönetimi ehzadelere ait olmu tur. Sancak ve veraset sisteminde ilk de i ikli i yapan padi ah I. Murad, r. I. Murad dönemine kadar ehzadeler daha geni yetkilere sahip olup, fütühatla görevlendirilmi lerdir. Osman Bey, o lu Orhan Bey, yan,na verdi i deneyimli komutanlarla çe itli bölgelerin fethiyle görevlendirmi tir. Osman Bey ba ka bölgeleri fethederken, Orhan Bey kendi kuvvetleriyle fetihler yapabili mi tir⁹. Orhan Bey de o ullar,n, fetihle görevlendirmi tir. Hatta büyük o lu Süleyman Pa a, *Rumeli fatihi*¹⁰ olarak an,lm, t,r. Orhan Bey,den sonra tahta geçece i dü ünülen Süleyman Pa a,n, ölümü I. Murad, iktidar yolunu açm, t,r. Orhan Bey öldü ünde I. Murad, n karde lerinden brahim ve Halil hayattad, r. Bu s,rada Halil Bitinya beyi, brahim Eski ehir sancak beyi ve Murad Rumeli'dedir¹¹. Murad, babas,n, n ölüm haberi üzerine Bursa'ya gelmi ve lalas, ahin ile Kad, Çandarlı, Kara Halil, n deste ini alarak tahta ç,kt, , ve karde lerini ortadan kald,rd, , anla ,lmaktad, r¹².

I. Murad döneminde kadar ülke hanedan,n ortak mal,d, r prensibi, öülke padi ah ve o ullar,n,nd,rö ekinde de i tirilerek, hanedan,n di er üyeleri olan amca, karde ve kuzenlerin yönetme hakk, ellerinden al,nm, t,r. I. Murad, n o lu Savc, Bey, n¹³ Rumeli,de isyan etmesinden sonra, ehzadelerin yetkilerine de k,s,tlama getirilmi tir. ehzadeler sanca a gönderilmi ancak hem ba ,ms,z hükmetme hakk,n,

ayr,l, ,na dü mü lerdir. Bu nedenle Osman Gazi, amcas, Düandar', okla vurup öldürmü tür. Bkz. Halil nalc,k, "Osman I", *TDV A*, XXXIII, stanbul 2007, s. 448; "Osman Beyli i'nin Kurucusu Osman Beg", *Belleten*, LXXI/261 (A ustos 2007), s. 506-507.

⁹ Orhan Bey, n ehzadeli i esnas,nda yapt, , fetihler için bkz. Halil nalc,k, öOrhanö, *TDV A*, XXXIII, stanbul 2007, s. 375-376.

¹⁰ Süleyman Pa a,n, ehzadeli i esnas,nda yapt, , fetihler için bkz. Feridun Emecen, öSüleyman Pa aö, *TDV A*, XXXVIII, stanbul 2001, s. 94-96.

¹¹ Halil, Orhan Gazi'nin Kantakuzen'in k,z, olan Teodora'dan, brahim ise III. Andrinikos'un k,z, Asporçe'den do an o ludur. . H. Uzunçar ,l,, Murad',n karde lerini öldürüp taht, ele geçirmesinde ahilerin de ittifak,n,n söz konusu oldu unu belirtmektedir. Bkz. smail Hakk, Uzunçar ,l,, "Sanca a Ç,kar,lan Osmanl, ehzadeleri", *Belleten*, XXXIX/156 (Ekim 1975), s. 660.

¹² Halil nalc,k, öMurad Iö, *TDV A*, XXXI, stanbul 2006, s. 156.

¹³ Savc, Bey, babas,na kar , isyan edip, ad,na hutbe okutarak Rumeli,de kendini padi ah ilan etmi tir. Ayr,nt,l, bilgi için bkz. nalc,k, s. 159. Savc, Bey'in isyan, ile ilgili olarak ayr,ca bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Savc, Bey", *slam Ansiklopedisi*, IX, stanbul: MEB, 1978, s. 251-253; Nilgün Elam, "Babalar ve O ullar: IV. Andronikos Palaiologos ve Savc, Çelebi'nin syan, (1373), AÜ Dil ve Tarih Co rafya Fakültesi, *Tarih Ara t,rmalar, Dergisi*, XXX/49, 2011, s. 29-73.

kaybetmeleri hem de ehzadelerin Rumeli s,n,r boylar,na gitmelerinin önu kesilmi tir. Böylece ehzadelerin gaza yaparak halk,n deste ini ve sempatisini kazanmalar, önlenmi tir. Bunun yan,nda ehzadeler yeti meleri ve kontrol alt,nda tutulmalar, için tamamen lalalar,n sorumlulu una verilmi tir. Yeti kinlik i areti olan sakal b,rakmalar, yasakland, , gibi cami, okul, medrese, hastane, çar , vs. yapt,rmlar,na da izin verilmemi tir. Sancakbeyli i, padi ah,n ordusunda komutanl,k ya da saltanat kaymakaml, , görevleri sürse de ehzadeler pek çok konuda k,s,tlanm, lard,r. Ancak bu k,s,tlamalar da taht kavgalar,n, önleyememi tir¹⁴.

I. Muradın ölümünden sonra devlet büyükleri Y,ld,r,m Bayezidın tahta geçmesini, karde i Yakup Çelebinin ise isyan edebilme riskine kar , öldürülmesini kararla t,r,m, lard,r. Y,ld,r,m sava meydan,nda karde ini öldürtmü tür¹⁵. Buradan anla ,laca , üzere tarih boyunca pek çok ehzade isyan etti i, birço u da daha isyan etmeden potansiyel tehlike olarak görüldü ü için bo durulmu tur. Karde kavgas,nda Osmanl, taht,n,n ya ad, , en ac, tecrübe Y,ld,r,mın ölümünden sonra gerçekleşme mi tir. Tarihe Fetret Devri diye geçen Y,ld,r,mın o ullar, aras,ndaki taht kavgalar, tam on bir y,l sürmü tür. Ankara Sava , s,ras,nda o ullar,ndan Mustafa Çelebi Y,ld,r,m ile birlikte Timur'a esir dü mü tür. Kalan dört o lu ise on bir y,l boyunca birbirleriyle taht mücadelesinde bulunmu tur¹⁶. Bu süre içerisinde Osmanl, Devleti bir buhran dönemi ya am, t,r. Fetret Devri'nde devletin ilerleyi i durmu ve bu dönem, Çelebi Mehmed tüm karde lerini yenerek idareyi eline alana kadar sürmü tür.

Fetret Devri'nden sonra Çelebi Mehmedın idareyi eline almas, da taht kavgalar,n, bitirmemi tir. Timur taraf,ndan esir al,n,p Semerkant'a götürülen Y,ld,r,mın o lu Mustafa Çelebi Timurun ölümünden sonra serbest kalarak Anadolu'ya dönmü ve Bizans'a iltica etmi tir. Mustafa Çelebi, Selanik civar,nda isyana te ebbüs etmi ancak Çelebi Mehmed taraf,ndan Selanik ku at,lm, t,r. Bunun üzerine Bizans imparatoru Manuel, Selanik ku atmas,n, kald,rmas, kar ,l, ,nda Çelebi Mehmed ile anla ma yapm, t,r. Anla mayaya göre, Bizans imparatoru Çelebi

¹⁴ Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun Osmanl, imparatorlu u'nda Hükümler ve Kad,nlar*, stanbul: TVYY, 1998, s. 25-26.

¹⁵ Halil nalç,k, *Osmanl,'da Devlet, Hukuk, Adalet*, stanbul: Eren Yay,nc,l,k, 2000, s. 35. Ayr,ca Halil nalç,k, Y,ld,r,m Bayezidın tahta ç,kmas,nda I. Muradın ölmeden önceki vasiyetinin etkili oldu unu belirtmektedir. Bkz. Halil nalç,k, *Bayezid İö, TDV A, V*, stanbul 1992, s. 232.

¹⁶ Y,ld,r,m'n o ullar, aras,nda Kas,m'dan da bahsedilmektedir. Hatta bu dönemde Süleyman Çelebi'nin ehzade Kas,m', ve k,z karde i Fatma Sultan', alarak Gelibolu'ya geçti i belirtilir. Bkz. Fehamettin Ba ar, "Fetret Devri", *TDV A, XII*, stanbul 1995, s. 480.

Mehmed hayatta oldu u sürece Mustafa Çelebiyi tutsak etmeyi, Çelebi Mehmed ise kar ,l, ,nda Bizans'a y,ll,k 300 bin akçe ödemeyi kabul etmi tir¹⁷. Bizans ile aradaki bar ,n teminat, olan Mustafa Çelebi Osmanlı Devleti'ne maddi kay,p verdirdi i gibi, Çelebi Mehmed'in Bizans'a kar , fetihlerinin de önünü kesmi tir.

II. Murad dönemine gelindi inde taht kavgalar, artm, t,r. Bu defa hem II. Murad'ın karde i ehzade Mustafa Çelebi, hem de Çelebi Mehmed ile yap,lan antla ma gere i Bizans'ta esir olarak tutulan II. Murad'ın amcas, Mustafa Çelebi taht için isyan etmi tir. II. Murad tahta geçti inde Bizans mparatoru rehin tuttu u ehzadeyi serbest b,rakm, ¹⁸, Mustafa Çelebi ise Karamano ullar, ve Bizans'tan yard,m alarak Rumeli'de hükümdarlı ,n, ilan etmi tir. Rumeli'nin Mustafa Çelebi'nin eline geçmesi Anadolu Beylerini de ayakland,rm, t,r. Bunun üzerine II. Murad Cenevizlilerle anla m, ayr,ca Rumeli beyleri ile gizlice temas kurarak Mustafa'n, ehzade olmad, , söylentisini yayd,rm, t,r. Tarihe ödüzmece Mustafa syan,ö olarak geçen bu olayda Mustafa Çelebi yakalanarak idam edilmi tir¹⁹. II. Murad döneminin di er isyan, ise karde i Mustafa Çelebi'nin isyan,d,r. Bu isyan, Çelebi Mehmed'in, amcas,n,n isyan,n, bast,rd,ktan sonra stanbul'u ku atmas, üzerine, Bizans mparatoru'nun k, k,rtmalar, sonucu ç,km, t,r. syan, bast,rmak için II. Murad stanbul ku atmas,n, kald,rarak karde inin üzerine yürümü ve karde ini yakalatarak bo durmu tur²⁰.

Veraset sisteminde ikinci de i iklik Fatih Sultan Mehmed taraf,ndan yap,lm, t,r. II. Mehmed döneminde taht kavgalar,n, önlemek için Kanunname-i âli Osmân ile öülke padi ah,n mal,d,rö prensibi kabul edilmi ve ÷ve her kimesneye evlâd,mdan saltanat müyesser ola, kar,nda lar,n nizâm-, âlem için katl etmek

¹⁷ Fehamettin Ba ar, "Mustafa Çelebi, Düzme", *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 292.

¹⁸ II. Murad tahta ç,kt, ,nda Bizans, II. Murad'tan iki erkek karde ini Bizans'a rehin vermesini istemi aksi takdirde Mustafa Çelebiyi serbest b,rakaca ,n, bildirmi tir. II. Murad'ın kabul etmemesi üzerine Mustafa Çelebi serbest b,rak,lm, t,r. Ayr,nt,l, bilgi için bkz. Halil nalc,k, öMurad II'ö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 165.

¹⁹ II. Murad Rumeli Beylerini yan,na çekmeyi ba aran amcas, Mustafa Çelebi'ye kar , etkili bir strateji izlemi tir. Komutanlar,ndan Mihail Bey vas,tas,yla Rumeli Beyleri, isyan eden ki inin gerçekte Y,ld,r,mön o lu olan Mustafa Çelebi olmad, ,na, Bizans taraf,ndan gönderilen biri oldu una inand,r,lm, t,r. Böylece daha önce Mustafa Çelebi'nin yan,nda yer alan Rumeli Beyleri Sultan Murad taraf,na geçmi lerdir. Osmanlı ehzadesi olmad, ,na istinaden isyanc,, hanedan kurallar, gere ince yay,n,n kiri i ile bo durulmam, , kale burçlar,nda as,larak idam edilmi tir. Bkz. Ba ar, s. 292-293.

²⁰ Küçük Mustafa, Karaman ve Germiyan beylerinin deste i ile Bursa'y, ku atm, t,r. Bu durum kar ,s,nda stanbul ku atmas,nda olan II. Murad Edirne'ye gitmi tir. Mustafa padi ah,n gönderdi i kuvvetler kar ,s,nda kaç,p stanbul'a s, ,nm, t,r. Ard,ndan znik'i ele geçiren ehzade lalas, arabdar Iyas Bey taraf,ndan teslim edilmi tir. Bkz. nalc,k, s. 165-166.

münâsibdir. Ekser ulemâ dahi tecvîz etmi dir. An, nla âmil olalar.²¹ maddesi ile karde katli yasalla m, t,r. Bu yasaya binaen Fatih, henüz kundakta olan tek karde i ehzade Ahmedî öldürtmü tür. Daha önce fiilen uygulanan karde katli Fatihde kanunla m, t,r. Ancak bu kanunname sonraki dönemlerde karde kavgalar,n, durdurmaya yetmemi tir. Osmanl, Devletiñde ilk defa d, güçlerin tam anlam,yla olaya müdahale f,rsat, buldu u, bir karde kavgas, Fatihñ o ullar, II. Bayezid ve Cem Sultan aras,nda ya anm, t,r. Fatih öldü ünde tahta büyük o lu II. Bayezid ç,km, ve Fatihñ küçük o lu Cem Sultan II. Bayezidñ hükümdarl, ,n, tan,mayarak taht mücadelesine ba lam, t,r. Kendi güçleriyle ba ar,l, olamayaca ,n, anlad, ,nda önce Memlükler ile ittifak yapmaktan kaç,nmam, ard,ndan da Rodos övalyelerinden yard,m almaya çal, ,rken Papañ,n eline esir dü mü tür. Ölümüne kadar Papa taraf,ndan Osmanl, Devletiñe kar , bir koz olarak kullan,lan Cem Sultan Osmanl, Devletiñin bat, yönündeki fetihlerinin önünü kesmi tir²². Fatih Kanunnamesi'nin taht kavgalar,n, önleyememesinin en önemli sebebi hangi ehzadenin ba a geçece inin belli bir sisteme ba lanmam, olmas,d,r denilebilir. Tahta geçi sisteminde genellikle büyük çocuklar bunu kendilerinde hak olarak görmekte beraber belli bir kaide yoktur.

II. Bayezid döneminde de taht kavgalar, devam etmi tir. 16. yüzy,l,n hemen ba lar,, Bayezidñ o ullar, Ahmed, Selim ve Korkud aras,nda taht için bir rekabete sahne olmu tur²³. II. Bayezid ve baz, devlet adamlar,n,n ehzade Ahmedî tahta ç,karmak istemeleri üzerine ehzade Selim isyan etmi tir. Selimñ isyan,n, di erlerinden ay,ran özellik babas,n,n sa l, ,nda isyan etmesinden kaynaklanmaktad,r. Osmanl, tarihinde ilk kez bir padi ah ölmeden önce o ullar, aras,nda taht kavgas, ç,km, t,r. Selimñ, ya lanm, olan babas,n,n yerine, karde i ehzade Ahmedñ tahta ç,kar,lmas,n, önlemek ad,na ba latt, , taht kavgas, ehzadeyi babas, ile kar , kar ,ya getirmi tir. Yap,lan sava sonucunda Selim ba ar,l, olamam, ancak II. Bayezid yeniçerilerin Selimø meyletmesi sebebiyle tahttan o lu

²¹ Abdülkadir Özcan, "Fâtih'in Te kilât Kanunnâmesi ve Nizam-, Âlem için Karde Katli Meselesi", Ü Edebiyat Fakültesi *Tarih Dergisi*, Say,: 33 (Mart 1980/81), stanbul 1982, s. 46.

²² Cem Sultan için ayr,nt,lara bkz. Mahmut H. akiro lu, öCem Sultanö, *TDV A*, VII, stanbul 1993, s. 283-284.

²³ Bu dönemde ehzadeler aras,ndaki mücadele hususunda bkz. Feridun Emecen, öSelim Iö, *TDV A*, XXXIX, stanbul 2009, s. 407-414.

lehine çekilmi böylece ehzade Selim Osmanlı, tarihinde ilk kez babası, tahttan indirilerek babasına geçen padişah oldu tur²⁴.

ehzade isyanları, zirveye ulaştı, dönemlerden biri de Kanuni dönemidir. Bir padişahın daha yarı arken tahttan indirilmesi Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları, nakar, daha dikkatli davranmaya itmiştir. Bu dönemde taht için önce potansiyel tehlike olan ve hakkında isyan edeceği söylentileri çıkan ehzade Mustafa idam edilmiştir²⁵. Ardından, tahta geçme hususunda, daha babaları, sırasıyla, ehzade Bayezid ile ehzade Selim'i nakar, nakar, getirmiştir. ehzade Bayezid'in önce rana, sırasıyla, ve ardından idamıyla sonuçlanan bir dizi olayı anlam, tır²⁶. ehzadelerin taht kavgaları, namları girmelerini sağlayan temel etken sancaklarda kendilerine ait orduların olması, ve sancakta buldukları süre zarfında tahta geçişlerini sağlayacak ittifaklar kurabilmeleridir denilebilir. Görüldüğü üzere sancaklarda bulunan ehzadelerin girişimleri taht mücadeleleri hiçbir zaman bitmemi ve ehzadeler sancaklarda rahat durmamışlardır. Özellikle Kanuni'nin oğulları, Selim ile Bayezid arasında yaşanan bu mücadele sistemde radikal bir değişikliği yapmış, namları neden oldu tur. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece veliaht konumundaki en büyük ehzade sancağı gönderilmi, sancak olarak da Manisa

²⁴ ehzade Selim Trabzon sancakbeyi olup babası Ahmed Amasya sancakbeyidir. II. Bayezid ve devlet ileri gelenleri tarafından Ahmed'in tahtın en büyük aday, olarak görülmesi taht mücadelesinin başlangıcı oldu tur. Selim iktidar mücadelesine uzak kalmamak için önce oğlu ve sonra da kendisi için merkeze daha yakın ve geliri yüksek olan sancak talebinde bulundu, ehzade Ahmed ise kardeşi Selim'in girişimlerini engellemeye çalışmış, tır. Selim, oğlu Süleyman için Ebinkarahisar'ın verilmesini talep etmiş de pazarlıklar sonucunda Süleyman'ın Kefe sancakbeyliği verilmiştir. Taht, Ahmed'e bırakılmak istemeyen Selim, 1509 yılında, gerek İstanbul'da büyük bir depremin meydana gelmesi gerekse babasının hastalığı nedeniyle iyiden iyiye arttı, söylentileri üzerine harekete geçmeye karar vermiştir. Önce babasından izin almaksızın Kefe'ye, oğlunu görmek bahanesiyle, gitmiş ve burada olduğu süre zarfında Karaman ve Rumeli'deki beylerle irtibat kurmaya çalışmış, tır. Bu faaliyetleri üzerine II. Bayezid'in tebbüsleri ile Selim ikna edilmeye çalışılmış, ve kendisine Mentеше sancağı, teklif edilmiştir. Ancak Selim Silistre sancağına, talep etmiştir. Nihayetinde Selim'e Semendire sancağı, verilmiştir. Ancak bu sırada Bayezid'in Edirne'den İstanbul'a hareket etmesi ve taht, Ahmed'e devredeceği ayıplar, üzerine Selim Edirne'ye doğru harekete geçmiştir. Çorlu yakınlarında baba-oğul kuvvetleri arasında meydana gelen savaşta, Selim kaybetmiş ve Kefe'ye dönmek zorunda kalmış, tır. Ancak ehzade Ahmed'in ahkulu isyanı, bastırmakta başarısız olması, yenilerinin ondan soğumasına sebep oldu tur. Ahmed İstanbul'a gelmesine rağmen yenilerinin olumsuz tavrı, sebebiyle ehri terk etmek zorunda kalmış, ve sonrasında Konya'ya, ele geçirmiştir. Bu gelişmeler karşısında Selim'in babasından aff dilemesi, yenilerinin Selim'e meyillikleri ve Ahmed'in Konya'ya, ele geçirmesi nedeniyle Bayezid Selim'i ordunun başına geçmek üzere İstanbul'a davet etmiştir. Selim İstanbul'a geldikten sonra yenilerinin baskın, karşısında, Bayezid istemeyerek de olsa taht, oğluna bırakmış, tır. Selim, 24 Nisan 1512'de tahta çıkmış, tır. Bkz. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Yitik Hazine Yay., 2013, s. 45-66.

²⁵ ehzade Mustafa Kanuni Sultan Süleyman'ın Manisa'da sancak beyliği görevini sürdürürken dünyaya gelmiştir.

²⁶ Ayrıntılar için bkz. Erafettin Turan, *Öz Bayezid, ehzade*, TDV A, V, İstanbul 1992, s. 230-231.

belirlenmi tir²⁷. İlk olarak II. Selim döneminde uygulanmaya ba layan bu sistem de uzun ömürlü olman, t,r. III. Murad o lunu sanca a gönderen son padi aht,r. Bundan sonra ehzadeler saraydan ayr,lmam, lar ve tahta geçene kadar da çocuk sahibi olmalar,na izin verilmemi tir²⁸. En son sanca a ç,kan ehzade, III. Mehmedtir.

III. Mehmed ba a geçti i zaman 19 erkek karde ini öldürtmü ve o ullar,ndan hiçbirini sanca a göndermemi tir. Hatta sanca a gönderilebilecek ya taki o lu ehzade Mahmudø taht, için tehlikeli gördü ünden öldürtmü tür²⁹. Veliht ehzadenin sanca a gönderilmesi uygulamas,n,, ehzadeye ismen sancak verip, vekille idare edilmesi eklinde de i tirmi tir. III. Mehmedøten sonra tahta I. Ahmed ç,km, t,r. I. Ahmed sanca a ç,kmadan padi ah olan ilk ehzadedir. Sanca a ç,km gelene i, 1648 y,l,nda IV. Mehmed taraf,ndan tamamen kald,r,lm, t,r³⁰. Böylece ehzadelerin hayatlar,nda çok ciddi bir de i im ortaya ç,km, , sancak sisteminden ökafes usulüneö geçilmi tir.

Kafes usulü, ehzadelerin sanca a gönderilmeyip sarayda gözetim alt,nda tutulmalar, prensibine dayanan bir sistemdir. Bu sistemde ehzadeler sarayda hareme biti ik on iki daire ve küçük bir bahçeden olu an ve etraf, im ir a açlar,y la çevrili oldu u için ö im irlikö³¹ ad, verilen yerde ikamet etmi ler ve ya amlar,n, gözetim alt,nda sürdürmü lerdir. im irlikte kalman,n belli bir süresi yoktur. Karde katli gelene i devam ederken ehzadelerin burada kald, , süre, babalar,n,n ölümü ve yerine geçen karde lerinin erkek çocuk sahibi olmas,na kadard,r. Karde katli gelene ine son verildikten sonra ise ehzadeler e er ömürleri vefa ederse tahta ç,kana kadar im irlikte kalm, lard,r. Bu sürenin k,rk- elli y,la kadar uzad, , olmu tur. Kafes Usulünde ehzadelerin hayatlar,nda tek önemli olay sünnetleri

²⁷ Feridun M. Emecen, *Osmanlı, Klasik Ça ,nda Hanedan Devlet ve Toplum*, stanbul: Tima Yay., 2011, s. 64.

²⁸ Pierce, s. 25.

²⁹ III. Mehmed tahta ç,kt, ,nda dördü yeti kin ve di erleri küçük ya larda olan toplam on dokuz ehzade bo ularak öldürülmü tür. Ayr,ca Padi ah 7 Haziran 1603øde o lu ehzade Mahmudø da kendisini tahttan indirece i dü üncesiyle öldürtmü tür. Öldürülen ehzadenin annesi ve otuz kadar hizmetçisi de denize at,lm, t,r. Feridun Emecen, öMehmed IIIö, *TDV A, XXVIII*, stanbul 2003, s. 408, 412.

³⁰ Mustafa sen, öOsmanlı, ehzade Sancaklar,ö, *Osmanlı*, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, s. 123.

³¹ im irlik, babalar, ölen ehzadelerin kafes hayat, ya ad,klar, yere verilen isimdir. Haram-i Hümayunøun hemen yan,nda olup im ir a açlar,y la çevrili oldu undan bu isimle an,lmaktad,r. Burada 12 daire ve her dairenin de odalar, mevcuttur. Etraf, yüksek duvarlarla çevrilidir ve küçük bir bahçesi bulunmaktad,r. Bkz. Uzunçar ,l,, *Osmanlı, Devletinin Saray Te kilat*, s. 113.

olmu tur. ehzadeler sünnetle cüluslar, aras,nda sarayda sönük ahsiyetler halinde yeti mi lerdir³².

Veraset sisteminde üçüncü de i im tahta en büyük ehzadenin geçmesine dayanan *Ekberiyet* sistemidir. Ekberiyet sistemi, I. Ahmed'ten sonra ba lam, t,r. I. Ahmed tahta ç,kt, ,nda o lu olmad, , için karde i Mustafa'yı öldürtmemi tir. O lu oldu unda öldürtmek istediye de akli dengesi yerinde olmad, , için devlet ricali taraf,ndan zarars,z görülerek öldürülmesine müsaade edilmemi tir. I. Ahmed, o ullar, henüz sanca a gönderilecek ya a gelmeden ölünce yerine, o ullar, küçük oldu u için karde i I. Mustafa tahta ç,kar,lm, t,r. Böylece 14 ku ak sonra taht ilk defa babadan o ula de il, karde e geçmi tir. I. Murad'ın tahttan menetti i hanedan,n di er üyeleri böylece tekrar tahtta hak sahibi olabili mi lerdir. I. Ahmed'ten sonra 22 ehzade tahta ç,km, t,r ve bunlardan sadece üç kez o ul baban,n yerini alm, t,r. Tahta ço unlukla erkek karde ler, ye enler bir kez de kuzen geçmi tir³³. I. Ahmed'ten sonra en büyük olmas, hasebiyle tahta ç,kar,lan Mustafa'n, akli dengesi yerinde olmad, , için üç ay sonra Mustafa tahttan indirilip yerine I. Ahmed'ın o lu II. Osman tahta geçirilmi tir. Bu durum veraset sistemini, tahta hanedan,n en ya l, ve akl, ba ,nda üyesinin geçmesi olarak de i tirmi ancak *Ekber ve Er ed* denilen bu sistemin yerle mesi zaman alm, t,r.

I. Ahmed'ten sonra II. Osman ve IV. Murad da karde lerinden yeti kin olanlar, öldürtmü ler ancak kendi o ullar, olmad, , için hepsine dokunamam, lard,r³⁴. IV. Murad öldü ünde geride erkek çocu u bulunmad, ,ndan karde i brahim hanedan,n tek erkek üyesi olarak tahta geçmi tir³⁵. Sultan brahim, ruh sa l, ,n,n yeterince iyi olmamas, sebebiyle, annesi Kösem Sultan, devlet ricali ve yeniçerilerin giri imleriyle 8 y,ll,k saltanat,n,n ard,ndan tahttan indirilerek yerine 7 ya ,ndaki o lu IV. Mehmed geçirilmi tir. IV. Mehmed'ın hükümdarlı, ,n,n ilk

³² Pierce, s. 27, Uzunçar ,l,, s. 52-53, 91-98, 114-116. Örne in II. Süleyman 40 y,l im irlikte, dört y,l ise tahtta kalm, , 1691'de vefat etmi tir. Yine II. Ahmed de 44 y,l im irlikte tutulmu tur. Bkz. Uzunçar ,l,, s. 97-98.

³³ Pierce, s. 25-27.

³⁴ I. Mustafa 1591-92 y,l,nda Manisa'da do mu tur. Ahmed'ın tahta 14 ya ,nda ç,kmas, ve erkek varisi bulunmamas, nedeniyle hayat,na dokunulmam, t,r. lerleyen dönemlerde ise gerek I. Ahmed'ın ehzadelerinin ya lar,n,n küçük olmas, gerekse Mustafa'n, akli zafiyeti sebebiyle öldürülmemi tir. Ahmed'ın ani ölümüyle eyhülislam Hoca zade Esad Efendi, kaymakam Sofu Mehmed Pa a ve di er devlet ileri gelenlerinin ittifak,yla Osman'ın yerine amcas, I. Mustafa tahta ç,kar,lm, t,r. Mustafa, akli problemleri dolay,s,yla üç ay sonra tahttan indirilmi tir. Bkz. Feridun Emecen, *Mustafa İö, TDV A, XXXI, stanbul 2006, s. 272-273.*

³⁵ Konu ile ilgili ayr,nt,lar için bkz. Feridun Emecen, *Öbrâhimö, TDV A, XXI, stanbul 2000, s. 274-275.*

günlerinde Sultan brahim taraftarlar,n,n, brahimø tekrar tahta ç,karma giri imleri sonucunda, yine yeniçeriler ve devlet ricali taraf,ndan öldürölmü tür³⁶. Katledilen IV. Mehmedøin karde i olmasa da taht için tehlike arz etti inden bir kez daha hanedandan bir erkek üyenin hayat,na son verilmi tir. IV. Mehmed karde lerini de öldürtmek istemi ancak devlet ileri gelenleri buna kar , ç,km, t,r. Böylece karde katli gelene ine son verilmi ve ekberiyet sistemi tamamen yerle mi tir.

Ekberiyet sistemi sadece ehzadelerin ya amlar,na de il, tebaa ile padi ah aras,ndaki ili kilerin niteli ine de bir farklı,k getirmi tir. S,ras, gelen ehzadenin kendili inden yani herhangi bir mücadele olmadan tahta geçmesi tebaa ile padi ah aras,ndaki ili kiye daha soyutla t,rm, t,r. Taht mücadelesinde ehzadeye destek veren halk, ulema ya da ordu ekberiyet sisteminde ehzadeye destek verip vermeyece ini ancak ehzade iktidara geldikten sonra gösterebilmi tir. Bu nedenle 17. yüzy,ldan itibaren zorla tahttan indirmeler ba lam, t,r. Hatta ekberiyet sistemi ile ba a geçen ehzadelerin ço u tahttan zorla indirilmi tir. Bu durum padi aha kar , ehzadelerin politik konumunu da etkilemi tir. Sancak sisteminin uyguland, , dönemlerde padi ah,n olası, keyfi davran, lar,na kar , fren görevi gören ehzadelerin yerini halk alm, t,r. Sancaklarda bulunan ehzadeler, padi ah,n yönetiminden memnun olmad,klar,nda halk,n deste ini alarak padi aha kendilerinin bir alternatif oldu unu göstermi ler ve böylece padi ah,n politikas,nda de i iklikler yapt,rabilmi lerdir. Ancak ekberiyet sistemiyle ehzadeler bu i levini kaybedince bu kez yönetimden memnun olunmayan durumlarda padi ah, protesto gücü tebaan,n eline geçmi tir³⁷.

2. ehzadenin Hanedan için Önemi

Kurulu tan y,k,l, a ehzadelerin ya amlar,nda birçok de i iklik meydana gelmi tir. Ancak de i meyen tek ey ehzadenin hanedan ve halk için önemidir. Osmanl, Devletiønde gerek saray gerekse halk nezdinde en önemli ah,slar ehzadelerdir. Hem slamiyet öncesi Türk devletlerinde hem de Osmanl, Devletiønde yönetme yetkisinin Tanr, taraf,ndan verildi i inanc, hakim oldu undan, bu inanç hanedana kutsall,k kazand,rm, t,r. Halk,n gözünde kutsal olan hanedan,n yani soyun devaml,l, , ise ehzadeler arac,l, ,yla sa lanm, t,r. Tahttaki padi ah,n ölmesinde, tahttan indirilmesinde hatta öldürölmesinde hiçbir sak,nca yoktur. Yeter ki

³⁶ Abdülkadir Özcan, øMehmed IVø, *TDV A*, XXVIII, stanbul 2003, s. 414.

³⁷ Pierce, s. 32-33.

devam,nda yerine getirilecek bir aday olsun. Bir padi ah öldü ünde ya da tahttan indirildi inde yerine hanedandan bir ba ka erkek tahta ç,kar,lm, t,r. Bir ba ka ifadeyle ehzadelerin her biri potansiyel birer padi ah aday,d,r. Hanedan kutsal oldu u için Osmanl, Devletiñde padi ahlar zaman zaman gerek ilmiye s,n,f, gerekse ordu ve devlet erkân, taraf,ndan tahtan indirilmi hatta öldürülmü ancak asla ne tebaa, ne ordu ne de devlet adamlar, taraf,ndan hanedan,n me rulu u sorgulanmam, t,r. Dahas, tebaa, ba ,nda Osmanl, hanedan, d, ,nda bir yönetici görmeyi hayal dahi etmemi tir³⁸. Hatta Sultan brahim döneminde brahimñ hanedan,n ya ayan tek erkek üyesi olarak kalmas, halkta Osmanl, soyu tükenirse ne yapar,z korkusu uyand,rm, t,r. Bu durum yani yönetme yetkisinin Osman Gazianın soyundan gelen erkeklerce devam ettirilmesi zorunlulu u ehzadeleri, yeri doldurulamayacak bir öneme sahip k,lm, t,r. Tam olarak bu nedenle kurulu tan y,k,l, a kadar ehzadelerin hayatlar,nda e itimlerinden evliliklerine, giyim ku amlar,ndan maa lar,na, ya ad,klar, yerlerden emrindeki hizmetkârlara her eyleri de i ime u rasa da, ister klasik dönemde ister 19. yüzy,lda hatta devletin son dönemlerinde bile belki de de i meyen tek ey ehzade do umlar,n,n hem padi ah hem de halk nazar,nda uyand,rd, , mutluluk ve akabinde yap,lan kutlamalar,d,r. Asl,nda her ehzade taht için tehlike arz etmektedir. Padi ahlar, bu nedenle hayatlar, boyunca erkek çocuklar, risk olarak görüp, saraya hapsetme hatta bo durtma gibi radikal tedbirlere ba vurmak zorunda kalsalar da çocuklar,n,n do umunu büyük bir mutlulukla kar ,lam, lar ve bu co kular,na halk, da ortak etmi lerdir. ehzade do umlar, Osmanl, Devleti için daima bir kutlama sebebi olmu tur.

3. ehzadeler ve Kutlamalar

3. 1. Do umlar,

Osmanl, Devletiñde ehzade do umlar,n,n bir ritüeli vard,., ehzade do du u zaman önce bir hatt-, hümayunla sadrazama bildirilirdi. Hatt-, hümayunu sadrazama Dârüssaâde a as, götürürdü. Do umun ilan, silahtar a a taraf,ndan yap,l,r, her ko u ta be er kurban kesilip Matbah-, Âmire'ye gönderilirdi. ehzade için her gün be vakitte yedi er top at,lmas, da gelenektir. Sadrazam, eyhülislam, vezirler, kazasker, yeniçeri a as, ve di er devlet ricali saraya gider ve silahtar a a vas,tas,yla huzura kabul edilirlerdi. Kendilerine kürk ve hilat giydirilir ayr,ca padi ah taraf,ndan

³⁸ Emecen, ÷Osmanl, Hanedan,na Alternatif Aray, lar Üzerine Baz, Örnekler ve Mülâhazalarö, s. 64.

sadrazam ve di er devlet erkân,na lohusa erbeti gönderilir, e leri de saraya davet edilirdi. Ülkenin her yan,na fermanlar gönderilerek halk ehzadenin do umundan haberdar edilir ve do um her mahallin erâ mahkemelerindeki sicillere de kaydedilirdi. Top at, lar, ve enliklerle kutlanan ehzade do umlar,nda at,lan top say,s, ve enliklerin süresi padi ah,n tutumuna ve ilk erkek çocu u olup olmamas,na göre de i irdi³⁹.

ehzade do umlar,n,n bir di er gelene i ise 17. yüzy,lda ba lad, , dü ünülen öBe ik Alay,ö idi. Be ik Alay,, valide sultan ve sadrazam,n ayr, ayr, olmak üzere, ehzade için gönderdi i be ik, yorgan ve s,rnal, örtünün hareme götürülme merasimlerinden olu uyordu⁴⁰. Valide Sultan taraf,ndan yap,lmas, gelenek olan Be ik Alay,, e er valide sultan hayatta de ilse han,mlardan biri taraf,ndan düzenlenir ve hareme gönderilirdi. Valide Sultan taraf,ndan saraya gönderilen be ik alay, öyleydi. Divan-, âli çavular,, vezir a alar,, sadrazam silahtar, gibi birinci derecede devlet adamlar,n, temsil eden görevliler ile Reisülküttap Efendi ve Telhisçi A a gibi ikinci derecede devlet memurlar, saltanat,n ha metini gösteren parlak renkli giysiler içerisinde be i i ba lar, üzerinde ta ,rlard,. Be i in iki yan,nda belleri gümü kamç,l, k,rk nefer çuhadar yürürdü. Be ikörtüsü inci s,rnal, yorgan, Ba çuhadar a aba ,n,n üstünde ta ,rd,. Alay ad,mlar,n, sadrazam mehterhanesinin güzel namelerine uygun olarak atard,. Vilayet bahçesi pa a kap,s,ndan ba layan alay Ca alo lu, Mahmud Pa a yolundan imdiki üniversite merkez binas,n,n önüne ç,kar, Bayezid Camii avlusundan geçerek Divan Yoluına girerdi. Ana yoldan Topkap, Saray, Bab-, Hümayuna var,l,r atl, olanlar burada atlar,ndan inerdi. Sadaret kethüdas,, mücevherli alt,n be i in ayaklar,n, öptükten sonra be i i harem kap,s, önünde bekleyen K,zlara as,ona teslim ederdi. K,zlara as, da ayn, ekilde be i in ayaklar,n, öptükten sonra yine el ve ba üstünde be i i hareme götürürdü. Be i i saraya b,rakan alay ayn, tantana ve ahenk ile geri dönerdi⁴¹.

Sadrazam taraf,ndan yap,lan Be ik Alay, ise do umun alt,nc, gününde olurdu. Be ik alay,na divan, hümayun çavular,yla sadrazam,n maiyeti kat,l,rd,. Be ik, Pa akap,s,'nda haz,rlan,r ve çuhadar taraf,ndan ta ,n,rd,. Mehter e li inde

³⁹ Uzunçar ,l,, s. 107-108.

⁴⁰ Uzunçar ,l,, s. 107-108, 168.

⁴¹ Ramazan Balc, (Haz.), *Enderunlu Haf,z lyas A aön,n Hat,ralar, Saray Günlü üm*, stanbul 2010, s. 122.

hareket eden Be ik Alay,ında⁴² yorgan, ikinci çuhadar, pu ideyi de mehterba , ta ,rd,. Be ik ve di er hediyeler saraya ula t, ,nda harem kap,s,nda darüssaade a as, taraf,ndan kar ,lan,r ve kâhya kad,n vas,tas,yla da harem-i hümayuna ula t,r,l,rd,. Be ik alay,na kat,lan görevlilere hediyeler verilirdi. Padi ah taraf,ndan görülen be ik lohusa odas,na götürülür, davetliler be i i ayakta kar ,lard,. Önce valide Sultan, ard,ndan davetliler taraf,ndan be i e alt,n saç,l,r, ard,ndan dualar e li inde ebe taraf,ndan bebek be i e yat,r,l,rd,. Daha sonra bebek be ikten al,n,r, davetliler be i e hediye olarak de erli kuma lar koyarlard,. Be i e at,lan alt,nlar ve kuma lar ebe kad,na verilirdi. Gelen davetliler üç gün haremde misafir edilirdi. eyhülislam,n ailesi hariç gelen davetliler bebe e, annesine ve haremde misafir olduklar, kad,n efendilere hediye verirler ayn, zamanda gelen misafirlere de padi ah taraf,ndan hediyeler verilirdi⁴³.

ehzadelerin bak,m, annelerinin sorumlulu undayd,. Annelere yard,mc, olmak ve ehzadenin bak,m,n, yapmak için õustaö denilen yakla ,k yirmi tane genç k,z görevlendirilirdi. Bunun yan,nda ehzadelere õtayaö denilen sütnineler getirilirdi. Tayalar, ehzadelerin dad,lar,n,n nezaretinde bulunurlard,. ehzadeleri taya ve dad,lar,n d, ,nda kimse kuca ,na alamazd,. ehzadenin süttten kesilme ya , birdi. Bir ya ,na gelen ehzade süttten kesilip kendisine yeni görevliler tayin edilirdi. Bu görevlilerden en önemlileri Has odal,lardan A a rütbesinde üç ki iydi. Bu üç ki i denen ya l,s, ba lala, di erleri ise lala unvan,n, al,rd,. ehzadeler yürümeye ba lad,klar,nda ise sürekli olarak pe lerinde bir kalfa dola ,rd,⁴⁴.

3. 2. Sünnetleri

ehzadeler ile ilgili bir di er kutlama vesilesi sünnet dü ünleridir. Sünnetler, sanca a ç,kmalar,n,n ilk ad,m, olmas, nedeniyle ehzadeler aç,s,ndan; güç ve kuvvetlerini sergilemek ad,na bir f,rsat oldu u için de padi ahlar aç,s,ndan büyük önem ta ,yordu. Sünnet olma ya lar, de i mekle birlikte, sünnet olmu ehzadeler on üç, on dört ya lar,na geldiklerinde kendilerine ayr, daire tahsis ediliyordu. Görüldü ü üzere sünnet, sadece sanca a ç,kman,n ilk ad,m, olmas, itibariyle de il, sarayda kendilerine ait daire verilmesinin de artlar,ndan oldu u için çok önemliydi.

⁴² Sadrazam taraf,ndan haz,rlanan Be ik Alay,na kat,lan görevliler için bkz. Uzunçar ,l,, s. 169-170.

⁴³ Uzunçar ,l,, s. 169-170.

⁴⁴ Safiye Ünüvar, *Saray Hat,ralar,m*, stanbul: Tima Yay., 2013, s. 78; Uzunçar ,l,, s. 110.

ehzadeye tahsis edilen daireyi anneleri ve kız kardeşleri de, burada kadınların görmesi yasaktı,⁴⁵.

Sünnet düünleri için yapılan kutlamalar halka açık yapılar ve bazı beylik ve komşuluk ülkeler de davet edilirdi⁴⁶. ehzade sünnetleri dönemine göre de değişiklik göstermekle birlikte genellikle çok debdebeli olurdu. Örneğin Fatih Döneminde ehzade Bayezid ve Mustafa'nın sünnetlerine tüm âlim, kumandan ve yerli elraf davet edilmiş, padişahın huzurunda nefis yemeklerin ikram edildiği sofralar kurulmuştu. Yine Kanuni döneminde ehzade Mustafa, Mehmed ve Selim'in sünnetleri çok görkemli yapılmıştı. Halk bütününe lencelere katılmış, hem orduya hem de halka bahşeler dağıtılmıştı. III. Murad'ın ehzadeleri için yapıldığı sünnet de dikkate değerdir. Elli iki gün elli iki gece süren lenceler düzenlenmiştir. Tüm halkın toplanabilmesi için lenceler geniş çaplı tutulmuştu. Yüzlerce maskara, hokkabaz gösteri yapılmış, Rufai dervişleri ateş yutmuş, yeniçeriler kurusıkıllarla muharebeler tertip etmiştir. Tüm esnafın da katıldığı lencelerde, esnaflar mesleklerine göre hünelerini sergilemişlerdir. Örneğin ekserci esnafın ekserlemelerden yapılmış suni filler, zürafalar, develer, atlar insanların çok ilgisini çekmiştir⁴⁷. Yine 18. yüzyılda padişah III. Ahmed'in ehzadelerine yapılmış sünnet düünü de içinde bulunduğu Lale Devrine yakışır şekilde olmuştu⁴⁸.

Görkemli ehzade sünnetlerinin yanı sıra sünnet olmadan tahta çıkan padişahlar da vardı. Sünnet sancağına çekilmeden önce ilk adını alan I. Ahmed sancağına gönderilmediği için sünnet edilmemiştir. Tahta çıktktan bir ay sonra sünnet edilen I. Ahmed, sancağına çekilmeden önce padişah olan ilk ehzade olduğu gibi aynı zamanda sünnet olmadan tahta çıkan ilk padişahtır. Yine IV. Murad ve IV. Mehmed'in sünnetleri de tahta çıkışlarından sonra yapılmıştı. Padişah olduktan sonra sünnet oldukları için bu ehzadelerin/padişahların sünnetleri halka açık yapılmayıp, daha özel olmuştu⁴⁹. Devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi duruma bağlı olarak farklılık gösterse de sünnet düünleri genellikle halka açık lenceler şeklinde yapılmıştı.

⁴⁵ Uzunçar, İ., s. 111-112.

⁴⁶ Uzunçar, İ., s. 112; Eroğlu, s. 81.

⁴⁷ Ali Seydi Bey, *Teşkilat ve Tevârif*, m.z. (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), ty., s. 42-45.

⁴⁸ Bu dönemdeki sünnet töreninin ayrıntıları için bkz. Hafız Mehmed Efendi, *1720 ehzadelerinin Sünnet Düünü Sûrûsü, Hümayûn*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

⁴⁹ Ali Seydi Bey, s. 42-45.

4. Sancak Ve Kafes Usulünde ehzade: E itim, GeliróGider, Evlilik

Osmanlı, ehzadelerinin ya am,n, temel olarak sancak sistemi ve kafes usulü olarak ikiye ay,rnak mümkündür. *Sancak Sisteminin* uyguland, , dönemlerde tüm ehzadeler için görev, yetki, hak ve sorumluluk aç,s,ndan a a , yukar, standart bir uygulama görölmektedir. Sancak sisteminde ehzadeler padi aha ba l, olmak, ba ,na buyruk hareket etmemek, merkezden gelen emirleri uygulamak zorunda olmakla birlikte, kendi saraylar,nda maiyetleriyle özgür bir hayat ya am, lard,r.

Kafes Usulünde ise sistemin uygulanmaya ba land, , 17. yüzy,ldan y,k,l, a kadar geçen sürede standart bir yöntemden söz etmek mümkün de ildir. Özellikle 19. yüzy,lda kafes usulü sistemi devam etmesine ra men, ehzadelerin ya am ekilleri, siyasi hak, yetki ve sorumluluklar, büyük bir de i im göstermi tir. Bu bölümde ehzadelerin 19. yüzy,la kadar olan sürede sancak sistemi ve kafes usulünde e itim, gelir-gider ve evlenmeleri üzerinde durulacakt,r.

4.1. E itim

Osmanlı Devleti'nde tahta kimin geçece i bir kurala ba lanmad, ,ndan tüm ehzadeler gelece in padi ah, olacaklar, dü üncesiyle çok iyi e itiliyorlard,. ehzadelerin do duklar, andan itibaren annelerinin sorumlulu undayd,. Bu nedenle genellikle bir kad,n,n bir erkek çocu u olmas, prensibi esast,. ehzade e itiminde yetkili ikinci ki i ise lalalar,yd,⁵⁰. Lalalar da en az anneler kadar sorumluk ve yetki sahibiydi.

ehzadelerin e itimlerini, sancak sisteminde e itim ve kafes usulünde e itim olarak iki k,sma ay,rnak mümkündür. ehzade e itimleri sancak sistemi kald,r,l,ncaya kadar iki k,s,mdan olu urdu: Birinci k,s,m sarayda gerçekte teorik e itim, ikinci k,s,m ise sancaklarda gerçekte pratik e itim.

ehzadelerin sarayda teorik e itimlerini ald,klar, yere õ ehzade Okuluõ denirdi⁵¹. Be , alt, ya lar,nda ba layan saray e itimi on- on üç ya lar,na yani sanca a ç,kana kadar devam ederdi. Be alt, ya ,na gelen ehzadelere sarayda özel hocalar tayin edilir ve bunlar ça ,n en iyi hocalar, aras,ndan seçilirdi⁵². ehzadelerin e itim

⁵⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Kardelen Yay., 1998, s. 11-12.

⁵¹ Tarih-i Selânikî'de III. Murad ile ilgili bir bahiste padi ah,n ehzâdeler Muallimhânesi'ne ç,kt, , belirtilmi tir. Dolay,s,yla Topkap, Saray,'nda ehzadelerin e itim gördü ü yer olarak " ehzâdeler Muallimhânesi" tabirinin kullan,ld, ,n, söylemek yanl, olmasa gerektir. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (Haz. Mehmet p irli), I, Ankara: TTK, 1999, s. 372.

⁵² Haldun Ero lu, õ ehzade, Osmanlılarõdaõ, *TDV A, XXXVIII*, stanbul 2001, s. 480.

hayat, öBed-i Besmeleö⁵³ denilen ve eyhülislam taraf,ndan verilen ilk ders ile ba lar ve sonra tayin olunan hocas,n,n gözetiminde devam ederdi⁵⁴. ehzadelere ilmi (tarih, edebiyat, fen, matematik, astronomi, Farsça) ve dini (Arapça, Kurʻan e itimi, hadis, kelim, f,k,h) e itimin yan,nda, bedeni e itim (binicilik, at,c,l,k), sava e itimi (k,l,ç, ok ve yay kullanma) ve askerlik sanat, ile siyaset bilgisi verilirdi. Her ehzade çe itli spor dallar,yla u ra ,rd, ve ça ,n tüm silahlar,n, kullanmay, bilirdi⁵⁵. ehzadelere sarayda özellikle binicilik ve dövü sanatlar, e itimi verilir ve bu e itim iç o lanlarla birlikte yap,l,rd,. E itimlerinin ikinci k,sm, ise sancaklarda gerçekle irdi. Sanca a ç,kman,n ilk kural, sünnetti. Sünnet olan ehzade, sanca a ç,kma ya , geldi inde annesi ve lalas, ile birlikte sanca a gönderilirdi⁵⁶.

Gelece in padi ah aday, olan ehzadelerin, iyi yeti mesi ve devlet yönetiminde tecrübe kazanmas, çok önemliydi. Bu nedenle ehzadelerin e itiminin as,l önemli k,sm, sancaklarda olurdu. Osmanl,lar; Türk slam gelene inde ölü ö ad, verilen topraklar,n hanedan üyeleri aras,nda payla ,lmas, esas,na dayanan sistemi uygulamak yerine ehzadeleri sanca a göndermi tir. Osmanl,da ehzadeler aras,nda veliaht belirleme gelene i olmad, , için tüm ehzadeler sancaklara e itim amaçl, gönderilmi ler ve hangi ehzadenin padi ah olaca , genellikle sancaklar,nda gösterdikleri ba ar,lara ba l, olmu tur. Ancak yine de bu belirleyici bir k,sta de ildir⁵⁷.

Sanca a ç,kmak ehzadenin politik ergenli e ulaşmas, anlam,na geliyordu. Devlet yönetimini tam anlam,yla ö renebilmeleri için ehzadelere sancaklarda adeta minyatür bir Osmanl, Devleti olu turulmu tu. ehzadelerin sancakta hem devlet yönetimini ö renebilmeleri hem de sancakla merkez aras,nda ki yaz, ma ve ili kileri sa lamalar, için divanlar, mevcuttu. ehzadeler sancaklar,nda ki tüm atamalar, merkeze bildirir ve merkezden gelen emirler do rultusunda atama yaparlard,⁵⁸.

⁵³ Bed-i Besmele Merasimi, davetlilerin huzurunda yap,l,r ve ehzade ilk dersini eyhülislamdan al,rd,. eyhülislam ehzadeye eliften yeğye kadar okuttuktan sonra dua ederek ehzadeyi hocas,na teslim ederdi. İlk dersini alan ehzadenin eyhülislam,n elini öpmesi gerekirdi. Müftünün ise eli öpülmez, müftü ehzadenin omuzunu öperdi. ehzadenin kullanaca , elifba, cüz kesesi gibi ihtiyaçlar,n,n sadrazam taraf,ndan özel olarak haz,rılan,p ehzadelere hediye edilmesi gelenektir. Kurʻanʻı hatmeden ehzadeye sadrazam ve devlet adamlar, taraf,ndan hediye verilmesi de gelenekler aras,ndayd,. Bkz. Uzunçar ,l., s. 110.

⁵⁴ Uzunçar ,l., s. 110.

⁵⁵ Ünal, s. 11-12

⁵⁶ Pierce, s. 130.

⁵⁷ Emecen, *Osmanl, Klasik Ça ,nda Hanedan Devlet ve Toplum*, s. 62, 63.

⁵⁸ Ero lu, *Osmanl, Devletiñde ehzadelik Kurumu*, s. 136; Emecen, s. 68.

ehzadenin maiyetinde stanbulda bulunan saraydaki tüm görevliler yer alırdı. Divanda; defterdar, ni'ancı, reisülküttap, kâtip, hazine kethüdası, hazine kâtibi, Haremde; ehzadenin validesi, dadı, cariye, daye, ferra lar, harem ve saray hizmetlisi olarak; harem a'aları, hadımlar, saray kethüdaları, iç o'lanlar, kapıcılar, kapıcıbaşı, kapıcılar kethüdası, serhazin, kilercibaşı, arpa emini, mutfak emini, harc-, hassa emini, harc-, hassa kâtibi, veznedar, habbaz, tabbah, hayyat, tabib, cerrah, hekimler, arabdarbaşı, çe'nibaşı, çuhadar ve rikabdar, ehzade hocası, iç o'lanlar, okutan bir muallim, ehzade haremının ihtiyaçları, karşılayan esnaf ve mehteran takımı, av birliklerinde; balabancılar, ahinciler, za'arcılar, atmacacılar, çakırcılar, atlar, nabakan seyis başı, mirahur, kapışında; sipah, silahdar, ulufeci, garip sınıflardan asker ve a'aları, sekbanlar, sakalar, çadır mehterleri, divan çavurları, ruznameci, mukataacı, imam ve müezzin gibi görevliler bulunuyordu⁵⁹. Ayrıca sancakta bulunan ve sayıları, iki üç bin civarında olan tımarlı sipahiler de ehzadelere bağlıydı⁶⁰.

Sancaklar belirlenirken rastgele seçimler yapılmazdı. Bir yerin ehzade sancağı olabilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerekirdi. Ehzadelere verilen sancaklar, öncelikle uç bölgesi olması dikkat edilirdi. Bunun yanında sancaklar, eski Anadolu beyliklerinin merkezi olması da önem taşıyordu. Anadolu Türk birliğini sağlamaya çalışıldığından siyasi varlıklarına son verilen beyliklerin toprakları sancak haline getirilmişti⁶¹. Sancak olarak belirlenen yerler genellikle Anadolu'da yer alıyordu. Ehzadelerin Rumeli tarafına geçip kendilerine taraftar bulmaları ve taht mücadelelerinde etkili olmaları nedeniyle ehzadelere Rumeli tarafında sancak verilmemesine dikkat edilmiştirdi⁶². Rumeli'den gelecek tehlikeleri önlemek için herhangi bir engel olmamasına rağmen, İstanbul Boğazı, Anadolu'dan gelen tehlikeler için doğal bir engel konumundaydı⁶³. Bu yüzden sancak olarak belirlenen yerler Amasya, Antalya, Balıkesir⁶⁴, Isparta, Konya, Kütahya, Manisa, Sivas ve Trabzon gibi eskiden beylik merkezi olmuş Anadolu ehirlerydi. Ancak Kefe gibi Anadolu dışında sancak olan yerler de olmuştular⁶⁵. Bu sancaklar içinde en rahat

⁵⁹ Pierce, s. 61; Eroğlu, s. 133.

⁶⁰ Ünal, s. 12.

⁶¹ Eroğlu, s. 105-106, 125.

⁶² Emecen, s. 65.

⁶³ Şen, s. 123.

⁶⁴ I. Murad tahta çıktıktan sonra küçük oğlu Yakub Bey'e Karesi (Balıkesir) Sancağı'nı vermişti. Yine Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'ye Saruhan ve Karesi verilmişti. Bkz. Uzunçarşılı, s. 661.

⁶⁵ Ünal, s. 12.

görenleri ise Amasya, Konya ve İstanbul'a yakın, dolayısıyla Manisa'dı,⁶⁶. İstanbul'a ilk gelen ehzadenin tahta çıkması, daha fazla oldu undan Manisa hem İstanbul'a yakın olması, hem de İstanbul'a gelişleri kontrol edebilecek merkezi bir konuma sahip olması, nedeniyle daha önemli bir sancak haline gelmiştir. Son olarak, sancak, önemli bir tarih, medeniyet ve ticaret merkezi olması, gerekirdi. Gelecekte padişah olacak ehzadenin devlet işlerinde tecrübe kazanması, ve idari, sosyal, ticari faaliyetleri öğrenerek başarıya geçebilmesi için her bakımdan gelişimi bir sancakla çakılması, gerekiyordu. ehzadelerin gidecekleri sancak, ya da bu sancakta kalma sürelerini belirleme gibi bir anlaşlar, yoktu⁶⁷.

ehzadeler sancak, yönetmekle yükümlülerdi ve yetkileri sancakbeyini amaçladı, ancak diğer valiler ile yetki bakımından aralarında bir takım farklar mevcuttu. Örneğin; yaz, malar, beylerbeyi aracılığıyla, ile de il, doğrudan sarayla yapıyorlardı. Kendi bölgelerinde tayin yapabilmeye ve dirlik verebilme hakkına da sahiptiler⁶⁸. ehzadelerin sancaklarda kendilerine bağlı ordular vardı, ve ehzadeler, devlet savaşlarında kuvvetlerinin yanında ordu komutanı olarak savaşa katılmak zorundaydılar. Yine savaşlarda padişahın emriyle ordunun sağa da sol kanadına, yanında görevlendirilebiliyorlardı. Bunun yanında ehzadeler padişah seferdeyken taht kaymakamı, da yapıyorlardı. Taht kaymakamı, bir görev devri de ildi. Aslında padişah sefere giderken yanında divan, da götürüp devlet işlerini oradan yürütüyordu. Bu nedenle taht kaymakamı, sembolik bir görevdi. Taht kaymakamı, sembolik olsa da ehzadelere verilen görevler arandıydı. Bunun yanında ehzadelerin sancaktaki ekonomik ve ticari faaliyetlerle ilgilenmesi, sancak, güvenli ini sağlama, sancakta imar faaliyetlerinde bulunması, doğal afetlerde halkın güvenliğini için gerekli tedbirleri alma gibi görev ve sorumluluklar, vardı. Taht mücadelelerine girişmeleri nedeniyle sancakta bulundukları süre zarfında ehzadelerin tüm hareketleri kontrol altında tutulurdu. Yabancı devletlerle ilişkiler kurmaları, izin verilmez hatta padişah ile görüşmeleri bile resmi bir törenle olurdu.

ehzadelerin kontrolü açık ya da gizli ekilde lalalar, ile valide sultanlar aracılığıyla yapıyorlardı,⁶⁹. ehzadelerin sancak çakmaları, söz konusu oldu unda lala seçiminde Padişah Divan-, Hümayun'u sorumlu tutmu tur. Lala tayin edilecek olan ahsın

⁶⁶ Pierce, s. 59.

⁶⁷ Ero lu, s. 105, 106, 110.

⁶⁸ sen, s. 124.

⁶⁹ Emecen, s. 61-77; Ero lu, s. 126, 153, 161.

ahlakl,, vukufly ve otoriter olmas, gerekmektedir. Ayr,ca lalalar ehzade sancaklar,nda veziriazam derecesindedir⁷⁰.

Lalalar ehzadelere her konuda yard,mc, olmak ve uygunsuz durumlar,n, padi aha bildirmekle sorumluydu. ehzade lalalar, bu nedenle hem padi ah hem ehzade aç,s,ndan Osmanl, Devleti⁷¹nde büyük önem ta ,m, t,r. ehzadeler tahta ç,kmay, ba ar,rlarsa genellikle lalalar,n, ba vezirleri yapm, lard,r⁷¹.

Sancak sistemi kald,r,l,p kafes usulüne geçildikten sonra ehzadelerin e itimlerinin pratik k,sm, sona ermi tir. Bu tarihten itibaren ehzadeler sarayda gözetim alt,nda tutulmu lard,r. Kafes usulünde tüm ehzadelerin e itimi iyi seviyede yap,lamam, t,r. ehzadelerin durumu genellikle tahttaki padi ahla yak,nl,klar,na göre ekillenmi tir. Tahtta bulunan padi ah, babalar, ise gözetim alt,nda tutulsalar da daha rahat bir hayat sürmü ler, iyi bir e itim alm, lar hatta babalar,yla selaml,klara ve gezilere ç,km, lar, maiyetlerinde de kendi daire halklar, bulunmu tur. Tahttaki padi ah karde leri, amcalar, ya da kuzenleri oldu unda durumlar, biraz daha zorla m, t,r. Daha s,k, gözetim alt,nda tutulmu lar ve kendilerine tahsis edilen dairelerinde hapis hayat, ya am, lard,r. Ça ,n en iyi hocalar, taraf,ndan verilen e itimlerin yerini bazen cariyeler alm, t,r. Bir nevi hapis hayat, ya ayan ehzadeler vakit geçirmek için oymac,l,k, kuyumculuk, marangozluk gibi el zanaatlar,na yönelmi lerdir⁷².

Kafes usulüyle ehzadelerin sadece e itimleri de il sosyal hayatlar, da sekteye u ram, t,r. Tüm hayatlar, kendilerine verilen on, on iki tane cariyeye ile hazine, kiler ve seferli ko u lar,ndan tahsis edilen a alardan ibaret olmu tur. Hatta a alarla ili ki kurmalar, da yasak olup, a alar sadece ehzadelerin hizmetini görmü tür. ehzadelerin anneleriyle görü melerine bile k,s,tl, olarak izin verilmi , gözetim alt,nda yap,lan bu görü meler padi ah,n özel izniyle gerçekle mi tir. Sadece annelerinin de il, ehzadeler hasta olduklar,nda gelen hekimlerin bile ehzadelerle görü meleri padi ah,n özel iznine ba l, olmu tur. ehzadeler yaln,zca bayram tebriklerinde⁷³ padi ah,n huzuruna ç,kabilmi lerdir. Bu merasimler de mabeyinde yap,lm, ve d, ar,dan ki iler ehzadeleri görememi tir⁷⁴.

⁷⁰ Uzunçar ,l,, s. 669.

⁷¹ Ero lu, s. 131.

⁷² Ero lu, ö ehzade, Osmanl,lar⁷²daö, s. 483.

⁷³ Bayram Merasimleri, III. Bölüm öYa am Tarzlar, ve Sosyal Hayatlar,ö k,sm,nda ele al,nm, t,r.

⁷⁴ Uzunçar ,l,, *Osmanl, Devletin Saray Te kilat,*, s. 114.

4.2. Evlenme ve Çocuk Sahibi Olma

Evlilik de Osmanlı, ehzadeleri için zaman içerisinde farklılıklar gösteren bir kurumdur. XIV ve XV. Yüzyıllarda ehzade evlilikleri genellikle politik gayelerle yapılmıştır. Burada amaç, devletin siyasi varlığını güçlendirmek, toprakları genişletmek ve Anadolu Türk Birliğini sağlamaktır. Bu amaçla ehzadeler komutan beylik ve devletlerin kuzularıyla evlendirilmiştir. Bunlar Bizans imparatorluğu ile Anadolu'daki Türkmen beylikleridir. Osmanlı, özellikle Anadolu Türk birliğini sağlamak adına beyliklerden çeyiz yoluyla toprak alarak bu beylikler üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmaya yolunu seçmiştir⁷⁵. Örneğin I. Murad döneminde ehzade Bayezid yani Yıldırım Bayezid Germiyan Beyi'nin kızıyla evlendirilerek Kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simav çeyiz olarak alınmıştır. Yine II. Murad'ın oğlu ehzade Mehmed de Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızıyla evlendirilmiştir⁷⁶. Anadolu siyasi birliğini sağlamak için beyliklerin kuzularıyla evlilikler son bulmuştur. Aynı durum Bizans imparatorluğu için de geçerlidir. Bizans imparatorluğu ile ilişkileri güçlendirmek adına Orhan Bey, Bizans imparatoru Kantakuzenos'un kızı Theodora ile evlenmiştir⁷⁷. Hanedanlar arasında evlilikler Bizans imparatorluğu'na son verilmesine kadar sürmüştür. İstanbul'u aldıktan sonra dünyanın en güçlü devleti haline gelen Osmanlı, artık hiçbir hanedan, kendisine denk görmemiştir. Bu nedenle ehzadelerin bazı hanedanların kuzularıyla evlendirilmesi geleneğine son verilmiş, ergenlik çağına geldiğinde ehzadelere cariyeler tahsis edilerek cariyelerden çocuk sahibi olma⁷⁸ geleneği bırakılmıştır⁷⁹. Bazı hanedanların kuzularıyla evlenme geleneğine son verilmesinin bir diğer nedeni ise yapılan evlilik sonucu herhangi bir ailenin Osmanlı tahtında hak iddiasında bulunmasının önüne geçmektir. Bu sayede Osmanlı Devleti'nde Avrupa'da meydana gelen veraset savaşları⁸⁰ yaşanmamıştır.

⁷⁵ Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde ehzadelik Kurumu*, s. 86.

⁷⁶ Cevdet Kırpık, "Ehzade Evliliklerinde Değişim", *OTAM*, Sayı: 26 (Güz 2009), Ankara 2011, s. 166.

⁷⁷ Nalcak, "Orhanö", s. 378. Yine I. Murad Bizans imparatoru Emanüel'in kızıyla evlenmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, s. 146.

⁷⁸ Fatih döneminden itibaren ehzadeleri evlendirme geleneğine son verilerek, cariyelerden çocuk sahibi olma geleneğinin kaldırılması, bilinmekle birlikte istisnai durumlar da söz konusu olmuştur. Örneğin Fatih, Bayezid'in büyük oğlu Abdullah'ı kendi oğlu ehzade Mustafa'nın kızıyla evlendirmiştir. Bkz. Emecen, "Selim I", s. 407.

⁷⁹ Ünal, s. 14.

⁸⁰ 18. yüzyılda Avrupa devletleri arasında akrabalık savaşları, yüzünden birçok siyasal sorun çıkmış ve bu yüzden zaman zaman taht kavgaları yaşanmıştır. Bunlara veraset savaşları, denilmektedir. 1702-

Cariye, kadın köle anlamına gelip, korsanlar, ya da esir tüccarlar, getirdikleri yabancı, kızlardır. Saraya titizlikle alınan cariyeler sarayda sık, bir e itimden geçirilerek, ehzadeler ve padişahların çocuk sahibi olmaları için özel olarak yetiştirilmiştir. Cariye seçimleri ise valide sultanlar tarafından yapılmıştır.

ehzadelerin, sancak sisteminin uygulandığı dönemlerde ordular, haslar, divanlar, oldu gibi kendilerine ait haremleri de mevcuttu. Sancağa çıkan ehzadelerin çocuk sahibi olabilme hakları vardı. Valide sultanlar tarafından kendileri için özel olarak seçilen cariyelerden gelecekteki taht adayı ehzadeleri dünyaya getiriyorlardı. Hatta ehzadeler çocuk sahibi olacak olgunluğa geldiklerinde anne ve babalarının rollerinde de devreye giriyorlardı. Yani ehzadeler çocuk sahibi olunca padişahların üremei seviye sona eriyordu. Ancak bu durum da kafes usulünün başlangıcına kadar devam etmiştir. Kafes usulünde ehzadelere cariyeler verilse de çocuk sahibi olmaları için izin verilmemiştir. Bu bir anlamda ehzadelerin siyasi statülerinin olmadığı, gösterme ekli dir⁸¹. Kafes usulünde ehzadelerin çocuk sahibi olmaları önüne geçmek için ya kızlar cariyeler tahsis edilmiş ya da ortaya çıkan gebelikler sonlandırılmıştır⁸².

4.3. Gelir-Masraf

ehzadeler sarayda buldukları sürece masrafları devlet hazinesinden karşılanmıştır. Sancağa çıkarılmaları ise kendilerine tek padişah ya da diğer devlet adamları gibi haslar tahsis edilmiş ve belli miktarda nakit para verilmiştir⁸³. ehzade hasları 1.200.000 akçe olup veziriazamların haslarına eşittir⁸⁴. Gönderdikleri sancakların tüm gelirleri ehzadelere ait olup zaman zaman ehzade haslarına ilaveler yapılmıştır⁸⁵. Bunun yanında ehzadeler serdar tayin edilerek çıktıkları seferlerde ganimetin beşte birini de almışlardır. ehzadelerin gelirlerinden bir diğeri ise padişahlar tarafından kendilerine verilen hediyelerdir. Osmanlı Devletinde bir

1714'de İspanya, 1733-1738'de Lehistan ve 1740- 1748'de Avusturya'da veraset savaşları, ya da anm, t.r. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kemal Beydilli, *Osmanlı Devleti, TDV A, IV*, İstanbul 1991, s. 135-151.

⁸¹ Pierce, s. 12, 132.

⁸² Köprülü, s. 168.

⁸³ Eroğlu, s. 90-91-92.

⁸⁴ Ünal, s. 12.

⁸⁵ ehzadelerin tasarruf ettikleri haslar, yetersiz bulmaları, neticesinde ilaveler yapılmıştır. Örneğin II. Bayezid'in ehzadelerinden Korkut Manisa'da iken hasları, yetersiz görerek ilaveler yaptırmıştır. Keza Korkut Antalya sancağına tayin edildiğinde de ilaveten Hamid sancağı, hasları ve Lazkiye zeameti kendisine tahsis edilmiştir. Yine Kanuni Sultan Süleyman Hürrem Sultan'ın ölümü sonrasında ehzadelerin her birinin haslarına 300.000 akçe ilave ederek Selim'i Konya'ya, Bayezid'i Amasya'ya nakletmiştir. Bkz. Feridun Emecen, *Osmanlı Devleti, TDV A, XXVI*, İstanbul 2002, s. 205; Turan, s. 230.

gelenek olarak verilen bu hediyeler ehzade ve maiyetindekilerin ihtiyac,n, gidermeye yönelik maddi hediyeler ve manevi hediyeler olarak iki k,sma ayrılmaktadır⁸⁶. İlk k,sma,n içine kürkler, de erli kuma lar, mutfak e yalar, ve hayvanlar, ikinci k,sma ise tu , börk, alem gibi ehzadelik alameti olarak verilen hediyeler girmektedir. Sancak sisteminde ehzadelere veziriazama e it haslar verilmesine ra men bazen bu miktar ehzadelere yeterli gelmemi tir. Haslar,n,n artt,r,lmalar,n, talep eden ya da bir sonraki senenin vergi gelirlerine kar ,l,k borçlanan ehzadeler olmu tur⁸⁷. Sancak sistemi uyguland, , dönemlerde durum budur ancak sancak gelene ine son verilmesiyle tekrar saray hayat,na dönen ehzadelere has verilmemi ve yerine günde 100 akçe maa ba lanm, t,r. Bu maa hanedan yeleri içinde en d k maa miktar,d,r. Ayn, miktar sadece evlenmemi k,z karde lere verilmi tir⁸⁸.

4.4. Tahta Ç,k,

Osmanl, Devletinde sancak sisteminin uyguland, , dönemlerde padi ahlr öldü  zaman ehzadelerin hepsine babalar,n,n ölüm haberini vermek üzere ulaklar gönderilirdi. Bu ulaklar özel ki iler de ildi, orduya ya da saraya mensup, s,r tutabilen, güvenilir, gidece i yollar, bilen ve h,zl, gidebilecek olan ki ilerden seilirdi⁸⁹. Sancak sisteminde tahta hangi ehzadenin ç,kaca , konusunda genel bir kural olmamakla birlikte genellikle padi ah ya da devlet adamlar,n,n meyletti i ehzadeler tahta ç,kabilmi tir. Osmanl, Devletinde payitahta ilk önce ula an ehzadenin tahta oturmas, gelenek oldu undan, ehzadelere gönderilen ulaklar,n devlet adamlar, taraf,ndan yolda al,konulup di er ehzadelere padi ah,n ölüm haberinin geç ula mas,na sebep olunmu böylece tercih edilen ehzadenin ba kente karde lerinden önce ula mas, sa lanabilmi tir. Taht için tercih edilen ehzadenin stanbula yak,n sancaklara gönderilmesi de bu konuda yap,lan di er bir uygulamad,r. Ba kente yak,n sancaklarda bulunan ehzadeler daima avantajl, konumda olmu lard,r. stanbula en yak,n olan sancak, Manisad,r. Ancak ba kente ilk önce ula mak her zaman belirleyici olmam, t,r. Osmanl, Devletinde kendisine güvenen, ordunun deste ini alabilen, devlet adamlar,n, yan,na çekebilene ya da ba ka

⁸⁶ Bunlara ek olarak 15. yüzy,l,n ikinci yar,s, ve 16. yüzy,l,da sanca a ç,kan ehzadelere; bir k,t'a alt,n murassa eyer, iki k,t'a sade alt,n eyer, iki er k,t'a gm eyer, be er k,t'a murassa meftul, ç k,t'a murassa burunluk, be er k,t'a bazubend, dörder k,t'a alt,n zincirli oyan ve dörder k,t'a gm zincirli oyan verilmektedir. Uzunçar ,l,, s. 668.

⁸⁷ Ero lu, s. 90, 91, 92, 95, 130.

⁸⁸ Pierce, s. 132.

⁸⁹ Ero lu, s. 97.

devletler ile ittifaklar kurabilen ehzadeler, ba kente önce ula ,p padi ahl, ,n, ilan etse de karde lerinin hükümdarlar, ,n, tan,may,p isyan etmi lerdir. Örne in Fatih Sultan Mehmed öldü ünde böyle bir durum ya anm, t,r. Devlet adamlar, Bayezidın tahta ç,kmas,n, istedikleri için Cem Sultanø ölüm haberini geç ula t,rm, lard,r. Bayezid, Cem Sultanødan önce stanbulø gelip tahta ç,km, ancak Cem önce Karamano ullar, Beyli i, ard,ndan Memlukler øden ald, , destekle isyan etmi tir.

Tahta ç,kma merasimi; sancak sisteminin uyguland, , dönemlerde ehzadenin ba kente ulaş,yla ba lard,. Ba kente gelen ehzade ilk önce Has Odaøya götürülerek tahta oturtulurdu. Bunu cülüs töreni ve k,l,ç ku anma merasimi takip ederdi. ehzadenin ba kente gelmesinin ilk ya da ikinci günü tahta oturmas, ve biatleri kabul etmesi için yap,lan törene öcülüsö⁹⁰ denirdi. Osmanlılarø da hükümdar,n ölümü Dârüssaâde a as, taraf,ndan sadrazama bildirilir bunun üzerine sadrazam divan üyeleri, nakîbüle raf, stanbul kad,s,, yeniçeri a as,, sekbanba , ve kul kethüdâs, ile birlikte saraya giderek, Kubbealt, veya Sünnet Odas,nda yeni padi ah, beklerlerdi. Daha sonra padi ah, Dârüssaâde a as, ve silâhtar a an,n e li inde önce H,rka-i erif Dairesiøne götürülürdü. Burada sadrazam ve eyhülişlâm,n biat,ndan sonra ba ,nda saltanat alâmeti olarak yûsufî destar ve s,rt,nda samur erkân kürkü ile eski bir Türk töresine göre müneccimba , taraf,ndan belirlenen e ref-i sâatte Bâbüssaâde önünde kurulan tahta oturtulur ve devlet ricâli kendisine biat ederdi. Bir yandan yeni padi ah için cülûs töreni yap,l,rken öte yandan ölen padi ah için de cenaze merasiminin haz,r,lklar,na ba lan,rd,. Kafes usulünün uyguland, , dönemde tek fark ise tahta geçecek ehzadenin k,zlar a as, ve silâhtar a a taraf,ndan im irlikten alınmas,yd,. Padi ah,n vefat haberi verilen ehzadeye, yeni padi ah,n kendisi olaca , söylendikten sonra Dârüssaâde a as, ve silâhtar a a e li inde önce H,rka-i erif Dairesiøne götürülür ve ayn, ritüel uygulan,rd,⁹¹. K,l,ç ku anma merasimi ise yeni hükümdar,n din büyükleri ve kendinden önceki hükümdarlar,n türbelerini ziyaret ederek ba lard,. Nakibüle raf veya eyhülişlâm taraf,ndan Osman Gaziønin k,l,c,n,n hükümdar,n beline tak,lmas, esas,na dayanan k,l,ç ku anma i lemi Eyüpøte gerçekleştirildi. Zaman zaman Hz. Ömer ve I. Selimın k,l,çlar,n,n ku at,ld, , da olmu tur⁹².

⁹⁰ Ayr,nt,l, ilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, öCülüsö, TDV A, VIII, stanbul 1993, s. 108-114.

⁹¹ Özcan, s. 108-114.

⁹² Ero lu, s. 99.

4.5. Cenaze

Osmanlı Devleti'nde kurulu tahtın, kadimden beri, kadar ehzadeler hanedan için çok büyük bir önem teşkil etse de hayat onlar için çok kolay olmamış, t.r. Özellikle kafes usulünün uygulanmasından 19. yüzyıla kadar geçen süre ehzadelerin hayatlarındaki en zor dönemdir denilebilir. Sürekli gözetim altında bulundurulmuş ehzadelerin sadece bir tanesi tahta geçme şerefine nail olmuş diğerleri ise ehzade olmanın bedelini hayatlarıyla ödemişlerdir. Ehzadelerin taht için tehlike olarak görülmesi, padişahlar, bazı tedbirler almaya itmiştir. Bu tedbirlerden en sertisi ise kardeş katli geleneğidir. Kardeş katli geleneğine binaen ehzadelerin öldürülmesi onların deşerini deşitirmemiştir. Yani ehzadelerin idamı, herhangi suçlu birinin idamı, ekinde olmamış, t.r. Diğer bir deyişle ehzadeler suçlu oldukları için idam edilmemişlerdir. Bu sadece devletin bekası için konulmuş olan bir kural ya da uygulanan bir gelenektir. Geleneğe göre ehzadeler kendi yayları, nakilleri ya da ipek ibrişim ile boyanarak öldürülmüşler, öldükten sonra da gereken saygıyı görmüşlerdir. Bu yüzden ehzadelerin cenaze törenlerinde eski Türk ananesine uygun olarak sarıklar, ve kırmızı, yeşil, yaylar, tabutları, üstüne konmuş, atları, kuyrukları, kesilmiş ve ayakları ters çevrilerek cenazenin arkasında yürütülmüştür. Cenazelere sadrazam, şeyülislam, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, İstanbul Kadısı, nakibüraf, yeniçeri başası, süvari bölükleri başaları, vezirler ve devlet erkânından herkes katılmış, hatta vezirlerin, kadıların, askerlerin, defterdarların ehzade cenazelerine katılmaları, Osmanlı kanunnamesinde yer almış, t.r. Ehzadeler genellikle babaları ya da ataları türbelerine defnedilerek⁹³, mezarları da ehzadeye yakın, ancak bir şekilde muhafaza edilmiş ve ziyarete açık tutulmuştur. Bunun yanında gece gündüz dua okunması için vakıflar dahi kurulmuştur⁹⁴. Hatta taht için isyan etmesi sonucunda idam edilen ehzadeye bile gereken saygı gösterilmiştir. Örneğin Cem Sultan Osmanlı Devleti'nin padişahı, en çetrefilli taht kavgasına sebep olmasına rağmen Bursa'da padişahın türbe yaptırılmış, t.r. Yine ehzade Bayezid ve ehzade Korkut'un da türbeleri mevcuttur.

⁹³ Örneğin III. Murad tahta çıktıktan sonra, önce babası, II. Selim'in cenazesi Ayasofya Camii avlusuna defnedilirken ardından katledilen beş erkek kardeşinin/ ehzadenin cenazeleri de müteveffa padişahın ayakucuna defnolunmuştur. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, s. 102.

⁹⁴ Uzunçarşılı, s. 116; Eroğlu, s. 213.

II. BÖLÜM

19. YÜZYILDA EHZADELİK KURUMU

1. 19. Yüzyılda Avrupa Ve Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti tarihini 19. yüzyıla kadar klasik dönem, 19. yüzyıldan sonrası ise modernleşme sürecinde geçirilen bir dönem olarak ikiye ayırmak mümkün olduğu birinci bölümde belirtilmiştir. 19. yüzyıl dünyada ve Osmanlı Devleti'nde bir dönemdir. Bu yüzyılda Avrupa devletleri siyasi, sosyal ve ekonomi anlamında kendilerini geliştirmişlerdir. Özellikle Ortaçağda siyasi, askeri, ekonomik, bilimsel ve kültürel anlamda Osmanlı Devleti'nin oldukça gerisinde olan Avrupa devletleri yaptıkları keşifler sonucunda yeni kıtalar ve ticaret yolları keşfederek ekonomik olarak bir üstünlük elde etmişlerdir. Keşifler sayesinde Avrupa sadece ekonomik anlamda başarı elde etmekle kalmamış, Avrupa'nın dünya görüşü de her şeyi ufku da genişlemiştir. Bu gelişim 15. ve 16. yüzyıllarda Rönesans adını verdikleri ilmi, kültürel ve sanatsal bir dizi gelişimi beraberinde getirmiştir. Avrupa'nın bilimsel anlamda ufkunun genişlemesi o döneme kadar baskın, altında oldukları Kilisenin nüfuzunu kırması ve sanat, edebiyat ve kültürel alanda başlayan gelişmeler Reform denilen dini düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Kilisenin baskın ortadan kalkması Avrupa'nın sosyal ve kültürel tarihinde bir dönüm noktası olan Rönesans ve Reform hızla gelişen bir Avrupa kimliği ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde başlayan gelişim süreci 18. yüzyılda da devam etmiş ve Aydınlanma Çağı tabir edilen bu dönemde araştıran, sorgulayan, okuyan bir Avrupa ortaya çıkmıştır. Bununla da kalmayıp yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda enerji kullanımındaki değişiklikler (özellikle taş kömürünün kullanılmaya başlanması) ve keşfedilen buhar gücü Avrupa'da yeni bir dönem başlatmıştır: Sanayileşme. Yaklaşık yüz yıl gibi bir sürede başta İngiltere olmak üzere, Fransa, Almanya, İtalya gibi Avrupa ülkeleri sanayileşmiş ve bu sürecin sonunda Avrupa ya da gelişim ve değişimlerle Osmanlı Devleti'ni geride bırakmıştır. Yine bu dönemde Avrupa'da ilk kez mutlak krallıkların yerini merkezi yönetimler almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ise 15. ve 16. yüzyıllardaki durumunu koruyamamıştır.

Devletin pek çok kurumunda meydana gelen aksaklıklar Osmanlı Devleti'ni çağın gerisinde kalan bir devlet haline getirmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'ya büyük bir üstünlük sağlayan Osmanlı'nın 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın gerisinde kalması, Osmanlı devlet adamlarının, devleti eski ihtişamına kavuşturmak için arayışlarına itmiştir. Bu noktada varılan sonuç; Avrupa'nın özellikle askeri ve ilmi açıdan Osmanlı'dan daha ileri bir seviyeye ulaştığı gerçektir. Askeri tekilatta Avrupa tarzı yeniliklerle ordunun güçlendirilmesi hedeflenerek başlanan süreç, askeri alandan idari, ekonomik ve sosyal hayata kadar yayılmıştır. 19. yüzyılda yapılan reformların kapsamı genişlemiştir. Avrupa'nın ekonomik ve askeri açıdan ulaştığı güç ve yaşam tarzı gelişimlik göstergesi olarak görülmüştür ve Osmanlı yaşam tarzı Avrupa standartlarında değişmeye başlamıştır. Böylece alayfranga yaşamı tabir edilen ve aslında Osmanlı kültürüne yabancı bir yaşam tarzı ortaya çıkmış, adından da modernleşme denilmiştir. Çağdaşlaşma ya da Batı'ya ayak uydurma çabaları, aslında Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu kötü gidişattan kurtarmak amacıyla ortaya atılan kurtuluş çarelerindedir. Modernleşme süreci dediğimiz bu dönemde Osmanlı Devleti'nde giyim kuşaktan, günlük hayata, mobilyalardan, yemek kültürüne, mimariden sanata pek çok alanda, Batı tarzı etkisini göstermeye başlamıştır.⁹⁵

19. yüzyılda ciddi bir potansiyele ulaşan modernleşme, toplumda farklı kesimlerin farklı tepkilerine yol açmıştır. Bazı kesimler tarafından kabul görürken modernleşme karşıtları, devlete ciddi zararlar veren isyanlar çıkarmışlardır.⁹⁶ Genel olarak Osmanlı toplumunu etkileyen kültürel değişimler Osmanlı saray hayatına da yansımaları ve özellikle haremden kendini hissettirmiştir. Ancak Avrupalı yaşam tarzı köklü bir kültürel geçmişi üzerine inşa edilmeye çalışıldığında tam anlamıyla başarılamamıştır. Saray halkından bazıları kendilerini Batı tarzında yetiştirebilmiş ve bu hayata uyum sağlamışken, bazıları tamamen reddetmiş, bazıları ise arafta kalmıştır. Devletin tüm kurumlarına ve halkına, özellikle saray halkına yaşam tarzına yansımaları modernleşme ehzadelik kurumuna da yansımaları 19. yüzyılda ehzadelik

⁹⁵ Modernleşme süreci ile ilgili olarak bkz. Bülent Özdemir, *Ottoman Reforms And Social Life: Reflection From Salonica 1830-1850*, İstanbul: The Isis Press, 2003, Erik Jan Zürcher, *Modernleşme en Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, 2015, Kemal Karpat, *Osmanlı, Modernleşme Toplum Kuramsal Değişim ve Nüfus*, İstanbul 2014; Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılaşma*, III, 2002, Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1998; M. Ökrü Hanioğlu, *Batılaşma*, TDV A, V, İstanbul 1992, s. 148-152; M. A. Ubucini, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, Çev. Cemal Aydın, İstanbul 1998; Nebi Özdemir, Osmanlı Tüketim Kültürü, *Eğilimler ve Yazın Medya* İki kisiö, *Milli Folklor*, Sayı: 73 (Bahar 2007), s. 12-22.

⁹⁶ Örneğin, Kabakçı Mustafa Şayan, 19. yüzyılda yenilik karşıtları, bir isyandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *Öğretmen Mustafa Paşası*, TDV A, II, İstanbul 1989, s. 364-365.

kurumunda giyim kuşanma, edine, kullanımları ve yalardan, ilgi alanları, evlenmelerden bu anmalara, sosyal hayattan, siyasi konuma bir de iimin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu bölümde modernleşmenin etkisiyle ehzadelik kurumunda meydana gelen değişimler anlatılacaktır.

2. 19. Yüzyılda Ehzadelik Kurumunda Meydana Gelen Değişimler

19. yüzyılda monarşiler önemini koruduğu için soyun devam, açışından ehzadelerin hanedan ve devlet için öneminde bir değişim olmaması, ehzadeler protokol sıralamasında üçüncü gurupta⁹⁷ ve yasalarına göre yer almalarıdır. Bu dönemde ehzadeler için isimlerinden önce ödevletlü, necabetlü isimlerinden sonra ise öfendiö lakabı kullanılmıdır. Örneğin Devletlü, necabetlü Mahmud Celâleddin Efendi gibi. Avrupa'da ise öHis Imperial Highness Princeö veya öSon Altesse Imperial Le Princeö gibi ünvanlar kullanılmıdır.⁹⁸

1876'ya kadar tüm ehzadelerin siyasi konumu aynıdır. 1876 Kanuni Esasi ile saltanatın varisi kabul edilen en büyük ehzade öveliahtö ünvanı, alarak farklı bir statüye sahip olmuştur. Ehzade çocuklarına ösultanzadeö denilmi, öbeyefendiö lakabı kullanılmıdır. Ehzade eplerine ise öhan,ömö denilmi. öismetli han, mefendiö ekinde hitap edilmiştir. Ehzadelerin aynı zamanda en fazla dört e i olabilmıştır. Bu epler hanedan siciline kayıtlı olmakla birlikte hanedan efradı olamamaları ama hanedana mensup sayılmalarıdır.⁹⁹

2.1. Veraset Sistemi ve Veliaht Ehzadelik Statüsü

Ehzadelerin siyasi konumları, ya da sahip oldukları hak ve yetkilerdeki farklılaşma daha çok veraset sisteminde merutiyet ile meydana gelen değişimlere bağlı olmuştur. Sancak sisteminden kafes usulüne geçiş ehzadelerin pek çok hak ve yetkisini elinden almıştır. Kafes Usulünde ya am ise zaman içerisinde değişim geçirmiştir. Sisteme ilk geçişte uygulanan katı tutum zamanla ehzadeler lehine biraz yumuşamıştır. Özellikle Ekber ve erred sisteminin büyük ölçüde hangi ehzadenin padişah olacağını belirlemesi, kardeş katli geleneğinin ortadan kalkmasını sağlamıştır.

⁹⁷ Osmanlı protokolünde sıralama şu ekildedir: Padişah, Valide Sultan, ehzadeler, Sultanlar, Kadınefendiler, Sultanzadeler, Hanımsultanlar, Damatlar, ehzade Zevceleri. Sultanzadeler, sultanların erkek hanımsultanlar ise kız çocuklarıdır. Bkz. Osman Selahaddin Osmanolu, *Ali Vasıf Efendi Bir ehzadenin Hatırat, Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İttiklerim*, İstanbul: YKY, 2004, s. 16-18.

⁹⁸ Osmanolu, s. 17.

⁹⁹ Osmanolu, s. 14, 17, 19.

aç,s,ndan çok önemlidir. ehzadelerin hayatlar, gözetim alt,nda devam etse de öldürülme gelene ine son verilmesi ehzadeler lehine yap,lan en büyük ve en iyi uygulamad,r denilebilir.

Kafes hayat,, 18. yüzy,l boyunca devam etmi tir ancak 17. yüzy,ldaki kadar kat, de ildir. Örne in Kafes usulünde ehzadelerin herhangi biriyle haberle melerine kesinlikle izin verilmedi i gibi yanlar,na gelen ki ilerin de padi ahtan özel izin almalar, gerekirdi. Oysaki 18. yüzy,lda ehzade Selim yani padi ah III. Selim, amcas, I. Abdülhamid'ın padi ahl, , esnas,nda Fransa Kral, ile mektupla m, t,r¹⁰⁰.

19. yüzy,la gelindi inde özellikle Tanzimat'da birlikte ehzadelere uygulanan kat, tutumda biraz daha gev eme olmu tur. Ancak as,l de i im 1876'da Me rutiye'tin ilan, ile gerçekte mi tir. Kanun-, Esasi ile hanedan,n en ya l, üyesi veliaht ilan edilerek statüsü de i tirilmi tir¹⁰¹. Yani hanedan,n en ya l, ve akl, ba ,nda üyesinin ba a geçmesi prensibine dayanan ekber ve er ed sistemi anayasa ile *Veliaht ehzadelik* haline getirilerek, veraset sisteminde çok önemli bir de i iklik yap,lm, ve Osmanl, tarihinde ilk kez ba a hangi ehzadenin geçece i kesin olarak belirlenmi tir.

17. yüzy,ldan itibaren uygulanan ekber ve er ed sisteminin veliaht ehzadelik olarak anayasaya sokulmas,n,n nedenini 19. yüzy,lda meydana gelen de i imlerde aramak mümkündür. Bir de i im dönemi olan 19. yüzy,lda her alanda modernle me söz konusu oldu u gibi yönetim anlam,nda da radikal de i iklikler ba göstermi tir. 19. yüzy,lda hanedanlar eski itibarlar,n kaybetmeye, dolay,s,yla monar ilerin yerini me ruti monar iler hatta cumhuriyet idareleri almaya ba lam, t,r. Birinci bölümde de inildi i üzere kut anlay, , nedeniyle hanedan kutsal kabul edilip, hanedan d, ,ndan bir ki inin hükmetme yetkisini kullanmas, tahayyül bile edilemezken hatta zaman zaman Osmanl, soyu tükenirse ne yapar,z çaresizli i ya ayan tebaada *devletin ba ,na hanedandan olmayan biri gelebilir* ekinde fikirlerin filizlenmeye ba lanmas, da bu yüzy,ldad,r. Halk aras,nda ortaya ç,kan bu fikirler padi ahlar, tedbir almaya

¹⁰⁰ III. Selim henüz veliaht ehzade iken Fransa kral, XVI. Louis ve Hariciye Naz,r, Kont dö Monmoren ile mektupla m, t,r. Mektuplar 1786 tarihli dir. Bkz. . Hakk, Uzunçar ,I., öSelim III'ün Veliiaht ken Fransa Karal, Lüi XVI le Muhaberele riö, *Belleten*, II/5-6 (Nisan 1938), s. 193; Kemal Beydilli, öSelim III'ö, *TDV A*, XXXVI, stanbul 2009, s. 421.

¹⁰¹ Ünal, s. 15.

itmi tir. Bu nedenle bir padi ah öldü ünde ya da hal edildi inde yerine kimin geçece i anayasa ile kanunla m, t,r¹⁰².

İlk veliaht ehzade Mehmed Re at Efendi'dir. Mehmed Re at Efendi, Sultan Abdülmecid'ın o lu dolay,s,yla II. Abdülhamid'ın karde idir. II. Abdülhamid'ın tahttan indirilmesi sonucu tahta veliaht ehzade Mehmed Re at yani V. Mehmed geçmi tir. V. Mehmed'ın tahta geçmesi üzerine Abdülaziz'ın o lu ve V. Mehmed'ın kuzeni Yusuf zzeddin Efendi veliaht ehzadeli e yükselmi tir. Veliaht Yusuf zzeddin Efendi tahta geçmeden ölmü bu kez veliahtlık tekrar Abdülmecid'ın soyuna geçerek Mehmed Vahdeddin Efendi (Sultan VI. Mehmed) veliaht ehzade olmu tur. Veliahtlık, 1918'e kadar süren Mehmed Vahdeddin tahta ç,kt, nda ise veliaht ehzadelik amcas,n,n yani Abdülaziz'ın o lu ehzade Abdülmecid Efendi'ye geçmi tir. 1922'de Sultan Vahdeddin'ın padi ahl, , esnas,nda saltanat kald,r,ld, , için son veliaht ehzade TBMM taraf,ndan Halife ilan edilen Abdülmecid Efendi'dir.

Osmanlı Devleti'nde 1876 Kanuni Esasi ile meydana getirilen veliaht ehzadelik statüsü halifeli in kald,r,lmas,na kadar devam etmi tir. Osmanlı Devleti'nde hanedan içi düzenlemeleri yapmak amac,yla son elli y,l, içerisinde baz, kararnameler¹⁰³ yay,nlanm, t,r. Bunlardan sonuncusu 8 Ocak 1920 tarihinde yürürlü e konan kararnamedir. Kararnamenin *öHanedan azas,n,n erkek üyeleri ehzade ünvan,na sahip olurlar ve devletlü necabetlü efendi hazretleri lakab,yla an,l,rlar. Eskiden beri uygulanan usule göre saltanata varis olacak ehzade veliaht ünvan,n, ta ,r.ö* ekindeki ikinci maddesi ile veliaht ehzadelik statüsünün devam, bir kez daha resmile tirilmi tir¹⁰⁴.

Veliaht ehzadeler di er ehzadelerden farklı, hak ve yetkilere sahip olmu lard,r. Özellikle di er ehzadelere göre daha rahat hareket edebilmiler ve maa lar, da di er ehzadelerden fazla olmu tur. Bayram tebriklerinde protokol gere i padi ahtan sonra veliaht ehzadenin de ziyaret edilmesi gelenek haline gelmi tir. Veliaht ehzadelerin ikametgâh yerleri de de i iklik göstermektedir. Bazen

¹⁰² Hakan T. Karateke, *Padi ah,m Çok Ya a! Osmanlı Devletinin Son Yüz Y,l,nda Merasimler*, İstanbul: Kitap Yay,nevi, 2004, s. 25-26

¹⁰³ Hanedan i lerini düzenlemek amac,yla yay,nlanan kararnamelere öE itimö bölümünde de inilmi tir. Bkz: II. Bölüm

¹⁰⁴ Osmanolu, s. 15-16 Maddenin orijinali *öHanedan efrad,n,n zükuru ehzade ünvan,n, ve Devletlü necabetlü efendi hazretleri elkab, ile inas, Sultan ünvan,n, ve Devletlü sultan hazretleri elkab, ile yad olunurlar usul ve teamül-i kadimi veçhile varis-i saltanat olacak ehzade veliaht ünvan,n, ihraz eder.ö* ekinde dir.

Dolmabahçe Sarayı'nın veliaht dairesi kapsamında yaşıyorlar bazense kendi köklerinde ikamet etmişlerdir¹⁰⁵.

Veliaht ehzadeliği uygulaması ile ehzadeler biraz daha rahat nefes alabilmeye başladılar. Bu sayede kafes usulü sona ermiş, ancak yine de bulunan padişahın tutumuna göre iddeti de imkele birlikte ehzadeler göz hapsinde tutulmuşlardır.

2.2. Veliaht Dairesi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla ehzadelerin kavutu u serbest yaşayacakları onları ikamet yerlerine de yansıttı. Tanzimat döneminde ilk kez ehzadeler sarayla aynı imkânlarla sahip bir binada serbestçe yaşayacakları olmuşlardır. Bunu sağlayan unsur ekber ve erred sistemine göre veliaht konumunda olan ehzade için Dolmabahçe Sarayı'nda veliaht dairesinin inşaatıdır. Dolmabahçe Sarayı'nın inşaatı Sultan Abdülmecid döneminde başlanmış olup veliaht dairesi de sarayla aynı zamanda yapılmıştır. Abdülmecid döneminin veliaht ehzadesi kardeşi Abdülaziz'dir. Ehzade Abdülaziz için inşaat edildiğinden devrin kaynaklarında Aziz Efendi Dairesi olarak geçen daire, bir veliaht için inşaat edilen ilk müstakil daire olma özelliğine sahiptir. Abdülaziz'den sonra diğer veliaht ehzadelerin de orada kalması sebebiyle zaman içerisinde adını Efendiler Dairesi, Veliaht Sarayı ve Dolmabahçe Veliaht Dairesi olarak kullanılmıştır¹⁰⁶.

Veliaht Dairesi; Mabeyin yani Selamlık, Merasim Salonu ve Harem olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. 11.000 metrekarelik büyük bir alana sahip olan daire üç kat üzerine kuruludur. Veliahtlar bu dairede aileleri ve hizmetkârlarıyla yaşayacakları yetecek şekilde 9 salon, 80 oda, 20 koridor, 14 tuvalet, 2 hamam ve 7 ara kat bulunmaktadır. Veliaht Dairesi'nde sultanlar; Sultan Abdülaziz, Sultan V. Murad, Sultan II. Abdülhamid, Sultan V. Mehmed Reşad, Yusuf zzeddin Efendi, Sultan VI. Mehmed Vahdeddin ve Halife Abdülmecid Efendi ikamet etmişlerdir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Osmanolu, s. 71.

¹⁰⁶ Mili Saraylar Bülteni, Mayıs 2010. www.millisaraylar.gov.tr/portalmain

¹⁰⁷ Mili Saraylar Bülteni, Sayı: 32 (Mart 2012). www.millisaraylar.gov.tr/portalmain

2. 3. Di er ehzadelerin kamet Ettikleri Yerler

19. yüzy,lda ehzadelerin hayatlar,nda meydana gelen en önemli de i imlerden biri de ikamet ettikleri yerlerdir. Sancak sisteminin uyguland, , dönemde ehzadeler sanca a ç,kma ya , gelinceye kadar Topkap, Saray,ında kendilerine ait dairelerde ya ,yorlard,. Saraydan sancaklara gönderilen ehzadelerin gönderildikleri sancaklarda bu kez kendilerine ait saraylar, oluyordu. Kafes usulü uygulanmaya ba lad,ktan sonra ise ehzadeler, Topkap, Saray,ında ç,kar,lmam, lar ve bu defa kendilerine ait dairelerde de il, saraya bitik on iki daireden olu an ve im irlik ad, verilen bölümde ikamet etmi lerdir.

19. yüzy,lda ise durum ehzadeler lehine de i mi ve ehzadeler kendileri için in a edilen kö k, kas,r ya da çiftliklerde ya amaya ba lam, lard,r. Böylece kafes usulünde hayatlar, im irlik ile s,n,rl, olan ehzadeler stanbulun çe itli yerlerinde ya ama hakk, elde etmi lerdir. Bu dönemde ehzadelere bizzat padi ah,n emriyle ikametgâhlar tahsis edilmi tir. Hatta II. Abdülhamidın karde i ehzade Mehmed Vahdeddin için tahsis etti i kö k Çengelköyde yani Anadolu yakas,ndad,r. Yine ehzade V. Murad, amcas, Abdülazizın kendisine tahsis etti i Kurba al,dereadaki çiftlik evinde, II. Abdülhamid, Maslakta bulunan çiftli inde, Abdülmecid Efendi cadiyeede ki kö künde, Yusuf zzeddin Efendi ise Zincirlikuyu Kö künde ikamet etmi tir¹⁰⁸.

Kendilerine ait yerlerde ya amak ehzadelerin hayat,n, kolayla t,rsa da devletin içinde bulundu u ekonomik ko ullar, daha da kötüle tirmi tir. stedikleri yerde ikamet etme hakk,na sahip olan ehzadelere in a edilen kas,rlar, kö kler hazinenin içinde bulundu u durumu daha da zora sokmu tur¹⁰⁹. Kö k ya da kas,rlar,n in a masraflar,n, yan,nda, içlerinin dö enmesi, ,s,nma ve ia e ihtiyac, da hazineye ekstra yük getirmi tir. Tüm ehzadeler ayr, saray, kas,r ya da kö klerde ya ad,klar, gibi bir de baz, ehzadeler birden fazla yerde ikamet edebilmi lerdir. Örne in Mahmud Celâleddin Efendiın terekesinden iki ayr, yerde ikamet etti i tespit edilmi tir. Bunlardan biri Feriyeedeki dairesi di eri ise Hüsnü Melek Hatunun kasr,n,n bahçesinde bulunan Bahçe Kasr,ıdır. Her iki daire de dayal, dö elidir¹¹⁰.

¹⁰⁸ Cevdet Küçük, öMurad Vö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 183; Ali Aky,ld,z, öYusuf zzeddin Efendiö, *TDV A, XXXIV*, stanbul 2013, s. 14.

¹⁰⁹ Arzu Terzi, *Sarayda ktidar Mücadelesi Saray Mücevher ktidar*, stanbul: Tima Yay., 2012, s. 27.

¹¹⁰ Bkz. III. Bölüm ehzade Mahmud Celâleddin Efendi.

Yusuf zzeddin Efendi'de çok say,da kö kü olan ehzadelerdendir. As,l ikametgâh, Zincirlikuyu Kö kü olmakla birlikte Ni anta ,onda bir kona , ile Çaml,ca'da bir kö kü bulunmaktad,r¹¹¹.

3. 19. Yüzy,l Padi ahlar,n,n ehzadelik Dönemleri Ve Di er ehzadelere Kar , Tutumlar, le Veliht ehzadeler

19. yüzy,lda ehzadelerin sosyal ve siyasi konumlar, çetli kurallarla belirlenmi olsa da ya am tarzlar,n, belirleyen temel unsur ba ta bulunan padi ah,n tutumu olmu tur. Bu dönemde ehzadelerin durumlar, hakk,nda genel bilgilere ula mak mümkündür ancak as,l önemli olan padi ahlar,n ehzadelere kar , tutumlar,n, ve padi ahlar, farklı ekillerde davranmaya iten sebepleri tespit etmektir. Padi ahlar,n davran, lar,ndaki farklı, ,n ki ilik özelliklerine ba l, olarak de i ti i dü ünülmekle birlikte sebebi, mevcut durum ve ya anan olaylar,n padi ahlar üzerindeki etkilerinde aramak daha do rudur. Bu nedenle 19. yüzy,lda padi ah olabilen ehzadelerin hem ehzadelik hem de padi ahl,k zamanlar,ndaki hayatlar,n, incelemek gerekmektedir.

III. Selim; III. Mustafa'n, n o lu olup, 1789-1807 tarihleri aras,nda padi ahl,k yapm, t,r. Bu sebeple kendisine 19. Yüzy,l,n ilk padi ah, demek mümkündür. ehzadeli i babas, ve amcas, I. Abdülhamid döneminde geçmi tir. Babas, III. Mustafa Osmanl, n ,slahatç, padi ahlar,ndan olup III. Selim'i itinayla yeti tirmi , O'nun daha ehzadeli inde devlet i lerine al, mas,n, sa lam, t,r. Babas,n,n yan,nda törenlere kat,lan, elçilerle tan, an III. Selim ,slahatç, ruhunu babas,ndan miras alm, t,r. Ayn, zamanda Avrupa'daki geli melerden de haberdar olmu tur. Yeti tirilme tarz,n,n da etkisiyle olsa gerek III. Selim Osmanl, n,n en yenilikçi padi ahlar,ndan biri olup, Nizam-, Cedid ad, alt,nda çok yönlü ,slahatlar yapm, t,r. III. Mustafa'n, n ölümü üzerine tahta amcas, I. Abdülhamid ç,km, t,r. Amcas, döneminde de rahat bir hayat geçirmi , I. Abdülhamid ekberiyet sistemine göre veliaht konumunda olan ye enine fazla bask, yapmam, t,r. Bir ara ülkede I. Abdülhamid'i tahttan indirip, III. Selim'i padi ah yapma giri imlerinin ortaya ç,kmas, nedeniyle III. Selim'in im irlikteki hayat, zorla m, ancak bu durum k,sa sürmü tür. III. Selim ehzadeli inde d, ar, ile irtibat kurabilmi , hatta Fransa Kral,

¹¹¹ Aky,ld,z, s. 14.

XVI. Louis ile mektuplaşma, t.r. Kafes usulünde ehzadelerin anneleri ile görüşmelerinin bile izne bağlı oldu u bilgisi dikkate alındı, ,nda I. Abdülhamid'ın ehzade Selim'i oldukça serbest bıraktı, , daha iyi anlamaktadır. III. Selim'in çocu u olmaması, t.r¹¹². Kendisi padişah oldu unda gerek çocu unun olmaması, gerekse ehzadeli içinde amcasının kendisini serbest bırakması,, III. Selim'in de amcao ulları, ehzade Mustafa (IV) ve ehzade Mahmud (II)'ın iyi davranması, sağlam, t.r. Hatta yenilik karşıtı grupları, ehzade Mustafa'yı tahta çıkarmak istemeleri ve Mustafa'nın da III. Selim'e karşı olanlarla i birli i içinde bulunması,na rağmen sert tedbirler almaması, , zamanında amcasının kendisine davrandı, , ekilde davranması, t.r. III. Selim dönemi yapıları, sılahatlar bakımından her ne kadar Osmanlı tarihinin en özel dönemlerinden olsa da yenilik karşıtı grupları tepkisine maruz kalmı, t.r. Batı tarzı yenilik istemeyen kişiler tahta ehzade Mustafa'nın geçmesini istemeleri III. Selim ise tahttan kuzeni lehine çekilip, imirli e dönmü tür¹¹³.

IV. Mustafa; I. Abdülhamid'ın o lu olup, ehzadeli i babası, ve kuzeni III. Selim döneminde geçmiştir. I. Abdülhamid'ın vefatından sonra tahta geçen kuzeni III. Selim tarafından sevgi ve efkar ile büyütülmü tür. III. Selim'in tahttan kendisi lehine çekilmesiyle padişah olmu ancak padişahlık dönemi çok parlak geçmemiştir. Devlet i lerinde istenilen başarıyı gösterememesi sebebiyle tahttan indirilip, III. Selim'in tekrar tahta çıkarması, gündeme gelmiştir. Bunun üzerine IV. Mustafa uzun süredir terk edilen ehzade katli uygulamasını, tekrar etmi ve tahtın tek varisi kalabilmek için hem kardeşi II. Mahmud'un hem de kuzeni III. Selim'in öldürülmesini emretmiştir. Bu emir üzerine III. Selim boğularak öldürülmü , II. Mahmud ise yaralı olarak kaçmayı başarmı, t.r¹¹⁴.

II. Mahmud; I. Abdülhamid'ın o lu, III. Selim'in kuzeni ve IV. Mustafa'nın kardeşi dir. III. Selim'in çocu u olmaması, sayesinde imirlikte kalması,na rağmen rahat bir hayat geçirmiştir. A beyi IV. Mustafa'nın III. Selim'i tahttan indirmesi sonucu sarayda artları kendisi için zorlaşmı, t.r. Tahttan indirilen III. Selim de imirli e yollandı, ,ndan II. Mahmud buradaki günlerini III. Selim ile geçirme fırsatı bulmu ve onun fikirlerinden ve tecrübelerinden faydalanabilmiştir. IV. Mustafa'nın erkek çocuk sahibi olamadan ölmesi üzerine hanedanın tek erkek üyesi olarak tahta

¹¹² III. Selim'in tahta geçtikten sonra Ahmed adını verdi i bir o lu olmu ancak çok fazla yayılmamı, t.r. Bkz. Beydilli, s. 424.

¹¹³ Beydilli, s. 420, 421, 424.

¹¹⁴ Kemal Beydilli, "Mustafa IV'ü", *TDV A, XXXI*, İstanbul 2006, s. 283-284.

ç,km, ve Osmanl, hanedan, II. Mahmud'un soyundan devam etmi tir. II. Mahmud ehzadelerinin e itimine ve yeti melerine özel bir önem vermi tir¹¹⁵.

Sultan Abdülmecid babas, II. Mahmud'un ölümü üzerine 16 ya ,nda tahta ç,km, , 1839-1861 tarihleri aras,nda tahtta kalm, t,r. Abdülmecid di er ehzadelere göre daha ansl,d,r diyebiliriz. Çünkü hem ehzadeli i babas,n,n padi ahl, , dönemine rastlam, t,r hem de t,pk, III. Selim gibi, Osmanl,ın, n en yenilikçi padi ahlr,ndan kabul edilen II. Mahmud'un o ludur. Bu sayede eski ehzadeler gibi kafes hayat, ya amam, , e itimi de di er ehzadelere göre daha modern olmu tur. II. Mahmud o lunun e itimine çok önem vermi ve O'nu Avrupal, bir prens gibi yeti tirmi tir. yi seviyede Frans,zca ö renen ehzade Avrupa bas,n,n, yak,ndan takip etti i gibi, yabanc, ki ilerle de görü me imkân, bulmu tur. Bat, musikisine ve ya ay, tarz,na hayran olmu tur.¹¹⁶ Kendisi padi ah oldu unda, O da t,pk, babas, gibi ehzadeleri serbest b,rakm, t,r. Osmanl, Devleti'nin Avrupa tarz, ya am, benimseyen ve modernle meye öncülük eden padi ah,, Sultan Abdülmecid'dir. Onun döneminde önce Tanzimat Ferman, ard,ndan Islahat Ferman, ilan edilmi tir. Tanzimat Ferman, ile birlikte ehzadelere uygulanan kat, tutumda biraz gev eme olmu , kafes hayat, kald,r,lm, ve ehzadelerin serbestçe gezip dola malar,na izin verilmi tir. Bu dönemde saray ya am,nda da köklü de i iklikler yap,lm, t,r. Bat, tarz, de i imleri yans,tan Dolmabahçe Saray, in a edilerek devletin yönetim merkezi Topkap, Saray,ından Dolmabahçe'ye ta ,nm, t,r¹¹⁷.

Sultan Abdülaziz, II. Mahmud'un o lu Sultan Abdülmecid'in ise karde idir. Abdülaziz babas, öldü ünde on ya ,ndad,r. Abdülaziz'ın çocukluk dönemi babas,, gençlik dönemi ise a abeyinin padi ahl, ,na rastlam, t,r. Gerek babas, gerekse a abeyinin tutumlar, sayesinde rahat bir hayat sürmü tür. Sultan Abdülmecid zaman,nda devlet i lerinden uzak tutulsa da sosyal hayatta istedi i ekilde ya ayabilmi tir. Sultan Abdülaziz zaman,nda devlet i lerinden uzak tutulsa da sosyal hayatta istedi i ekilde ya ayabilmi günlerini avlanarak, güre erek, hayvan besleyerek geçirmi tir¹¹⁸. Hatta a abeyi Abdülmecid Han taraf,ndan kendisine müstakil bir daire tahsis edilmi tir. ehzadeli inde halk taraf,ndan çok sevilen Abdülaziz tahta geçti i zaman hem kendi çocuklar,n, hem de ye enlerini yani Sultan

¹¹⁵ Beydilli, öSelim IIIö, s. 420, 424.

¹¹⁶ Murat Bardakç,, *ahbaba*, stanbul: Pan Yay,nc,l,k, 1998, s. 22-39; Cevdet Küçük, öAbdülmecidö *TDV A, I*, stanbul 1988, s. 259.

¹¹⁷ Sulan Abdülmecid döneminde yap,lan Bat, tarz, ,slahatlar için bkz. Küçük, s. 259-263.

¹¹⁸ Ahmet Hamid Ongunsu, öAbdülazizö, *slam Ansiklopedisi*, I, stanbul: MEB, 1978, s. 57.

Abdülmeçid'ın çocukları, olabildiince serbest bırakılmı, t.r.¹¹⁹. Abdülaziz'ın a abeyi Abdülmeçid'den farklı olarak Batı, yani hiç olmama, t.r. Ço u Osmanlı ehzadesinin tersine Fransızca öğrenmemi, Avrupa ilim ve kültürü ile ilgilenmemi tir.¹²⁰ Buna rağmen Sultan Abdülaziz döneminin en önemli olaylarından biri Abdülaziz'ın padişahlık esnasında Mısır¹²¹ ve Avrupa'ya¹²² seyahate çıkmasıdır.¹²³ Abdülaziz'ın Avrupa seyahati Osmanlı tarihinde bir ilktir. Sultan Abdülaziz bu seyahate ehzadeleri de götürmü tür.¹²⁴ Osmanlı Devleti'nin geçmiine bakıldığında gerek bir Osmanlı padişahının gerekse 19. yüzyıla kadar kafes usulü uygulamasıyla imparatorluk döneminde, yani çarlık döneminin 19. yüzyıldan itibaren Avrupa seyahatine gitmeleri çok büyük ve önemli bir değişimdir. Ehzadelere özgürlük tanıyan Sultan Abdülaziz yeni ehzade Murad Efendi tarafından tahttan indirilmiştir.

V. Murad; Abdülaziz'ın hal edilmesi üzerine otuz beş yaşında tahta çıkmış, t.r. ehzadelinin bir kızı, babası Sultan Abdülmeçid, bir kızı, damadının Abdülaziz dönemine rastlayan V. Murad, Abdülmeçid döneminde çok iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Babası zamanında ehzadelere tanıyan serbestlik döneminde de devam etmesi sayesinde ehzadelik dönemini rahat geçirmiştir. Abdülaziz'ın Avrupa ve Mısır seyahatine vekalet ehzade sıfatıyla katılmış ve bu seyahat esnasında Batı'ya hayran kalmış, t.r. Abdülaziz döneminde ehzadelinin damadının kendisine tahsis ettiği Kadıköy Kurbanalderesi'deki çiftlik evinde geçiren V. Murad burada me rutiyeti savunan Yeni Osmanlılarla da temas kurmuştur. Me rutiyet yönetim fikrinden etkilenen ehzade, Abdülaziz'ın tahttan indirilmesi konusunda me rutiyet taraftarlarıyla ittifak yapmış, t.r. Çarlık isyanı sonucunda Abdülaziz tahttan indirilerek ehzade Murad tahta geçirilmiştir ancak V. Murad'ın bu saltanat, sadece doksan üç gün sürmüştür. V. Murad, Abdülaziz'ın hal edilmesi esnasında yaşanan bir

¹¹⁹ Kırpık, s. 169; Olcay Kolçak, *Adile Sultan*, İstanbul: Kasta Yay., 2005, s. 43.

¹²⁰ Cevdet Küçük, *Abdülaziz*, TDV A, I, İstanbul 1988, s. 183.

¹²¹ Sultan Abdülaziz, Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanından itibaren ayrı bir devlet haline gelen Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne bağımlı kılınması, kuvvetlendirmek amacıyla Mısır seyahati yapmış, t.r. Ayrıntılar için bkz. Küçük, s. 179-185.

¹²² Sultan Abdülaziz 1867'de Avrupa seyahatine çıkmış, t.r. Fransa imparatoru III. Napolyon tarafından milletlerarası Paris Sanayi Sergisi'ne şeref misafiri olarak davet edilen Abdülaziz Fransa ve İngiltere'yi ziyaret etmiş bu esnada Belçika, Prusya ve Avusturya'ya da uğramış, t.r. Bkz. Küçük, s. 179-185.

¹²³ Sultan Abdülaziz'ın Avrupa seyahati hakkında ayrıntı için bkz. Cemal Kutay, *47 Gün Sultan Abdülaziz'ın Avrupa Günlüğü*, İstanbul 2012; Nihat Karaer, *Sultan Abdülaziz'ın Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyunda Yankılar*, Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

¹²⁴ Sultan Abdülaziz'ın Avrupa Seyahatine ehzadeleri götürme nedenleri ve seyahat ehzadelerinin Siyasi Konumları bölümünde anlatılmış, t.r.

takım olumsuzluklar¹²⁵ ve tahttan indirilmesinin ardından amcasının intihar etmesi/ öldürülmesi sonucu akli dengesini kaybetmiştir. Bu nedenle üç ay sonra tahttan indirilmiştir ve hayatının geri kalanını, Çırağan Sarayında hapis olarak geçirmiştir¹²⁶. V. Murad'ın tahttan indirilmesi üzerine kardeşi II. Abdülhamid tahta çıkarılmıştır.

II. Abdülhamid; Sultan Abdülmecid'ın oğludur. 1876- 1909 tarihleri arasında tam otuz üç yıl padişahlık yapmıştır. Ehzadeli babası ve amcası Abdülaziz Dönemi'ne rastlamıştır. Abdülhamid özel hocalar tayin edilerek eğitilmiştir. Eğitime önem verilse de babası kendisine sükut davranmış ve baba sevgisinden uzak büyümüştür. Ekber ve er-ed sistemine göre Abdülhamid'ın önünde amcası, Abdülaziz ve ailesi ehzade Murad'ın olması, Abdülhamid'i taht için uzak bir aday haline getirdiğinden saray halkı da kendisine pek ilgi göstermemiştir. Amcasının padişahlığı döneminde Abdülaziz'in ilgisini çekmeyi başarabilmiş, zekâsı ve politik kabiliyeti sayesinde Abdülaziz, onun serbest bir ortamda yetimesine imkân vermiştir. Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa seyahatlerine de katılmıştır. Abdülhamid'ın ehzadeli olduğunca serbest geçmişi olup bu sayede ehzade, bir anlamda hayatınatları olarak çiftlikleriyle uğraşmış, madencilik, borsa ile ilgilenmiş ve hatıra sayıları miktarda para kazanmıştır¹²⁷. Abdülhamid'e gelinceye kadar ehzadeli rahat geçen padişahlar kendilerinden sonra gelen ehzadeleri de serbest bırakmışlardır. Abdülhamid döneminde ise ehzadeler sıkı bir gözetim altında tutulmuştur. Bu uygulamada Abdülhamid'in yaşı, olayların etkisi büyüktür. Amcası Abdülaziz tahttan zorla indirilmiştir yerine veliahtlık sırasındaki olan ailesi V. Murad çıkarılmıştır. Üstelik amcasının hayatı, tahttan indirilmesinin ardından intihar ederek/ öldürülerek¹²⁸ son bulmuştur. Yine amcası yerine tahta çıkarılan ailesi V. Murad'da tahttan zorla indirilmiştir ve yerine veliahtlık sırasındaki kendisi tahta çıkarılmıştır. Bu durum Abdülhamid'in ehzadeleri sıkı denetim altında tutmasını neden olmuştur. Özellikle o dönemde ilan edilen Kanun-i Esasi ile en büyük ehzadenin resmen veliaht ehzade ilan edilmesi de durumu tetiklemiştir. Bu yüzden Abdülhamid'ın saltanatında yeti en ehzadeler baskı ve gözetim altında yetim ve gerek eğitimleri gerekse sosyal hayatları çok iyi olmuştur. Bu sıkı denetim II.

¹²⁵ Abdülaziz'in hal edilmesi ötekidar Mücadelesi, Kafes Usulü ve Göz Hapsi Uygulamasının ehzadeler Üzerindeki Etkileri başlıklı, altında anlatılmıştır.

¹²⁶ Küçük, Murad V, s. 183-185.

¹²⁷ Cevdet Küçük, Abdülhamid II, TDV A, I, İstanbul 1988, s. 217.

¹²⁸ Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümü konusuna ötekidar Mücadelesi, Kafes Usulü ve Göz Hapsi Uygulamasının ehzadeler Üzerindeki Etkileri bölümünde de inilmiştir.

Me rutiyet¹²⁹ın ilan,na kadar devam etmi tir. II. Me rutiyet¹²⁹ın ilan,ndan sonra ortaya ç,kan özgürlük ortam,nda Abdülhamid¹²⁹de ehzadelere serbestlik tan,m, t,r¹²⁹.

V. Mehmed Re ad; Sultan Abdülmecid¹²⁹ın o ludur. ehzadeli inin 17 ya ,na kadar olan k,sm, babas, zaman,nda, 32 ya ,na kadar olan k,sm, amcas, Abdülaziz zaman,nda, 32 ya ,ndan tahta ç,kt, , 65 ya ,na kadar olan k,sm, ise II. Abdülhamid zaman,nda geçmi tir. Saray geleneklerine göre yeti tirilip Arapça, Farsça ve baz, er-â bilgiler ö renen ehzadenin e itimine çok önem verilmemi tir. Babas, ve amcas, Abdülaziz¹²⁹ın padi ahl,klar, döneminde di er ehzadeler gibi serbest ve rahat bir hayat ya am, sa da karde i II. Abdülhamid tahta ç,k,nca, sarayda gözetim alt,nda ya amak zorunda kalm, t,r. Sultan Abdülaziz ve V. Murad¹²⁹ın tahttan zorla indirilmesi sebebiyle II. Abdülhamid karde inin sarayda kendi yak,nlar,ndan ba kas,yla görü mesini yasaklam, t,r. Kanuni Esasi¹²⁹ye göre veliaht ehzade konumunda olan Mehmed Re ad Ç,ra an Saray,¹²⁹ndaki veliaht dairesinde kapal, ve korku dolu bir hayat ya am, t,r¹³⁰.

Yusuf zzeddin Efendi; Sultan Abdülaziz¹²⁹ın o lu olup, 1909¹²⁹da Mehmed Re ad¹²⁹ın tahta ç,kmas,ndan 1916 tarihinde ölümüne kadar veliaht ehzade statüsünde kalm, t,r. ehzadeli inin on dokuz y,l, babas, dönemine rastlam, t,r. Sultan Abdülaziz ekber ve er ed sistemi uygulamas,n, kald,rarak taht, kendi o ullar,na b,rakmak istemi ¹³¹ ve bu amaçla Yusuf zzeddin Efendi¹²⁹ın çok iyi bir e itim almas,n, sa lad, , gibi onu küçük ya ta kara kuvvetlerine kaydettirmi tir. Babas, ile birlikte henüz alt, ya ,ndayken M,s,r ve daha sonra ise Avrupa seyahatine gitmi , yine babas, döneminde selâml,k törenlerine kat,lm, t,r. Devletin ba ,nda bulunan padi ah,n ehzadenin babas, oldu u durumlarda ehzadenin hayat,n,n daha parlak geçti i tezine en iyi kan,tlardan biri Yusuf zzeddin Efendi¹²⁹dir. Ancak tahta II. Abdülhamid ç,k,nca ehzadenin bu günleri sona ermi tir. II. Abdülhamid döneminde veliaht ehzade Mehmed Re ad Efendi¹²⁹dir. Mehmed Re ad Efendi¹²⁹den sonra Yusuf zzeddin Efendi¹²⁹den büyük iki ehzade daha bulunmaktad,r. Dolay,s,yla Yusuf zzeddin Efendi tahta uzak bir aday olarak görülmektedir. II. Abdülhamid ehzadeleri gözetim alt,nda tutan bir padi ah olmakla birlikte ilginç bir ekilde Yusuf zzeddin Efendi¹²⁹ye daha yak,n ve müsamahal, davranm, t,r. II. Abdülhamid¹²⁹ın

¹²⁹ Osmanolu, s. 49.

¹³⁰ Cevdet Küçük, Mehmed V¹²⁹, TDV A, XXVIII, Ankara 2003, s. 418.

¹³¹ Sultan Abdülaziz¹²⁹ın taht, Yusuf zzeddin Efendi¹²⁹ye b,rakmak istemesi konusu ÷ ehzadelerin Siyasi Konumlar,ö k,sm,nda anlat,lm, t,r.

tahttan indirilip Mehmed Re ad Efendi'nin padi ah oldu u dönemde, kendisinden büyük iki ehzade de öldü ünden 1909'da Yusuf zzeddin Efendi veliaht ehzade olmu tur. Veliaht ehzadeli ini Sultan Re ad'ın yumu ak mizaçlı, olmas, sayesinde oldukça rahat geçiren ehzade veliahtlı, , esnas,nda yurtiçi ve yurtd, ,nda fiili görevlerde¹³² bulunma ans,na sahip olmu tur. Veliaht, 1916'da tahta geçmeden üpheli¹³³ bir ekilde ölmü tür¹³⁴.

VI. Mehmed Vahdeddin, Sultan Abdülmecid'ın o lu olup, çok küçük ya ta anne ve babas,n, kaybetmi ve a abeyi II. Abdülhamid'ın himayesinde büyümü tür. Dört farklı padi ah dönemi ya ayan Vahdeddin'ın ehzadeli i elli yedi y,l sürmü ve ehzadeli inin on be ya ,na kadar olan bölümü amcas, Abdülaziz dönemine, otuz iki y,ll,k bölümü ise a abeyi II. Abdülhamid dönemine rastlam, t,r. Abdülaziz döneminde rahat bir hayat ya am, olup, II. Abdülhamid Dönemi'nde a abeyinin bask,lar,na O da maruz kalm, t,r. Abdülhamid döneminde Veliaht ehzade Mehmed Re ad,t,r. Ya s,ras,na göre ise Vahdeddin'den önce ehzade Yusuf zzeddin Efendi (1857-1916) ve Selim Süleyman Efendi (1860-1909) bulunmaktad,r. Görüldü ü üzere Vahdeddin tahta uzak bir adayd,r. Bu yüzden padi ah olacak ekilde yeti tirilmemi tir. ehzadelik dönemini a abeyi II. Abdülhamid'ın hediye etti i Çengelköy'deki kö kte geçiren Vahdeddin, siyasi hayatta aktif rol almam, ve günlerini okuyarak geçirmi tir. Mehmed Re ad döneminde Veliaht Yusuf zzeddin Efendi'nin intihar, ve Selim Süleyman Efendi'nin de zaten 1909'da ölmü olmas, üzerine 1916 tarihinde veliaht ehzade statüsüne yükselmi tir. Vahdeddin Efendi'nin, veliaht ehzadeli i II. Me rutiyet'ın ilan,ndan sonras,na rastlad, , için di er veliahtlara göre daha ansl, olup Yusuf zzeddin Efendi gibi o da rahat hareket etmi ve yurt d, ,na ç,kma ans,na sahip olmu tur¹³⁵.

Abdülmecid Efendi; Sultan Abdülaziz'ın o lu olup Sultan VI. Mehmed Vahdeddin'ın tahta ç,kmas, üzerine veliaht olmu tur. Babas, Abdülaziz tahttan indirildi inde sekiz ya ,nda olan ehzade Abdülmecid Efendi, II. Abdülhamid döneminde, II. Me rutiyet'ın ilân,na kadar di er ehzadelergibi gözetim alt,nda bir

¹³² Yusuf zzeddin Efendi'nin ald, , görevler ö ehzadelerin Siyasi Konumlar,ö ba l, ,nda anlat,lm, t,r.

¹³³ Yusuf zzeddin Efendi'nin ölümüne ö ktidar Mücadelesi, Kafes Usulü ve Göz Hapsi Uygulamas,n,n ehzadeler Üzerindeki Etkileri ö bölümünde de inilmi tir.

¹³⁴ Aky,ld,z, s. 13-16.

¹³⁵ Metin Hülagu, *Yurtsuz mparator Vahdettin ngiliz Gizli Belgelerinde Vahdettin ve Osmanlı, Hanedan,,* stanbul: Tima Yay., 2010, s. 21-26; Cevdet Küçük, ö Mehmed VI ö, XXVIII, Ankara 2003, s. 422.

hayat ya am, t.r. Kuzeni Mehmed Vahdeddin'in 1918'de tahta ç.kmas, üzerine veliaht olmu tur¹³⁶.

4. Do umlar,, Çocukluk Dönemleri ve Sünnetleri

Osmanl, Devleti 19. yüzy,ldan y,k,l, a kadar soy egemenli ine dayal, bir devlet yap,s, gösterdi inden ehzadeler hanedan içindeki önemlerini 19. yüzy,lda da korumu lard,r.

Tablo 1: Sultan Abdülmecid'in ehzadeleri¹³⁷

ehzade Ad,	Do um Tarihi Hicri	Miladi	Do um Saati
ehzade Mehmed Murad Efendi Hazretleri	25 Recep 1256 Pazartesi	22 Eylül 1840 Sal,	9: 59
ehzade Abdülhamid Efendi Hazretleri	16 aban 1258 Cumartesi	22 Eylül 1842 Per embe	11:15
ehzade Mehmed Re ad Efendi	21 evval 1260 Cumartesi	3 Kas,m 1844 Pazar	5: 40
ehzade Ahmed Kemaleddin Efendi	14 aban 1264 Cumartesi	16 Temmuz 1848 Pazar	2:01
ehzade Mehmed Burhaneddin Efendi	Receb-i erif gurre 1265 Per embe	May,s/Haziran 1849	10:40
ehzade Nureddin Efendi	9 Cemaziyelahir 1268 Sal,	31 Mart 1852 Çar amba	9: 30
ehzade Osman Hakk, Efendi	23 aban 1268 Cuma Vefat,: 1271	12 Haziran 1852 Cumartesi Vefat,:1854	
ehzade Abdüssamed Efendi	1269 Cemaziyelahir Cumartesi Vefat, 17 Safer 1271	Mart/Nisan 1853 Vefat,: 9 Kas,m 1854 Per embe	

Hanedan için önemi büyük olan ehzade do umlar, Tablo-1'de görüldü ü üzere y,l, ay, gün hatta saat olarak kay,t alt,na al,nm, ve ebced usulüne göre tarih

¹³⁶ Cevdet Küçük, ÷Abdülmeçid Efendi, I, stanbul 1988, s. 263.

¹³⁷ Ba bakanl,k Osmanl, Ar ivi (BOA), *Hazine-i Hassa (HH)*, nr. 19446.

dü ülmü tür. Örne in; ehzade Abdülmecid Efendi'nin do umu Silahdar Ali Pa a ve ulemeden zzet Molla taraf,ndan u dizelerle tarihlendirilmi tir¹³⁸.

*Rif'ata afaka müjde söyledim tarihini
Geldi ahde sulb-i Mahmud Handan Abdülmecid*

*Bed-nazardan dur ola zzet dedim tarihini
Oldu nur-, dide-i Mahmud Han Abdülmecid*

Klasik dönem ehzade do umlar,n,n ritüelleri 19. yüzy,lda da devam etmi tir. 19. yüzy,lda bir ehzade dünyaya geldi i zaman camiler , ,kla donat,lm, , havai fi ek gösterileri yap,lm, , e lenceler düzenlenmi ve bu e lenceler genellikle yedi gün yedi gece sürmü tür. Halk için sofralar kurulmu , oyunlar sergilenmi , airler iirler söylemi tir. ehzade do umlar,nda yap,lan top at, lar, yerini ve önemini korurken, birinci bölümde anlat,lan be ik alaylar, da gelene in vazgeçilmez unsurlar, olarak devam etmi tir¹³⁹.

ehzadeler, do umlar,ndan sonra klasik dönemde oldu u gibi annelerinin gözetimine verilmi tir. Ancak klasik dönemden farklı olarak sancak sistemi kald,r,ld, , için tüm kad,n efendiler ve ehzadeler çe itli saraylarda ya am, lard,r. Bu dönemde anneleri vefat eden ehzadelerin bak,m,n, padi ahlar,n di er kad,n efendileri üstlenebilmi tir. Hem anne hem de babas,n, kaybeden ehzadelerin bak,m, ise tahta geçen padi ahlar taraf,ndan üstlenilmi tir. Bu padi ahlar amca, a abey ya da kuzen statüsündedir¹⁴⁰.

¹³⁸ Haf,z H,z,r lyas A a, *Osmanl, Saray,nda Gündelik Hayat*, Haz. Ali ükrü Çoruk, Kitabevi Yay,nlar,, stanbul, 2011, s. 295

¹³⁹ Osmanolu, s. 21.

¹⁴⁰ Anneleri vefat eden ehzadelerin ba ka kad,nefendilerin gözetimine verilmesi ile anne ve babas,n, kaybeden ehzadelerin bak,m,öHanedan çi li kilerö bölümünde anlat,lm, t,r.

Tablo 2: 19. Yüzyıl ehzadeleri¹⁴¹

ehzadelerin Ad, Do um-Tarihleri	Babas,	Velihtlik Durumu	Tahta Geçme Durumu
Selim 1761-1808	III. Mustafa	Veliht	III. Selim 1789-1807
Mustafa 1779-1808	I.Abdülhamid	III. Selim Dönemiğinde veliahtt,r.	IV. Mustafa 1807-1808
Mahmud 1785-1839	I.Abdülhamid	IV. Mustafa Dönemiğinde veliahtt,r.	II. Mahmud 1808-1839
Abdülhamid 1813-1825	II. Mahmud	II. Mahmud Dönemiğinde 1808-1825 aras, veliahtt,r.	---
Abdülmecid 1823-1861	II. Mahmud	ehzade Abdülhamid'in ölümü üzerine veliaht olmu tur.	Abdülmecid 1839-1861
Abdülaziz 1830-1876	II. Mahmud	Abdülmecid Dönemiğinde veliahtt,r.	Abdülaziz 1861-1876
Murad 1840-1904	Abdülmecid	Abdülaziz Dönemiğinde veliahtt,r.	V. Murad 1876-1876
Abdülhamid 1842-1918	Abdülmecid	V. Murad Dönemiğinde veliahtt,r.	II. Abdülhamid 1876-1909
Mehmed Re ad 1844-1918	Abdülmecid	II. Abdülhamid Dönemiğinde veliahtt,r.	V.Mehmed Re ad 1909-1918
Ahmed Kemaleddin 1848-1905	Abdülmecid	Veliht ehzade Mehmed Re ad'd,r.	---
Mehmed Burhaneddin 1849-1876	Abdülmecid	Veliht ehzade Mehmed Re ad'd,r.	---
Ahmed Nureddin 1852-1885	Abdülmecid	Veliht ehzade Mehmed Re ad'd,r.	---

¹⁴¹ Bu tablo hazırlanırken Ali Vâsıf Efendi'nin hatıratından yararlanılmıştır. Bkz. Osman Selahaddin Osmanlı, *Ali Vâsıf Efendi Bir ehzadenin Hatıratı, Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İttiklerim*, İstanbul 2004.

Selim Süleyman 1860-1909	Abdülmeçid	Veliht ehzade Mehmed Re adıdır.	---
Mehmed Vahdeddin 1861-1926	Abdülmeçid	1916'ya kadar veliaht Yusuf zzeddin Efendi'dir. Yusuf zzeddin'in ölümünden sonra veliaht olmuştur.	VI. Mehmed Vahdeddin 1918-1922
Yusuf zzeddin 1857-1916	Abdülaziz	V. Mehmed Re ad Dönemi'nde veliahttır.	---
Mahmud Celâleddin 1862-1888	Abdülaziz	Veliht ehzade Yusuf zzeddin Efendi'dir.	---
Abdülmeçid 1868-1944	Abdülaziz	VI. Mehmed Dönemi'nde veliahttır.	Halife Abdülmeçid Efendi
Mehmed evket 1872-1899	Abdülaziz	Veliht ehzade Yusuf zzeddin Efendi'dir.	--
Mehmed Seyfeddin 1874-1927	Abdülaziz	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmeçid Efendi'dir.	---
Mehmed Selahaddin 1861-1915	V. Murad	Veliht ehzade Yusuf zzeddin Efendi'dir.	---
Mehmed Selim 1870-1937	II. Abdülhamid	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmeçid Efendi'dir.	---
Mehmed Abdülkadir 1878-1944	II. Abdülhamid	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmeçid Efendi'dir.	---
Ahmed Nuri 1878-1944	II. Abdülhamid	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmeçid Efendi'dir.	---
Mehmed Burhaneddin 1885-1949	II. Abdülhamid	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmeçid Efendi'dir.	---
Abdürrahim Hayri	II.	Veliht ehzadeler s,ras,yla	---

1894-1952	Abdülhamid	Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	
Ahmed Nureddin 1901-1944	II. Abdülhamid	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---
Mehmed Abid 1905-1973	II. Abdülhamid	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---
Mehmed Ziyaeddin 1873-1938	V. Mehmed Re ad	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---
Mahmud Necmeddin 1878-1913	V. Mehmed Re ad	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---
Ömer Hilmi 1886-1935	V. Mehmed Re ad	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---
Mehmed Ertu rul 1912-1944	VI. Mehmed Vahdeddin	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---
Ömer Faruk 1898-1969	Abdülmecid Efendi	Veliht ehzadeler s,ras,yla Yusuf zzeddin Efendi, VI. Mehmed ve Abdülmecid Efendi'dir.	---

Tablo-2'de görüldü ü gibi padi ah III. Selim ve IV. Mustafa'nın erkek çocu u olmam, t.r. II. Mahmud tahta geçtikten üç ay sonra IV. Mustafa'nın ölmesi¹⁴² üzerine t,pk, I. brahim Dönemi'nde oldu u gibi hanedan,n tek erkek üyesi olarak kalm, ve Osmanl, soyu II. Mahmud'tan devam etmi tir. II. Mahmud'un

¹⁴² II. Mahmud tahta Alemdar Mustafa Pa a'nın yaptı , darbe sonucunda ç,kar,lm, ve IV. Mustafa tahttan indirilmi , Alemdar Mustafa Pa a yönetimde etkili hale gelmi tir. Tahttan indirildikten sonra saraydaki dairesine kapat,lan Mustafa tekrar tahta ç,kabilmek için d, ar,s, ile irtibat kurmaya ba lam, t.r. II. Mahmud'un tahta ç,kmas,ndan üç ay sonra Alemdar Mustafa Pa an,n ölmesi IV. Mustafa'yı, tehlikeli k,ld, ,ndan Mustafa, karde inin emriyle Abdullah Râmiz, Kad, Abdurrahman Pa a, Seyyid Ali Efendi ve nce Mehmed Bey taraf,ndan belindeki ku akla bo ularak öldürülmü tür. Bkz. Beydilli, öMustafa IV'ü, s. 284.

hanedan,n tek erkek üyesi olarak soyu devam ettiren Osmanl, padi ah, olmas,nda kaderin garip bir tecellisi söz konusudur. Zira II. Mahmud iki kez ölüm tehlikesi atlattı, t,r. Birincisi yukarıda da inildi i üzere çocuklu unda yakalandı, , çiçek hastalığı, d,r. Hastalığı, n,n çiçek olmas, nedeniyle doktorlar raporlar,nda endi eye gerek olmadı, n, belirseler de yine aynı, doktor raporlar,nda ehzadenin k,r,lgan bir mizaca sahip olduğu belirtilmektedir ki bu noktada hastalığı, , atlatabilmesi daha çok önem kazanmaktadır. İkincisi ise ehzadenin imirlikte bulunduğu dönemde gerçekleşti mi tir. III. Selim aleyhine tahta ç,kar,lan IV. Mustafa ülkeyi beklenildi i ekilde iyi idare edememi tir. Bu nedenle huzursuzluklar ba göstermi ve IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi söz konusu olmu tur. IV. Mustafa, bu riski ortadan kald,rmak amac,yla III. Selim ve karde i II. Mahmud'un öldürülmesini emretmi tir. Görevlendirdi i ki iler taraf,ndan III. Selim katledilmi ancak II. Mahmud saray halk,n,n yardım,yla yaralı, olarak kurtulmay, ba arm, t,r¹⁴³.

19. yüzyıl boyunca taht amcadan ye ene, kuzenlere, bir kez babadan o ula ve genellikle a abeyden karde e geçmi tir. 19. yüzyıl,da tüm padi ahları II. Mahmud'un soyundan geldi i gibi ilginç bir ekilde 1876'dan y,k,l, a kadar da tahta hep Abdülmecid'in çocukları, ç,km, t,r. Hatta veliaht ehzade durumunda Abdülaziz'in çocukları, oldu u zamanlarda bile bir ekilde taht Sultan Abdülmecid'in o ulları,na kalmı, t,r.

19. yüzyıl,n ikinci yar,s,ndan itibaren do an ehzadelerin neredeyse tamam,na iki isim konulmu ve bu isimlerden bir tanesi de genellikle öMehmedö olmu tur. Bu durum için iki yorum yapmak mümkündür. Birincisi devletin içinde bulundu u durum dikkate al,nd, ,nda tekrar eski gücüne kavu ma iste i a ,r bast, ,ndan Osmanl,ın en güçlü padi ahları,ndan biri olan İstanbul fatihi II. Mehmed'e ithafen bu ismin konuldu u dü üncesi, ikincisi ise Hz. Muhammed'den dolayı, Mehmed isminin bu kadar çok verildi i fikridir.

19. yüzyıl,da ehzade say,s,nda bir dü ü olmu tur. ehzadeleri; ba a geçen padi ahları,n çocukları, yani birinci derece tahtta hak sahibi olan ehzadeler ya da di er bir deyi le birinci ku ak ve bu ehzadelerin çocukları, ve torunları,, yani ikinci ve üçüncü ku ak olarak ay,rılmak mümkündür. Bu yüzyıl,da bebekken ölen ehzadeler hesaplanmadan birinci ku ak ehzadeler olarak toplam otuz iki tane ehzade tespit edilebilmi tir. 19. yüzyıl,dan saltanat,n kald,r,lmas,na kadar geçen sürede ikinci ve

¹⁴³ Beydilli, s. 284.

üçüncü kuşak ehzadeler hesaplandı, burada ise toplam elli altı, ehzade olduğu görülmüştür¹⁴⁴. Padişah III. Mehmed'in babası geçtiğinde on dokuz kardeşi bu durttuğu bilgisi dikkate alındığında, burada sadece III. Murad'ın yirmi tane oğlu vardır. Dolayısıyla 19. yüzyılda ehzade sayısı, burada bir düz oldu görülmektedir. Aslında 19. yüzyılda da çok sayıda erkek çocuğu olan padişahlar olmuştur. Örneğin II. Mahmud'un yirmiden fazla çocuğu dünyaya gelmesine rağmen bunların sadece dördü uzun yaşamış, diğerleri bebekken ölmüştür¹⁴⁵.

Ehzade doğum saatlerinin verildiği Tablo-1 incelendiğinde aynı durumun Sultan Abdülmecid için de geçerli olduğu görülmektedir. Tablo-2'de Sultan Abdülmecid'in ehzade sayısı, sekizdir. Tablo-1'de de Abdülmecid'in sekiz ehzadesinin adı, geçmektedir. Ancak adı geçen ehzadeler aynı sekiz ehzade değildir. Osman Hakkı ve Abdüssamed Efendi daha bebekken ölmüş, 1860'da Selim Süleyman Efendi ve 1861'de Mehmed Vahdeddin Efendi olmak üzere iki ehzade daha dünyaya gelmiştir.

Ehzadelerin sünnetlerine gelince; 19. Yüzyılda yapılan sünnet törenleri diğer yüzyıllardan farklı olmaması, önemini ve görkemini korumuştur. Önceki yüzyıllarda olduğu gibi günlerce süren ve halka açık etkinliklerde tertiplenen sünnet törenlerinde ehzadelere ek olarak tüm masraflar, hazineden karşılanarak kayıtlarla halktan maddi durumu iyi olmayan çocukların sünnet edilmesi geleneği devam etmiştir. Hatta devlet erkânının çocuklarının sünnetleri de ehzade sünnetleri ile birlikte yapılabilmektedir. Genel olarak sünnetlerin 7, 9, 11 yaşlarında ve tek sayılı yıllarda yapılması, tercih edilmekle beraber kesin kural olarak uygulanmamıştır. Dikkat edilen bir diğer husus ise mevsim olarak ilk ya da sonbaharın seçilmesidir. Hitan adı verilen sünnet merasimi için yapılan bazı hazırlıklar mevcuttur. Üzerinde hassasiyetle durulan ilk husus sünneti yapacak cerrahın görevlendirilmesi ile sünnet yapılacak doğru tarih ve saatin belirlenmesi yani doğru saatin tespit edilmesidir.

Ehzadelerin sünnetleri ya da ilk traşları, rastgele zamanlarda yapılmaması, bunun için ilk olarak doğru tarihler belirlenmiştir¹⁴⁶. Yapılan diğer hazırlıklar ise; sünnet yatağı,

¹⁴⁴ Osmanolu, s. 470-494.

¹⁴⁵ II. Mahmud'un kız erkek toplam otuz altı çocuğu olmuştur ve bunların da yirmiden fazlası erkektir. Ancak çocukların büyük kısmı küçük yaşlarda hayatlarını kaybetmiştir. Öldüklerinde geride ikisi erkek (Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz), dördü kız (Sâliha, Atıyye, Hatice, Âdile) olmak üzere altı çocuk bırakmış, t.r. Bkz. Kemal Beydilli, II. Mahmud II, TDV A, XXVII, İstanbul 2003, s. 357.

¹⁴⁶ Enderunlu Hafız İlyas Ağa'nın hatıralarında ehzade Abdülhamid Efendi'nin 8 yaşında bastığında doğru saat belirlenerek berber tarafından o saatte traşının yapıldığından bahsedilmektedir. Bkz. Balcı, s. 129

ve sünnet giyisilerinin hazırlanması, ziyafet yemeklerinin tespiti, ehzade ve diğer çocuklar, ehlendirecek kişilerin seçilmesi, davetlerin yapılması, hediye verilecek kişilere uygun hediyelerin hazırlanması gibi detaylardır. Yapılan tüm bu hazırlıklar, klasik dönemde olduğu gibi ehzadelere layık ve padişahların anlarına yakışır nitelikte olur. Merasim yapılacak yerin belirlenmesi de ayrıca önem taşır. Sünnet törenleri müneccimler tarafından belirlenen belirli gün ve saatte ehzadeler için hazırlanan sünnet odalarında gerçekleştirilir. Sünnetin, düğün yani ehlencek, şim, ise sünnet töreninin akabinde başlanmaktadır. Sünnet odasında sünnet töreni gerçekleştirilen ehzadenin ikinci durağı, dinlenmeleri için daha önceden kendileri için hazırlanmış yataklardır. Burada ehzadelere acıların, unutturmak için hokkabaz gibi kişilerin çeşitli ehlenceler tertip edilmesi söz konusudur. Sünnet olan ehzadeyi padişahın ziyareti ve ehzadelere değerli hediyeler vermesi sünnet geleneklerindedir. Padişahın ziyaretinden sonra devlet erkânı, da ehzadeleri ziyaret etmektedir. Sünnet merasimlerinin bir diğer geleneği ise sünnet tepsilerinin cerrahlar tarafından önce padişaha daha sonra ise devlet erkânına takdim edilmesi ve padişah ve devlet erkânının ise bu tepsilere ihsanlarda bulunmalarıdır. Klasik dönemde yapılan sünnet düğünlerinde de inildiği üzere sünnet merasimlerine esnafın davet edilmesi geleneği de devam ettirilen gelenekler arasındadır. Sünnet ehlenceleri kapsamında davetli esnaf mesleğine göre hünelerini sergilemektedir¹⁴⁷.

19. yüzyılda sünnet olan ehzade Abdülmecid (Sultan) ve Abdülaziz (Sultan)ın sünnet düğünleri yukarıda bahsedilen geleneklere göre yapılmıştır. Düğün yapılacak yer olarak Saadabat bölgesi seçilmiş, sünnetten sonra ehzadelerin dinlenmesi için hazırlanan yatak ise altın ve gümüş tıllar, inci ve mücevherlerle süslenmiştir. Örtüleri de sırmal, atlas gibi değerli kumaşlardan yapılmıştır. Sünnet düğünü daha önceden müneccimler tarafından belirlenen belirli tarih ve saatte (10 Mayıs 1836 Salı günü saat dördü kırk dokuz geç) sünnet töreninin gerçekleştirilmesi ile başlanmıştır. Sünnetleri yapıldığında ehzade Abdülmecid 13, Abdülaziz ise 6 yaşındadır. Darüls-saade adası, ehzadelerin lalaları, müneccimbaşısı, hazine-i hümayun vekili gibi bir kişiyi devlet erkânının bulduğu sünnet töreninden sonra kendileri için hazırlanan yataklara götürülen ehzadeler acıların, unutturmak amacıyla önceden görevlendirilen kişiler tarafından ehlendirilmiştir. Sünnet

¹⁴⁷ Nigar Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay., 2008, s. 136-137; Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Ehlencikleri*, İstanbul: Sarayburnu Kitapları, 2011, s. 39-50.

i leminin sorunsuz bir ekilde sona erdi i top at, lar, ile halka ilan edildikten sonra ükür kurbanlar, kesilmi tir. Sünnetten sonra padi ah,n sünnet olan ehzadeleri ziyareti gelene ine binaen padi ah II. Mahmud ehzadeleri ziyaret etmi ve ehzadelere paha biçilmez hediyeler vermi tir. Padi ahtan sonra Sadrazam ba ta olmak üzere, eyhülislam ve di er devlet erkân, önce padi ah, tebrik etmi sonra da ehzadelere ziyarette bulunmu tur. Dü ünün üçüncü gününden itibaren ise stanbul d, ndan gelen misafirler a ,rlanm, t,r. Dü üne ayr,ca yine geleneklere göre, abac,lardan, bak,rc,lara, börekçilerden, çörekçilere, ekmekçilerden, tütüncülere, helvac,lardan, kerestecilere, tur uculardan yumurtac,lara yüz altm, yedi esnaf te kilat,¹⁴⁸ davet edilmi tir. ehzadelerle birlikte halktan çocuklar,n sünnet edilme gelene ine Abdülmecid ve Abdülaziz Efendi'nin dü ünlerinde de uyulmu ve dü ünden günlerce önce ferman ç,kar,l,p, stanbul civar,nda sünnet ya ,na gelen çocuklar mahalle imamlar, vas,tas,yla duyurulmu tur. Böylece çocu unu sünnet ettirmek isteyen ailelerin çocuklar, sünnet edilmi tir. Dü ün e lenceleri kapsam,nda cambaz gösterileri, musiki dinletileri ve çe itli oyunlar sergilenmi tir¹⁴⁹.

19. yüzy,l,n en a aal, dü ünü ise 1858 tarihinde sultan Abdülmecid taraf,ndan yap,lm, t,r. Kendi dü ününden sonra ehzadelerinden Mehmed Re ad (V), Kemalettin ve Süleyman Efendileri sünnet ettiren Sultan Abdülmecid dü ünün çok görkemli olmas,n, istedi inden tören çok geni bir alana yay,lm, t,r. Sünnet töreninin gerçekleştirilmesi tüm alan de erli hal,larla kapland, , gibi yine sünnet meydan,na de erli yüzlerce çad,r kurulmu tur. Yap,lan masraflar,n hazineyi çok büyük s,k,nt,ya soktu u ekinde kaynaklara geçen sünnet dü ününde ehzadelerle birlikte on bin çocuk sünnet edilmi tir. Çocuklara iç çama ,r,ndan ayakkab,s,na kadar tüm k,yafetlerinin verilmesinin yan,nda sünnet olan her çocu a padi ah taraf,ndan be er alt,n ihsan edilmi tir. Dü ünde davetlileri e lendirmek için türlü gösteriler yap,ld, , gibi, çe it çe it ziyafet sofralar, kurulmu ve yüzlerce kazan yemek pi irilmi tir¹⁵⁰.

Padi ahlar,n bizzat yapt,rd,klar, sünnet törenleri d, nda torunlar ya da torunlar,n çocuklar, gibi di er ehzadelerin sünnetleri de geleneklere göre icra edilmi tir. 1916'da sünnet edilen Ali Vas,p Efendi bu tür ehzadeler aras,ndad,r.

¹⁴⁸ ehzadelerin sünnet dü ününe davet edilen esnaf,n tam listesi için bkz. Arslan, s. 43-44.

¹⁴⁹ Arslan, s. 39-47. Ayr,ca dü ünün ayr,nt,lar, için bkz. Arslan, s. 39-50.

¹⁵⁰ Bal,khane Naz,r, Ali R,za Bey, *Bir Zamanlar stanbul*, Haz. Niyazi Ahmet Bano lu, Tercüman 1001 Temel Eser, ty., s. 184-188.

Onun sünneti, Kurba al,deredeeki kö klerinde gerçekte mi tir. ehzade ile birlikte yirmi çocuk daha sünnet ettirilmis tir. Sünneti eskiden oldu u gibi ilaç verilmeden yap,lan ehzade, sünnetin akabinde kendisi için haz,rlanan özel sünnet yata ,na yat,r,lm, t,r. ehzadeyi e lendirmek ve ac,s,n, hafifletmek için hokkabazlar getirilmis tir. Gelenek oldu u üzere gelen misafirlere yemek yedirilmis , misafirler ise ehzadeye hediyeler takdim etmi tir. ehzadeyi devlet erkân, ziyarete gelmi tir¹⁵¹.

Görüldü ü üzere, tüm ehzadelerin sünnet törenleri ister ihti aml, isterse sade olsun geleneklere göre yap,lm, ve kurulu tan y,k,l, a çok fazla de i iklik olmam, t,r.

5. E itim

Osmanl, ehzadelerinin tahta geçi , gelir-gider, evlenme, bo anma, çocuk sahibi olma gibi siyasi, sosyal, ekonomik durumlar,nda zaman,n artlar,na göre de i imler ya anm, t,r. Bunlar içinde en çok de i en k,s,mlardan biri e itimleridir.

ehzadelere verilen e itim hem dönemselsel olarak hem de ayn, dönemde kendi içerisinde farklı,k göstermi tir. Yani kurulu tan y,k,l, a standart bir e itim anlay ,ndan bahsetmek mümkün de ildir. Klasik dönem tabir etti imiz kurulu tan 19. yüzy,la kadar geçen sürede e itim, sancak sisteminde e itim ve kafes usulünde e itim olarak ikiye ayr,lm, t,r. Sancak sisteminin uyguland, , dönemlerde ehzadelerin e itimlerine çok önem verilmi ve bu sistemde ehzadelerin ald, , e itim a a , yukar, ayn, standartlarda olmu tur. Kafes usulünde ise belli bir standart görülmemektedir. Yani kafes usulünde e itim zaman içerisinde de i imlere u ram, t,r. Kafes usulü ilk ba lad, , dönemlerde ehzadelere uygulanan kat, tutum e itim hayatlar,na da sirayet etmi ve ehzadeler iyi bir e itim ans,na sahip olamam, lard,r. Hatta kaynaklarda bu dönemde cariyelerden okuma yazma ö renen ehzadeler oldu una dair bilgiler mevcuttur¹⁵².

19. yüzy,lda ise kafes usulünde meydana gelen gev emeye ba l, olarak ehzadelerin e itim alan,nda standartlar, yükselmi tir. Ancak 19. yüzy,lda da sabit bir uygulamadan bahsetmek mümkün de ildir. 19. yüzy,l, kendi içerisinde II. Abdülhamid dönemi ve öncesi ekinde iki k,sma ay,rabilece imiz gibi II.

¹⁵¹ Osmanolu, s. 88

¹⁵² Kutay, s. 136.

Abdülhamid dönemini de II. Me rutiyet öncesi ve sonrası, olarak ay rı mam, z mümkündür. Kafes usulünde cariyelerden okuma yazma ö renen ehzadeler oldu u göz önüne al nd, nda, 19. yüzy, lda de i en dünya ve buna ba l, olarak de i en Osmanl, n etkisiyle ehzadelerin iyi bir e itim alma ans, na sahip olduklar, söylenebilir. ehzadeler bu dönemde sadece ilmi e itim almam, lar kendilerini yabancı, dil, özellikle Frans, zca, Arapça, Farsça, müzik, musiki, resim gibi farklı alanlarda da geli tirmilerdir. II. Abdülhamid dönemine kadar e itimler genellikle bireyseldir. II. Abdülhamid den sonra ise ehzadeler toplu e itim görmeye başlam, lar ve e itimde ciddi anlamda de i imler ya anm, t, r¹⁵³.

E itimin bireysel oldu u dönemde aileler çocuklar, na özel dersler ald, rm, lard, r. Ba ta bulunan padi ah e er babalar, ise ehzadeler daha da iyi olanaklarda yeti mi lerdir. Baz, ehzadelerin çok iyi e itilmi olmalar, ça , n ünlü hocalar, ndan ders almalar, sayesinde olmu tur¹⁵⁴. 19. yüzy, l, n veliaht ehzade ve padi ahlar, incelendi inde neredeyse tamam, n, n iyi bir e itimden geçti i görülmektedir. Bu ehzadelerin ortak özelli i e itimlerinin tamam, n, ya da büyük k, sm, n, II. Abdülhamid döneminden önce tamamlam, olmalar, d, r.

Yüzy, l, n ilk padi ah, kabul etti imiz III. Selim n e itimine be ya , n, doldurdu unda törenle ba lanm, ve özellikle babas, zaman, nda çok itinal, bir e itim görmü tür¹⁵⁵. IV. Mustafa sarayda klasik e itimle yeti tirilmi tir¹⁵⁶. II. Mahmud, babas, öldü ünde çok küçük ya ta oldu undan e itim hayat, III. Selim zaman, na rastlam, t, r. III. Selim taraf, ndan çok iyi bir e itim almas, sa lanan II. Mahmud da a abeyi IV. Mustafa gibi klasik e itimle büyü mü tür.

Sultan Abdülmecid, babas, II. Mahmud döneminde çok iyi bir e itim alarak büyü mü , babas, taraf, ndan Avrupal, bir prens gibi yeti tirilmi tir. Ak ehirli Ömer, ehri Haf, z Emin ve Mehmed Tahir efendilerden ald, , geleneksel e itimin yan, s, ra, özel hocalardan Frans, zca, müzik ve resim dersleri alm, t, r. Frans, zcas, Avrupa

¹⁵³ Cevdet K, rp, k n bu çal, mas, a , r, kl, olarak ar iv belgeleri kullanarak haz, rlanm, olup, ehzade e itiminde meydana gelen de i imler konusunda literatürde ula , lan en kapsamlı makaledir. Bkz. Cevdet K, rp, k, ö II. Me rutiyetten Sonra ehzade E itiminde De i imö, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Say.: 21 (May, s 2010), s. 101-102.

¹⁵⁴ Ziya Kaz, c., *Anahatlar, yla slam E itim Tarihi*, stanbul: lahiyat Fak. Vakf, Yay., 1995, s. 75.

¹⁵⁵ Beydilli, ö Selim III ö, s. 420.

¹⁵⁶ Beydilli, ö Mustafa IV ö, s. 283.

bas,n,n, takip edebilecek kadar iyi seviyede olan ehzade binicilik ve at,c,l,kla da u ra m, t,r¹⁵⁷.

Sultan Abdülaziz; çok iyi bir e itim görmü olup zaman,n ünlü hocalar,ndan biri olan Ak ehirli Hasan Fehmi Efendi'den Arap dili ve edebiyat, ile erâ ilimleri tahsil etmi tir. Resim, müzik ve hat sanat, ile u ra an Abdülaziz, neyzen ve bestekâr Yusuf Pa a'dan musiki dersleri alm, t,r. Ayn, zamanda ava gitmek, güre mek, yüzmek ve cirit atmak gibi spor faaliyetleri ile de ilgilenmi tir¹⁵⁸.

V. Murad'a gelince ehzadelinde devrine göre çok iyi bir e itim gördü ü anla ,lmaktad,r. Frans,zcas, konu acak hatta tercüme yapacak kadar iyidir. Musiki, opera, güzel sanatlar, mimarlık, tarih, sahne sanatlar, ve tasavvufla ilgilenmi tir. Çok okuyan bir ehzade oldu u gibi ayn, zamanda çok güzel piyano çal,p, dans edebilmektedir¹⁵⁹.

II. Abdülhamid; devrin en iyi bilim adamlar,ndan e itim al,p lala denetiminde e itilmi tir¹⁶⁰. öGerdank,ran Ömer Efendi'den Türkçe, Ali Mahvî Efendi'den Farsça, Ferid ve erif Efendilerden Arapça ve di er ilimler, Vak-anüvis Lütfi Efendi'den Osmanlı tarihi, Edhem ve Kemal pa alarla Gardet ad,ndaki bir Frans,z'dan Frans,zca, Guatelli ve Lombardi ad,ndaki iki talyan'dan mûsiki tahsil etmi tir.ö¹⁶¹

V. Mehmed Re ad'ın ehzadelinde e itimine çok önem verilmemi tir. Arapça, Farsça ve baz, er-â bilgiler ö renmi tir¹⁶².

Yusuf zzeddin Efendi, babas, Abdülaziz döneminde çok iyi bir e itim görmü tür. Abdülaziz, taht, kendi o ullar,na b,rakmak istedi i için o ullar,n,n iyi bir e itim almas,n, sa lam, t,r. Yusuf zzeddin, Miralay Süleyman Bey, Ömer Efendi, Tophane Müftüsü Ömer Lütfi Efendi, Gazi Ahmed Muhtar Pa a ve Gürcü erif Efendi'den dersler alm, t,r. Frans,zca dersleri de alan ehzade Mekteb-i Harbiyye'ye devam etmi tir¹⁶³.

VI. Mehmed Vahdeddin, özel hocalardan ders alarak çocuklu unda kendi kendini yeti tirmi tir. Fatih Medresesi'nde verilen baz, dersleri de gizli bir ekilde

¹⁵⁷ Bardakç., s. 22-39; Küçük, öAbdülmejidö, s. 259; www.millisaraylar.gov.tr/portalmain

¹⁵⁸ Küçük, öAbdülazizö, s. 179.

¹⁵⁹ Kutay, s. 136.

¹⁶⁰ Kolçak, s. 47.

¹⁶¹ Küçük, öAbdülhamid IIö, s. 217.

¹⁶² Küçük, öMehmed Vö, s. 418.

¹⁶³ Aky,ld,z, s. 13-14.

takip eden ehzade, f,k,h ve di er slami ilimlerle yak,ndan ilgilenmi hatta fetvalar, yorumlayacak kadar f,k,h bilgisine sahip olmu tur. Arapça ve Farsçay, okuyup yazacak seviyede bilen Vahdeddin'ın belli ölçüde Frans,zcas, vard,r. yi seviyede hattat olmas,n,n yan,nda piyano ve kanun çalmay, bildi i gibi binicilik ve at,c,l,kla da u ra m, t,r¹⁶⁴.

Abdülmeccid Efendi de iyi bir e itim alm, t,r. Abdülaziz'ın di er ehzadeleri gibi Abdülmeccid'ın de orduyla ili kisi küçük ya ta ba lam, ve askeriye'nin topçu s,n,f,na kaydedilmi tir. Halil, Hüseyin ve Said Pa alar,n nezaretinde e itim gören ehzade, ayn, zamanda binicilik, avc,l,k, güre ve eskrim sporlar,yla u ra m, t,r. yi seviyede Frans,zca konu mas,n,n yan, s,ra yine iyi seviyede Arapça, Farsça bilen Abdülmeccid Efendi yay,nlar, takip edebilecek kadar Almanca ve ngilizce ö renmi tir. Sanatç, ki ili ini ressam olarak olgunla t,ran ehzade ayn, zamanda hattat ve müelliftir. Musikiyle de müzikle de ilgilenmi olup kendine ait birçok bestesi vard,r¹⁶⁵.

Görüldü ü üzere bu dönemde e itimler sadece ilmi dersleri kapsamam, , ehzadeler çok yönlü yeti mi lerdir. Bu durumun ya anmas,nda bireysel farklı,klar, da göz ard, etmemek gerekir. A a , yukarı, ayn, alanlara yönelse de her ehzade farklı özelliklere sahiptir. 19. yüzy,l,n vefat ve padi ah olan ehzadeleri iyi e itim görüp kendisini yeti tirebilmi ehzadelerdir ancak bu dönemde tüm ehzadeler iyi bir e itim ans,na sahip olamam, lard,r. Özellikle II. Abdülhamid döneminde e itim kalitesinde bir dü ü ten bahsetmek mümkündür.

II. Abdülhamid literatürde bask,c, bir padi ah olarak geçmektedir. Yukarı,da de inildi i üzere, ehzadelik döneminde tan,k oldu u olaylar Abdülhamid'e daha temkinli olmaya itmi , bu nedenle ehzadeler onun padi ahl, , esnas,nda s,k, gözetim alt,nda tutulmu lard,r. Hatta uygulam, oldu u jurnal sistemi sebebiyle, Abdülhamid'ın bu tutumu ö hastal,k derecesinde ku kucuö ekinde nitelendirilebilmi tir. II. Abdülhamid döneminde ehzadeler, di er padi ahlr döneminde ya ad,klar, serbestlikleri sadece sosyal hayatta de il, e itim alan,nda da kaybetmi ler ve genellikle toplumdan soyutlanm, ekilde ya am, lard,r. ehzadelerin e itim durumlar,, dünya görü leri ya da davran, lar, hakk,nda halk,n

¹⁶⁴ Küçük, ö Mehmed VI'ö, s. 422; Hülagu, s. 22; Bardakç,, s. 37-39.

¹⁶⁵ Hülagu, s. 23; Küçük, ö Abdülmeccid Efendi'ö, s. 263; www.millisaraylar.gov.tr/portalmain

fikir sahibi olmas, pek mümkün olmam, t,r. E itim kalitesinin tekrar yükselmesi ise II. Me rutiyetten sonra al,nan tedbirler sayesinde gerçeikle mi tir¹⁶⁶.

II. Abdülhamid döneminde ehzadelerin e itim ald,klar, en önemli kurum ehzadegân Mektebi'dir. Osmanl, ehzadelerinin okuduklar, bu mektep Topkap, Saray,ın harem dairesinde Dârüssaâde a as,n,n bulundu u binan,n üst kat,ndadır. Mektebin amiri de Dârüssaâde a as,d,r¹⁶⁷. İkokuldan yüksekokula kadar geni bir müfredat, kapsayan ehzadegân Mektebi'nde temel dini bilgiler ba ta olmak üzere, tarih, co rafia, matematik, Frans,zca, Arapça ve Farsça gibi dersler okutulmaktayd,. Okulda belirli aral,klarla s,nav yap,l,p s,nav sonuçlar, padi aha arz edilirdi¹⁶⁸.

Her ehzadeye bireysel olarak düzenlenen ve karne olarak nitelendirebilece imiz belgelerde, ö rencilerin gördü ü dersler, derslerin kaç puan üzerinden de erlendirildi i, ehzadelerin derslerden ald, , puanlar, bu puanlar,n tekabül etti i dereceler ile bir önceki s,navdan itibaren derslerde neler yapt,klar, ve geli imleri detayl, ekilde aç,klanm, t,r. Böylece ehzadelerin geli imlerini takip etmek mümkün olabilmi tir¹⁶⁹.

Tablo 3 II. Abdülhamid'in ehzadelerinden Mehmed Burhaneddin Efendi'ye ait not çizelgesinden haz,rlanm, t,r. Burada birinci sat,rda ehzadenin gördü ü dersler, ikinci sat,rda derslerin tavan puanlar,, üçüncü sat,rda derslerden ehzadenin ald, , notlar, son sat,rda ise bu notlar,n kar ,lk geldi i dereceler belirtilmi tir. Her dersten ayr, ayr, olmak kayd,yla bir önceki s,nava göre durumu ve s,navdan sonra yapt,klar, ayr,nt,l, olarak aç,klanm, t,r. Son olarak ise ehzade hakk,nda genel bir de erlendirme yap,l,p, hocalar, tarafından mühürleri bas,larak günümüz tabiriyle imzalanm, t,r.

¹⁶⁶ K,rp,k, s. 102-103.

¹⁶⁷ Kaz,c,, s. 75.

¹⁶⁸ K,rp,k, s. 102.

¹⁶⁹ BOA, Y.PRK. MF., Dosya nr. 2/78; Y.PRK. SGE, Doya nr. 5/15; 5/104.

Tablo: 3 ehzade Mehmed Burhaneddin Efendi'nin Karnesi¹⁷⁰

DEVLETLÜ NECABETLÜ MEHMED BURHANEDD N EFEND HAZRETLER

DERSLER	Kurʻan-, Kerim	Talim-i K,raat Ve mla K,raat ve Mefhum	Im-i hal K,raat	Risale-i Ahlak K,raat	Hüsn-ü Hat Me k Vas,tas,yla
Derslerin Tam Numaralar,	45	45	45	45	20
Mü arünileyh Hazretlerinin Ald,klar, Numaralar	33	43	44	43	20
Dereceleri	Karîb-i ađâ	Aliyy- ülađâ	Aliyy- ülađâ	Aliyy- ülađâ	Aliyy-ülađâ

Kurʻan-, Kerim - Geçen hususi imtihandan beri 22nci Cüz-i erifden on sahife okuduklar,

Talim-i K,raat Ve mla ó Hazine-i Tedrisat nam,ndaki k,raat kitab,ndan 15 sahife okuyup mefhumunu bildikleri ve alt, sat,r imla yazmay, ö rendikleri

Im-i Hâl ó Arman nam,ndaki risaleden yüzünden dört sahife okuduklar,

Risale-i Ahlak bu risaleden iki buçuk sahifelik malumat ve í yüzünden okuduklar,

Hüsn-ü Ható Geçen hususu imtihandan beri 154 sat,r karalama yazd,klar, derece-i terakkileri takdim hümayunlar, k,l,nan hat derslerinde

II. Abdülhamid döneminde e itim ça ,nda olan II. Abdülhamid'in çocuklar,ndan Mehmed Selim Efendi, Mehmed Abdülkadir Efendi, Ahmed Nuri Efendi, Mehmed Burhaneddin Efendi ile babas, vefat etti i için II. Abdülhamid'in

¹⁷⁰ BOA, Y.PRK.SGE, Dosya nr. 5/104.

himayesine ald, , karde i Mehmed Burhaneddin'in o lu brahim Tevfik Efendi'nin karnelerine ula ,lm, t.r. Ayn, zaman dilimine ait olan karnelerde ehzadelerin farklı dersler gördü ü tespit edilmiştir.

Tablo-4: II. Abdülhamid Dönemi ehzadelerinin Karneleri¹⁷¹

<p><i>Mehmed Selim Efendi: 1870</i> Mecmu'ü-l Arab: 45; Usul-u n a:45; Hesab-, Mükemmel: 43; Hendese: 42; Pend-i Attâr: 45; Frans,zca:41, Felekiyat: 44, Nahiv-i Arab: 41;</p>
<p><i>brahim Tevfik Efendi: 1874</i> Mecmu'ü-l Arab:40; Usul-u in a 43; Hesab-, mükemmel 39; Hendese 43; Pend-i Attar: 45; Frans,zca 37; Dürr-i Yekta 42; Sarf-, Arabî 40; Tarih-i slam 39; Co rafya 42;</p>
<p><i>Ahmed Nuri Efendi:1878</i> Kuran-, Kerim 35; mla-i Osmanî 31, Tarih-i slam 33, Hesab-, Mükemmel 35, Talim-i Farsi 41, Frans,zca 37; <u>lm-i hal 32,</u></p>
<p><i>Abdülkadir Efendi: 1878</i> Kuran-, Kerim: 43, mla-i Osmâni: 43; Tarih-i slam: 43; Hesab-, Mükemmel: 43; Talim-i Farsi: 39; Frans,zca: 39; <u>Co rafya: 40; Dürr-i Yekta: 41;</u></p>
<p><i>Mehmed Burhaneddin Efendi:1885</i> Kur'an-, Kerim:33; Talim-i K,raat ve mla:43; lm-i Hal:44; Risale-i Ahlak:43; Hüsn-ü Hat:20</p>

Tablo-4'e bakıldığında derslerin ya a ba lı olarak de i ti i yorumunu yapmak mümkündür. Ancak ayn, ya ta olan Ahmed Nuri Efendi ile Abdülkadir Efendi'nin gördü ü derslerden üçü farklı,k göstermektedir. Bu durumda tek etkenin ya olmad, , dü ünülmektedir. Tablo incelendi inde derslerle ilgili olarak, öbirbirinin devam, ekinde ilerleyen derslerö ve öe itimi tamamlanabilen derslerö olmak üzere iki tür ders oldu u ç,kar,m,n, yapmak mümkündür. Örne in, Hesab-, Mükemmel ve Frans,zca her ya gurubunda vard,r. Bu derslerin birbirinin devam, oldu u dü ünülmektedir. Ancak Hüsn-ü Hat Dersi sadece ya , en küçük olan Mehmed Burhaneddin Efendi'nin karnesinde görülmektedir. Di er ehzadelere bu e itim Burhaneddin Efendi'nin ya ndayken verilmi ve güzel yaz, yazma becerisi küçükken kazand,r,lm, olmal,d,r. Ayn, durum Kur'an-, Kerim için de geçerlidir.

¹⁷¹ BOA, Y.PRK.MF, Dosya nr. 2/78.

Burhaneddin, Abdülkadir ve Ahmed Efendiler Kur'an dersi görürken ya lar, daha büyük olan brahim ve Selim Efendi'de bu ders yoktur. Buradan, ya itibariyle bu ehzadelerin art,k Kur'anı, ö rendi i anla ,lmaktad,r.

Yukar,da karne tabir edebilece imiz s,nav sonuç belgelerinin padi aha gönderildi i belirtilmi ti. Ar iv belgeleri aras,nda karnelerin yan,nda bizzat ehzadeler taraf,ndan padi aha yaz,lm, notlar tespit edilmi tir. simlerinin önüne ököleleriö ibaresini ekleyen ehzadeler padi aha karnelerini sunarken ba l,l,k, sayg, ve hürmetlerini beyan etmi lerdir¹⁷².

Tablo- 5: II. Abdülhamid Dönemi ehzadeleri¹⁷³

ehzade Ad,, Tarihleri	Do um-Ölüm	II. Abdülhamid Tahta Ç,kt, ,nda Ya ,	II. Abdülhamid Dönemiñde Do an ehzadeler	E itimi I.Me rutiyet Dönemiñe Rastlayan ehzadeler 1876-1908	E itimi II. Me rutiyet Dönemine Rastlayan ehzadeler 1908-1909
Mehmed Re ad 1844-1918		32	---	----	---
Mehmed Burhaneddin 1849-1876		Ölü	---	----	---
Selim Süleyman 1860-1909		16	---	Bir k,sm,	---
Mehmed Vahdeddin 1861-1926		15	---	Bir k,sm,	---
Yusuf zzeddin 1857-1916		19	---	---	---
Mahmud Celâleddin 1862-1888		14	---	Bir k,sm,	---
Abdülmecid 1868-1944		10	---	X	---
Mehmed evket 1872-1899		4	---	X	---
Mehmed Seyfeddin 1874-1927		2	---	X	---
Mehmed Selahaddin 1861-1915		15	---	Bir k,sm,	---
Mehmed Selim 1870-1937		8	---	X	---
Mehmed Ziyaeddin 1873-1938		3	---	X	---
Mehmed Abdülkadir 1878-1944		---	X	X	---
Ahmed Nuri 1878-1944		---	X	X	---
Mehmed Burhaneddin 1885-1949		---	X	X	---
Abdürrahim Hayri 1894-1952		---	X	X	X
Ahmed Nureddin 1901-1944		---	X	---	X
Mehmed Abid 1905-1973		---	X	---	X
Mahmud Necmeddin 1878-1913		---	X	X	--
Ömer Hilmi 1886-1935		---	X	X	---
Ömer Faruk 1898-1969		---	X	---	X
Mehmed Ertu rul 1912-1944		---	---	---	X

¹⁷² BOA, Y.PRK.MF, Dosya nr. 2/78.

¹⁷³ Bu tablo haz,rılan,rken Ali Vâs,b Efendiñin hat,rat,ndan yararlan,lm, t,r. Bkz. Osman Selahaddin Osmanolu, *Ali Vas,p Efendi Bir ehzadenin Hat,rat, Vatan ve Menfada Gördüklerim ve ittiklerim*, stanbul 2004.

Tablo-5 incelendi inde, II. Abdülhamid'ın padi ahl, , esnas,nda e itim ça ,nda olan ehzadelerle, II. Abdülhamid döneminde dünyaya gelen ehzadeler görülmektedir. ehzade Mehmed Re ad e itim ya ,n, çoktan geride b,rakm, , Yusuf zzeddin Efendi ise II. Abdülhamid döneminin bask,s,na u ramadan babas, zaman,nda e itimini tamamlama ans,na sahip olmu tur. Mehmed Vahdeddin Efendi'nin Fatih Medresesi'nde yap,lan derslere saraydan gizli kat,ld, , bilgisi dikkate al,nd, ,nda, tahta uzak bir aday olmas, sayesinde daha rahat hareket edebildi i ve e itimini kendi kendini geli tirmek suretiyle tamamlad, , söylenebilir. Ya lar, dikkate al,nd, ,nda Selim Süleyman, Mahmud Celâleddin, Mehmed Selahaddin ve Abdülmecid Efendilerin de tamamlayamasalar bile II. Abdülhamid döneminden önce e itim f,rsat,na sahip olduklar, görülmektedir. Ancak II. Me rutiyete kadar geçen sürede e itim almak zorunda kalan ehzadelerin hepsi iyi bir e itim ans,na sahip olamam, lard,r.

ehzadelerin ya ant,lar,n,n ba ta bulunan padi ah babalar, oldu u zaman daha iyi oldu una de inilmi ti. Ancak bu durum II. Abdülhamid için geçerli de ildir. II. Abdülhamid hanedan,n di er üyeleri gibi kendi çocuklar,n, da gözetim alt,nda tutmu tur. Kendi çocuklar, di er ehzadelere göre daha iyi bir e itim alsalar da, padi ah,n bask,c, tutumu nedeniyle bu e itimler de istenilen düzeyde olmam, t,r¹⁷⁴.

Cevdet K,rp,k'ın II. Me rutiyet'ten Sonra ehzade E itiminde Meydana Gelen De i imö¹⁷⁵ adlı makalesinde detaylı bir ekilde de indi i üzere, II. Me rutiyet, ehzade e itiminde önemli de i imlerin ya and, , bir dönemdir. Bu dönemde ehzadelerin e itiminde önemli bir yere sahip olan ehzadegân Mektebi kapanm, t,r. ehzadeler sivil veya askeri devlet okullar,na devam etmi ler ve ilk kez e itim almak için yurt d, ,na gönderilmi lerdir. Bu de i imlerin ya anmas,nda ehzadegân Mektebinin kapanmas,n,n yan,nda ehzadeler üzerindeki bask,n,n gev emesinin büyük etkisi vard,r. ehzadegân Mektebi'nin kapanmas,yla birlikte ilkö retim ça ,ndaki ehzadelerin gidebilece i özel bir okul kalmam, t,r. Bu nedenle özel hocalardan e itim alma usulüne geri dönülmü ve aileler genellikle çocuklar,na özel ders ald,rm, lard,r. Örne in, V. Murad'ın o lu Selahaddin Efendi'nin torunu Ali Vâs,b Efendi, Mehmed Re ad'ın torunu ve ehzade Ömer Hilmi Efendi'nin o lu Nam,k Efendi, Sultan Vahdeddin'ın o lu Mehmed Ertu rul Efendi gibi ehzadeler o

¹⁷⁴ K,rp,k, s. 102.

¹⁷⁵ Cevdet K,rp,k, öII. Me rutiyetten Sonra ehzade E itiminde De i imö, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Say,: 21, May,s 2010, s. 99-130.

dönemde özel hocalar vasıtasıyla eğitim alan ehzadeler arasında¹⁷⁶. Mehmed Re adıyla oğlu Mehmed Ziyaeddin Efendi de çocuklarına özel ders aldıkları ehzadeler arasında¹⁷⁷. Bu dönemde sultanlar da ehzadelerle birlikte eğitim almışlardır. Ziyaeddin Efendi'nin çocuklarına ders vermesi için tuttuğu muallime Safiye Ünüvar'ın hatıratından elde edilen bilgiye göre; Ziyaeddin Efendi'nin eşi Ünsiyar Hanım tarafından Yıldız Sarayında çocukları, Dürriye ve Rukiye Sultan ile ehzade Nazım Efendi'nin eğitimi için bir sınıf hazırlanmış, ayrıca bir zevkle dönenmiş sınıf öğretmen masası ve yaz, tahtas ile ders araç gereçleri bulunmaktadır. Daha sonra Dolmabahçe Sarayına geçilmiş ve orada Ziyaeddin Efendi'nin diğeri eşi Perizad Hanımdan olan çocukları, Hayriye ve Lutfiye Sultanlar da Safiye Hanımın öğrencisi olması ve Ziyaeddin Efendi'nin tüm çocukları bir arada ders görmüştür. Çocukları arasında, tabiiye mektebine giden ehzade Ziyaeddin Efendi de Safiye Hanımdan cebir dersi almış, ayrıca Annelerinin isteği üzerine Kur'an-, Kerim ile başlayan dersler okul programlarına uygun olarak yapılmış, tıbbi, Uloom-, Diniye, Kıraat, İmla, Hesap, Hendese ve Terbiye-i Bedeniye, Safiye Hanımın verdiği diğer dersler arasında¹⁷⁷.

Bu dönemde ehzadeler farklı hocalardan ders alsada da müfredat genel hatlarıyla aynıdır. Bu müfredat ehzadegân Mektebi'nin müfredatıyla benzerlik göstermektedir. Özel hocalardan ders aldıkları, ayrıca çocukları, örgün eğitim veren okullara gönderen aileler de mevcuttur. Bir kısmı sivil, bir kısmı askeri nitelikte olan okulların en fazla tercih edileni ise gündüzlü ve yatılı eğitim yapan Mekteb-i Sultani olmuştur. Mühendishane-i Berri Hümayun ile Mekteb-i Harbiye tercih edilen askeri okullar arasında¹⁷⁸. İlköğretimden sonra eğitim Rütiye ve idadilerde devam etmiştir. II. Mevritiyet'in ilk yıllarında idadiler beş veya yedi yıllık olup rütiyeleri de kapsam, tır. Daha sonra sultaniye çevrilen idadilerin süresi yedi yıldır¹⁷⁸.

II. Mevritiyet Döneminde ehzade eğitimleri ile ilgili yapılan tek uygulama ehzadegân Mektebinin kapatılmasıdır. Bu dönemde alınan önlemlerin en önemlisi olarak kabul edilebilecek uygulama, 1913'te yürürlüğe giren *Hanedân-, Saltanat Âzâsının Hâl ve Mevkileri ile Vazâifini Tayin Eden Nizamname*¹⁷⁹.

¹⁷⁶ K.rp,k, s. 105-106.

¹⁷⁷ Ünüvar, s. 27-54.

¹⁷⁸ K.rp,k, s. 107-109.

¹⁷⁹ K.rp,k, s. 104.

Osmanlı Devleti'nde XX. yüzyılın başlarına kadar hanedanîleri, hanedan tarafından ve geleneklere göre yürütülür. 1913 yılında ise *Hânedân-, Saltanat Azas, n, n Hâl ve Mevkileri ile Vazâifini Tayin Eden Nizamname* adıyla bir nizamname hazırlanmıştır. Böyle bir nizamname hazırlanmasında hanedan üyelerinin sayısındaki artış, karışılan mali sorunlar, mülkiyet anlaşmazlıkları, eğitim alanındaki sorunlar, hanedanın anı ve şerefini koruma ve hanedan üyelerini kontrol etme isteği gibi nedenler etkili olmuştur. Nizamnamede Osmanlı ailesinin reisliği, evlenme, boşanma, vesayet, doğum ve ölüm tutanakları, cezalar ve vekaletler gibi meseleler düzenlenmiştir. Ayrıca hanedana ait bütün meselelerle ilgilenmek üzere bir de Meclis kurulmuştur. *Hânedân Umurunun Rüfûyetine Mahsus Meclis* adıyla verilen bu meclis ile hanedanîleri düzene konulmaya çalışılmıştır.¹⁸⁰

Nizamname ile ehzade ve itimleri konusunda önlem alınması temel nedeni, ehzade ve itimlerinin yeterince iyi yapılamadığıdır. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle, daha özgür bir hayata kavuşan ehzadeler sosyal hayata aktif olarak katılmaya başladılar, bu da iyi seviyede eğitim alamayan ehzadelerin durumları gözler önüne sermiştir. Böylece ehzadelerin hatta tüm hanedan üyelerinin eğitimlerini belli bir standarda ulaştırmak için ciddi önlemler alınmıştır. Nizamnameye göre, ehzadelerin eğitimlerinin, bakanlar, padişah veya vekalet, sadrazam, eyhülislam ve harbiye nazırı ile padişah tarafından seçilecek üyelerden oluşan bir meclis tarafından koordine edilmesine karar verilmiştir. Nizamname ile ehzade ve itiminde ilk kez ailelerin ya da ehzadelerin kendi tercihleri ikinci plana itilmiş ve ehzade ve itimleri kurumsallaştırılmıştır.¹⁸¹

18 Ocak 1914'te *Hanedân-, Saltanat Âzâs, n, n Hâl ve Mevkileri ile Vazâifini Tayin Eden Nizamname* gereğince hanedanîlerinden sorumlu *Hânedân Umurunun Rüfûyetine Mahsus Meclis* tarafından, ehzade ve itimleri ile ilgili bir irade çıkarılmıştır. Yarılar, 8-20 arası, ehzadeler ile 20 yaşın üzerinde askeri sınıfa mensup ehzadeleri kapsayan bu iradeye göre; bu ehzadelerin eğitimlerine nezaret etmek amacıyla askeri sınıfa mensup görevliler tayin edilmiştir. Ehzade ve itimleri ile ilgili bir diğer deyim ise 1917'de yapılmıştır. Ordu ve donanmayla başlıca, güçlendirmek için ehzadelerin terfilerine dair bir irade-i seniyye çıkarılmış ve buna

¹⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Karapınar, "Anadoluda Savaş, İstanbul'da Kanun Hazırlanması ve Hanedan-, Âl-i Osman Kararnamesi", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19 (Mayıs 2009), s. 1-24.

¹⁸¹ Karapınar, "II. Mevritiyetten Sonra Ehzade ve İtiminde Değişim", s. 103-105.

göre ehzadelerin do umlar,ndan itibaren, denizci olacaklarsa bir gemiye, karac, olacaklarsa bir alaya kaydolmalar, karar, al,nm, t,r. ehzadelerin rütbeleri; 5 ya ,n, tamamlad,klar,nda onba ,l,k, 7 ya ,n, tamamlad,klar,nda çavulu, 10 ya ,n, tamamlad,klar,nda ba çavulu, 12 ya ,n, tamamlad,klar,nda karac, ise mülâz,m-, sânilik, denizci ise mülaz,ml,k olarak belirlenmi tir. Böylece ehzadelerin mezun olduktan sonra bulduklar, askeri birlikte fiilen görev almalar, hedeflenmi tir. K,sacas, 1917øden sonra ehzadelerin, sivil e itimden ziyade askeri e itim almalar,na öncelik verilmi tir. Bu amaçla ehzadeler, kendilerine özel, rü tiyeyi de kapsayan idadi seviyesinde Mekteb-i Harbiye ad, verilen okula gönderilmi tir¹⁸².

ehzadelere e itim hayatlar,nda yard,mc, olmalar, için yaverler tahsis edilmi tir. Gündüzlü e itim yapan Mekteb-i Harbiyeøye gitmek için ehzadeler evlerinden saat sekizde yaverleri ile ayr,l,p, ak am be civar, evlerine dönmü lerdir. Ö le yemekleri önceleri sefer taslar, ile evlerden getirilip yine yaverler ve di er ehzadelerle birlikte yenilmekteyken daha sonra Harbiye Nezaretin emriyle Sipahi Oca ,onda yenilmeye ba lanm, t,r. Mekteb-i Hatbiyeøde binicilik, tarih, hesap ve cebir, hendese, co rafya, resim, Frans,zca, Almanca, Arabi ve Farsî dersler okutulmu tur. Mondros Mütarekesinden sonra itilaf devletlerince i gal edildi i için Mekteb-i Harbiye uzun ömürlü olamam, t,r. Okul binas, i gal edildikten sonra ehzadelerin e itimine Ihlamur Kasr,onda devam edilmi tir. ehzadegan Mektebi ad, verilen bu okul için Ihlamur Kasr,ødaki mü temilat binalar, tahsis edilmi tir. Kuleli dadisi ö retmenleri taraf,ndan verilen e itim iki sene daha burada devam ettirilmeye çal ,lm, fakat sava ortam, oldu undan bu çok mümkün olmam, t,r. çinde bulunulan i gal ortam,, imzalanm, olan Sevr Antla mas,, maddi s,k,nt,lar gibi pek çok sebeple ne padi ah, ne hükümet, ne de Harbiye Nezaretî ehzadegan Mektebi ile ilgilenememi tir. Hocalar,n maa lar,ndan, mektebin genel giderlerine kadar hiçbir ihtiyac, kar ,lanamad, ,ndan mektep 1920øde kapanm, t,r. Mekteb-i Harbiye kapan,nca yerini Mekteb-i Sultani alm, t,r¹⁸³.

Mektebi Sultani yat,l, e itim veren bir okul olup, yat,l, kalan ö rencilere *leyli*¹⁸⁴ denilmi tir. Mektebi Sultaniøde dersler Frans,zca verilmekle birlikte Frans,zca yan,nda Türkçe, Türk Edebiyat,, Arapça ve Farsça dersleri de okutulmu tur. Burada ö renciler sadece ilmi e itim almakla kalmam, , konserler

¹⁸² K,rp,k, s. 110-113.

¹⁸³ Osmanolu, s. 100-120.

¹⁸⁴ Leyli kelimesi yat,l, anlam,na gelmektedir.

düzenlemek, tiyatro oynamak, sinema izlemek gibi sosyal faaliyetlerde de bulunabilmelidir. Örencilerin Mektebi Sultani'de hangi sınıfa alınacağı, sınıfla belirlenmiştir. Örencilerin sınıf seviyeleri sabit olmayıp sınıflar derslere göre değişebilmektedir. Örneğin bir öğrenci Türkçeden ikinci sınıfa devam ederken, Fransızca'dan dördüncü sınıfa gidebilmektedir¹⁸⁵. Ehzadeler buradaki eğitimlerini sınıflarda halktan diğer öğrencilerle almışlar ancak yatakhaneleri diğerlerinden ayrı, sadece ehzadelere özel olmuştur. Yemeklerini de diğer öğrencilerle değil, okul idarecileri ve öğretmenler ile yemiştir. Mekteb-i Sultani'de dersler cumartesi sabah başlayıp, perembe ölene kadar devam etmiştir. Yatılı kalan öğrenciler yani leyliler perembeden sonra ve cuma günlerini evlerinde geçirip, cumartesi sabahlar, tekrar okula dönmüşlerdir. Sabah ve öğleden sonra dersleri olmak üzere tam gün eğitim yapan Mekteb-i Sultani'de hayat, öğrenciler için sabahlar, 6.30'da banyo ve kahvaltı ile başlayıp 8.15'te sabah dersleri ile devam etmiştir. Üç saat dersin ardından öğle yemeği molası, verilen dersler tekrar saat ikide başlayıp dört kadar sürmüştür. Dört ile altı arasında, serbest zaman ya da dinlenme saati olarak ayrılmıştır. Akşam altıdan sekiz buçuka kadar ise eğitim tabiri ettiğimiz uygulamalar, yapmak için tekrar dersliklere giren öğrencilerin günleri, yedikleri akşam yemeğinin ardından saat onadokuz yatakhanelere gitmeleriyle sona ermiştir.¹⁸⁶

ehzade eğitime çok önem verilip, çıkarılan iradelerle düzenlemeler getirilmeye çalışılsa da devletin içinde bulunduğu mevcut durum ehzadelere yeterli seviyede eğitim verilmesine engel olmuştur. Bu durum ehzadeleri eksik kaldıkları dersleri tamamlamak için tekrar özel derslere yöneltmiştir

II. Mevritiyet'in ehzade eğitime kattığı bir diğer gelişme ise yurt dışındaki eğitim imkânıdır. Ehzadeler bu dönemde eğitim amacıyla yurt dışına gidebilmelidir. Yurt dışına ilk giden ehzade, Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi'dir. Yine, Osman Fuad, Abdülhalim, Abdürrahim, Şerefeddin ve Ahmed Nuri Efendiler de yurt dışındaki eğitim alan ehzadeler arasında.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Örneğin Mekteb-i Sultani'de okuyan Mehmed Abid Efendi yapılan sınıflar sonucunda Fransızca'da birinci sınıf kabul edilmişken, Türkçede dördüncü sınıfı okumaya hak kazanmış, t.r. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osmanolu, s. 131

¹⁸⁶ Osmanolu, s. 130-137

¹⁸⁷ Köprük, s. 113, 114.

ehzade e itimine dair son düzenleme ise, 7 ubat 1922 tarihinde yürürlü e konulan *Hanedân-, Saltanat Kararnamesi*¹⁸⁸ çerçevesinde yapılmı, t.r. Ancak bu düzenleme 1 Kasım 1922'de saltanatın ilgası sonucunda, çok fazla uygulama bulamamı, geçireliliğini sadece dokuz ay koruyabilmi tir¹⁸⁹.

6. Evlenme - Boşanma Ve Çocuk Sahibi Olma

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında gerek devletin durumunu güçlendirmek, gerekse Anadolu Türk Birliğini sağlamak adına Türkmen Beyliklerinin kızıları ya da Bizans prensesleri ile yapılan siyasi evlilikler yükselme döneminde yerini cariyelerden çocuk yapma geleneğine bırakılmı, Kafes usulüne geçildiği dönemde ise ehzadelere yine cariyeler verilmi ancak 19. yüzyıla kadar çocuk sahibi olmaları yasaklanmı, 19. yüzyılda ise çocuk yapma yasağında geveme olmu tur.

ehzadelere cariye takdim edilme geleneği köleliğin yasaklanmasına kadar sürmü tür. Osmanlı Devletinde 1847'den itibaren kölelik yasaklanmı, ancak saraya cariye alınmı, bir süre daha el altından devam etmi tir. Bu dönemde saraya daha çok Çerkez, Abaza ve Gürcü cariyeler alınmı, t.r. 1909 yılında ise kölelik tamamen yasaklanmı, bu sebeple cariyelerden çocuk sahibi olma geleneğinin yerini evlilikler almı, t.r. Kölelik yasaklanmadan önce de evlenen ehzade ve padişahlar mevcuttur. Bunlardan biri ve en meşhuru 16. yüzyılda cariyesi Hürrem Sultan'ın nikâhı olan Kanuni Sultan Süleyman'dır. 17. yüzyılda Genç Osman'ın eyhülişlamına karşın, çökmesine rağmen bir evlilik gerçekleştirmi tir. 19. yüzyılda yani kölelik yasaklanmadan önce Vahdeddin ablasının sarayındaki cariyelerden biri olan Emine Nazikeda'ya âşık olmu ve onunla nikâhlanarak evlenmi tir. Hatta bu evliliği yapabilmek için ablasına başka kimseyle evlenmeyeceğine dair yemin etmi tir. Nazikeda'nın erkek çocuğu olmamı, t.r. Buna rağmen Sultan Vahdeddin ablasına verdiği sözü, Nazikeda başka kadınlarla evlenmesine izin verene kadar tutmu tur¹⁹⁰.

¹⁸⁸ 1922'de yürürlü e konan kararnamenin hazırlanma nedeni, 1913'teki Hânedân-, Saltanat Nizamnamesinin aksayan yanları gidermektir. Bunun yanında I. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devletinin bir kısmı toprakları kaybedilmesi nedeniyle hanedanın emlak ve emvalini tespit ederek bir hukuki zemine oturtma amacı da taşımaktadır. Ayrıca, bilgi için bkz. Köprülü, İstanbul'da Kanun Hazırlanması ve Hanedan-, Âl-i Osman Kararnamesi, s. 1-24.

¹⁸⁹ Köprülü, II. Meşrutiyetten Sonra Ehzade E itiminde Değişim, s. 119.

¹⁹⁰ Bardakçı, s. 43.

1909'da cariyelerden çocuk sahibi olma geleneğinin kalkması, ortaya yeni bir sorun çikarmıştır: ehzadeler kiminle evlenecek? 16. yüzyıldan sonra gerek herhangi bir hanedanın akrabalık yoluyla Osmanlı tahtında hak elde etmesinin önüne geçilmesi, gerekse Osmanlı'nın kendine denk bir hanedan bulamaması, nedeniyle bırakılan evliliklerin tekrar yapılmasına baskı, zorunluluğu, ehzadelerin kiminle evleneceği sorusunu gündeme getirmiştir. Evlenilecek kişiler konusunda iki seçenek söz konusudur: Kuruluş yıllarında olduğu gibi Avrupa hanedanları, ya da Osmanlı Devleti'nde ya ayan ve hanedana uygun olan üst düzey ailelerin kızıları. Ancak Avrupa hanedanları, tercih edilmemiştir. Örneğin Abdülaziz'in Avrupa'ya yaptığı seyahatte İngiltere Kraliçesi Viktorya Veliyet ehzade Murad Efendi'yi çok beğenmiş ve oğlunu torunlarından biriyle evlendirmek istemiştir. Fakat bu isteği Sultan Abdülaziz tarafından reddedilmiştir¹⁹¹. Bu dönemde ehzadeler Osmanlı ya da Mısır hanedan ailesinden kızlarla ya da asker kökenlilerin veya üst düzey devlet görevlilerinin kızlarıyla evlendirilmiştir.

İtimat bölümünde, zamanında değişen şartların, hanedanla ilgili pek çok meseleye düzenleme getirilmesini zorunlu kıldığı, buna ve bu amaçla 16 Kasım 1913'te Hanedan-, Saltanat Nizamnamesi adı verilen bir nizamname hazırlanmış, buna da imzalanmıştır. Bu dönemde düzenleme gerektiren alanlardan biri de ehzade evlilikleri olmuştur. ehzadelerin evlenme ve boşanmalar konusunda çeşitli kurallar getiren nizamname ile ehzadelerin evlenmek için önce padişaha başvurular, zorunluluğu getirilmiştir. İlk olarak padişahın onayından geçmesi gereken ehzade evliliklerinde nihai karar ise meclise bırakılmıştır. Padişah tarafından meclise iletilen nikâh talepleri, meclis tarafından onaylandıktan sonra, takdirde, nikâhların ehülislam tarafından erâ usullere göre kıyılması, ve mutlaka kayıtlı alınması, gibi kurallar konmuş ancak tüm nikâhlar bu şekilde yapılmamıştır. Nizamnameye aykırı olarak evlenen ya da evlilik izni verilmemesine rağmen yine de istediği gibi nikâh kıyan ehzadeler de görülmüştür¹⁹².

Avrupa usulü evlilik¹⁹³ de ilk defa bu dönemlerde gerçekleştirilmiştir. Abdülhamid'in oğullarından ehzade Abdürrahim Hayri Efendi ve ehzade Osman

¹⁹¹ Kutay, s. 140.

¹⁹² Cevdet Kırpık, "Ehzade Evliliklerinde Değişim", *OTAM*, Sayı: 26 (Güz 2009), Ankara 2011, s. 176-183.

¹⁹³ ehzade Ali Vasıf Efendi'nin hatıratında bu dönemde ilk kez Avrupa usulünde evlilik gerçekleştirildiğine dair bir ifade bulunmaktadır. Ancak bu usul ile ne kastedildiği tam olarak açıklanamaz.

Fuad Efendi H,div Ailesi¹⁹⁴nden olup bir müddet Bursa Valili i yapan Abbas Halim Pa a ile refikas, Prenses Hatice¹⁹⁵nin kerimeleri Emine ve Kerime ile evlenerek ilk Avrupa usulü evlili i gerçekle tirmi lerdir. Bu dönemin ilginç evliliklerinden biri de Abdülmecid Efendi¹⁹⁶nin o lu Ömer Faruk Efendi ile Padi ah Sultan Mehmed Vahdeddin¹⁹⁷in k,z, Sabiha Sultan¹⁹⁸ın evlilikleridir. Hem hanedan içi bir evlilik olmas, hem de bir a k evlili i olmas, aç,s,ndan önem ta ,maktad,r¹⁹⁴. Sabiha Sultan ile Ömer Faruk Efendi¹⁹⁹nin evlili i, di er evliliklerden farklı olarak bir ehzade evlili i de il bir sultan evlili i olarak kabul edilmi ve kay,tlara o ekilde geçmi tir. ehzade Ömer Faruk Efendi damat statüsündedir¹⁹⁵. Bu evlilik ayn, zamanda hanedan evlilikleri içinde en yak,n akraba evlili i olup do rudan ehzadelerin çocuklar, aras,ndad,r. Bundan sonra hanedan içi evlilikler yine görülmü tür ancak ikinci ku ak yani torunlar aras,nda yap,lm, t,r. Sultan Abdülmecid²⁰⁰in o ullar,ndan ehzade Selim Süleyman Efendi²⁰¹nin o lu ehzade Mehmed erafettin Efendi ile ehzade Yusuf zzeddin Efendi²⁰²nin büyük k,z, ükriye Sultan evlenmi tir. Yine Sultan Abdülaziz²⁰³in o ullar,ndan ehzade Seyfettin Efendi²⁰⁴nin o lu ehzade Mahmud evket Efendi ile Sultan Abdülhamid²⁰⁵in k,zlar,ndan Naime Sultan²⁰⁶ın k,z, Adile Han,m Sultan evlenmi tir. ehzade Ali Vas,p Efendi ise Sultan Mehmed Re at²⁰⁷ın en küçük o lu ehzade Ömer Hilmi Efendi²⁰⁸in k,z, Emine Mukbile Sultan ile evlenmi tir. Yap,lan bu evlilikler Osmanl, padi ah,n,n ayn, zamanda halifelik makam,n, temsil etmesi nedeniyle eri hükümlere göre nikâh addedilerek yap,lm, t,r. ö ehzadelerin evlenme ve bo anmalar, ile ilgili hususlar son kez *Hanedân-, Âl-i Osman Umûru Hakk,nda Kararnâme* ile yeniden düzenlenmi ve 9 ubat 1922²⁰⁹de *Takvim-i Vakayi*de yay,mıanm, t,r¹⁹⁶.ö

ehzadelerin evlenmeleri yan,nda bo anmalar, da söz konusudur. Bo anmalarla ilgili olarak nizamnamede herhangi bir hüküm bulunmamaktad,r. 1922 y,l,nda yay,mıanan *Hanedân-, Âl-i Osman Umûru Hakk,nda Kararnâme*ye kadar slami usullere göre evlenen ehzadelerin bo anmalar, da erâ hukuka uygun olarak yap,lm, t,r. slam Hukukuna göre ehzadelerin e lerini kimseden izin almadan ve tek tarafl, olarak bo ama haklar, vard,. 1922 y,l,nda ise bo anma usulleri düzenlenerek ehzade e leri lehine hükümler konulmu tur. Böylece ehzadelerin kimseye dan, madan evliliklerini bitirme hakk,na son verilmi tir. Kararnamede ehzade ile e i

¹⁹⁴ Osmanolu, s. 19; ayr,nt,l, bilgi için bkz. Murat Bardakç,, *ahbaba*, stanbul 1998.

¹⁹⁵ K,rp,k, s. 180, 181.

¹⁹⁶ K,rp,k, s. 175.

aras,nda anla mazl,k ç,kt, ,nda izlenecek usul u ekilde aç,klanm, t,r: õTaraflardan biri durumu padi aha bildirir. Padi ah, incelenmesi için meseleyi Encümen-i Âlî'ye gönderir. Bu inceleme s,ras,nda Fetva Emini de Encümen toplant,s,nda haz,r bulunur. Encümen meseleyi çe itli yöntemlerle derinlemesine ara t,r,r. Konu ya taraflara bizzat yahut dolayl, olarak sorulur. E lere aralar,n,n düzelmesi için belirli bir süre tan,n,r. Aralar, düzelmezse anla mazl, ,n çe it ve içeri ine göre nikâh akdinin ehzade taraf,ndan sona erdirilmesi yahut usul-i er'isine göre nikâh akdinin feshi için mazbata haz,rılarak padi aha sunulur, padi ah iradesiyle durum yaz,l, olarak tebli olunur. E er taraflar,n art,k bir arada ya ayamayacaklar, anla ,l,rsa bo anma gerçeikle ir.ö ehzadeler bu usul uyar,nca hareket etmezlerse o zaman da Encümen-i Âli'nin kararlar,na uyacak, encümen taraf,ndan belirlenen nafaka ve mihr bedelleri ehzadenin maa ,ndan kesilerek bo ad, , e ine, kad,n yeni bir evlilik yap,ncaya kadar ödenecekti¹⁹⁷.

ehzadelerin çocuk sahibi olmalar, konusuna gelince; ehzadeler 19. yüzy,lda hala göz hapsinde tutulsalar da birçok yasakta gev eme olmu tur. Kafes usulünün uyguland, , 17 ve 18. yüzy,llarda çocuk sahibi olmalar,na kesinlikle izin verilmezken 19. yüzy,lda bu durum de i meye ba lam, özellikle veliaht ehzadeler daha rahat hareket edebilmilerdir. Örne in; Abdülaziz'in o lu Yusuf zzeddin Efendi, V. Murad',n o lu Selahaddin Efendi ile k,zlar, Hatice ve Fehime Sultanlar, II. Abdülhamid'in ilk üç çocu u Ulviye ve Zekiye Sultanlar ile Mehmed Selim Efendi ve Sultan Vahdeddin Efendi'nin tüm çocuklar, ehzadelikleri esnas,nda olmu tur¹⁹⁸. Bu durumun ya anmas,nda tek etken veraset sisteminde meydana gelen de i imler de ildir. Topkap, Saray,ın,n terk edilmesi de çok önemli bir etkidir¹⁹⁹. II. Mahmud'a kadar Osmanl, padi ahlar,n,n ve hanedan üyelerinin hayat, genel olarak Topkap, Saray,ında geçmi , II. Mahmud'tan sonra ise Topkap, Saray, terk edilmeye ba lanm, t,r. Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed Re at ve VI. Mehmed Vahdeddin padi ahl,k dönemlerinde Dolmabahçe ve Y,ld,z Saraylar,nda kalm, lar, hanedan üyeleri ise õDi er ehzadelerin kamet Ettikleri Yerlerö bölümünde de inildi i üzere, Dolmabahçe, Beylerbeyi, Ç,ra an, Y,ld,z gibi farklı saraylara ve çe itli kö klere da ,lm, lard,r. Böylece Topkap, Saray,ında sürekli padi ah,n gözünün önünde bulunan ehzadelerin

¹⁹⁷ K,rp,k, s. 185, 186.

¹⁹⁸ Hülagu, s. 26; K,rp,k, s. 169.

¹⁹⁹ Haldun Ero lu, õ ehzade, Osmanl,lar'daö, s. 483.

denetimi, da ,n,k halde ya amaya ba lay,nca zorla m, t,r. Bu durum ehzadelere daha rahat hareket edebilme f,rsat, sunmu tur²⁰⁰.

7. ehzadelerin Gelir ve Giderleri

19. yüzy,lda ehzadelerin gelirlerinde de de i imler ya anm, t,r. Sancak sisteminde ehzadelere verilen haslar,n yerini, kafes usulünde maa lar alm, bu maa lar,n miktar, da zaman içinde farklı,k göstermi tir. Kafes usulünün çok s,k, bir ekilde uyguland, , 17 ve 18. yüzy,llarda ehzadeler hanedan üyeleri içinde en dü ük miktar maa , al,rken, 19. yüzy,lda bu durum ehzadeler lehine de i mi tir. 19. yüzy,lda maa lar,n artmas,n,n ehzadelerin de i en ya amlar,yla ilgili oldu u dü ünülmektedir. Kafes usulünün çok s,k, uyguland, , dönemlerde, im irlikte ikamet edip bir nevi hapis hayat, ya ad,klar, dikkate al,nd, ,nda ehzadelerin yeme, içme ve giyinme d, ,nda bir ihtiyaçlar,n,n olamayaca , akla gelmektedir. 19. yüzy,la gelindi inde ise im irlikten ç,karak farklı, saray ya da kö klerde ikamet edip, özgür bir hayat ya ayan ehzadelerin masraflar, artm, , buna ba l, olarak da maa lar, yükseltildi mi tir.

ehzadelere ödenen maa lar,n miktarlar, birbirinden farklı, olmu tur. Bu maa lar belirlenirken dikkat edilen birkaç husus tespit edilebilmi ancak genel geçer kriterler belirlemek mümkün olmam, t,r. ehzade maa lar, incelendi inde maa lar,n bir alt s,n,r, oldu u, maa ,n genellikle ya a göre de i ti i, veliaht ehzadelere daha fazla maa ödendi i, devletin içinde bulundu u ekonomik ko ullara göre maa larda azaltma ya da artt,rma yap,labildi i ve maa miktar,nda ba ta bulunan padi ah ile ehzade aras,ndaki hissi yak,nl, ,n rol oynad, , ç,kar,mlar, yap,lm, t,r. Kar ,la t,rma aç,s,ndan Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid döneminde ehzadelere ödenen maa lar,n kaydedildi i maa defterinden haz,rlanan tablolar incelendi inde durum daha net anla ,lacakt,r. Tablo-6 Sultan Abdülaziz Döneminde 1866/67 y,llar,na ait bir maa defterinden haz,rlanm, t,r.

²⁰⁰ Kutay, s. 120.

Tablo-6: Sultan Abdülaziz Döneminde 1866/67 Yıllarına Ait Bir Maa Defteri²⁰¹

TAR H	SULTAN ABDÜLMEC DÖ N EHZADELER N N MAA LARI							
	Murad Efendi	Abdülhamid Efendi	Re ad Efendi	Kemaleddin Efendi	Burhaneddin Efendi	Nureddin Efendi	Süleyman Efendi	Vahdeddin Efendi
Kusur-u Te rin mali 82	100000	---	---	---	---	---	---	---
Kusur-u Kanun-u evvel 82	---	50000	---	---	---	---	---	---
Te rin-i evvel	---	---	75.000	40.000	35.000	30.000	20.000	15.000
Te rin-i sâni	---	---	75.000	40.000	35.000	30.000	20.000	15.000
Kanun-u evvel	125000	---	75.000	40.000	35.000	30.000	20.000	15.000
Kanun-u sâni	125000	100.000	75.000	40.000	35.000	30.000	20.000	15.000
ubat 82	125000	100.000	75.000	40.000	35.000	30.000	20.000	15.000
ubat 83	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Mart 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Nisan 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
May,s 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Haziran 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Temmuz 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
A ustos 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Eylül	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Te rin-i evvel	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Te rin-i sani	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333

²⁰¹ BOA, HH., nr. 22115.

Kanun-u evvel	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
Kanun-u sani	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333
ubat 84	95083	76.333	57.583	31.333	27.583	23.833	16.333	12.333

Görüldü ü üzere hepsi Sultan Abdülmecid'ın ehzadeleridir ve maa lar, ya lar,na göre de i mektedir. En büyük ve veliaht ehzade olan Murad Efendi en fazla maa , almaktadır. Murad, Abdülhamid ve Re ad Efendi aras,nda iki er ya fark vard,r ve bu fark maa lar,na yirmi be er bin kuru olarak yans,m, t,r. Kemaleddin Efendi Re ad Efendi'den üç ya küçüktür ve maa fark, otuz be bin kuru a ç,km, t,r. Kemaleddin Efendi'den bir ya küçük olan Burhaneddin Efendi be bin kuru daha az maa almaktadır. Ancak üç ya küçük olan Nureddin Efendi'nin maa , Burhaneddin Efendi'den sadece be bin kuru azd,r. Burada, Burhaneddin ve Nureddin Efendi ile ilgili özel bir durum oldu u dü ünülebilir. Özellikle õ ehzadelerin Hizmetkârlar,ö bölümünde yer alan Tablo-9'da da görülece i üzere iki ehzadenin cariye say,s, aras,nda da normal olmayan bir durum söz konusudur. Ancak yukar,da de inildi i üzere göz ard, edilmemesi gereken bir nokta maa lardaki alt s,n,r,d,r. Ya ile do ru orant,l, bir dü ü yapıld, ,nda Nureddin Efendi'den sekiz ya küçük olan Süleyman Efendi'nin hiç maa almamas, gerekmektedir. Bu nedenle maa miktar, belirlenirken ehzadelerin ya lar,n,n yan,nda maa larda bir alt s,n,r,n oldu u dü ünülmü tür.

II. Abdülhamid dönemine ait bir maa defterinden haz,rlanan Tablo-7 incelendi inde, Abdülaziz dönemine benzer durumlar oldu u görülmektedir. Her iki padi ah döneminde de en fazla maa alan ehzade, veliaht ehzadedir. ehzade maa lar, yine az çok ya lar, ile orant,l, olarak verilmi se de bir standarttan söz etmek mümkün de ildir. Ya lar, birbirine yak,n olan Vahdeddin ve Süleyman Efendi 80.000 kuru maa al,rken, bu ehzadelerden yakla ,k yedi ya küçük Mecid Efendi'ye de 80.000 kuru maa ödenmi tir. Ancak Mecid Efendi'den alt, ya küçük Seyfeddin Efendi'nin maa , 30.000 kuru tur. ki ehzade aras,nda ciddi bir maa fark, bulunmaktadır. Buna kar ,n Süleyman Efendi'den sadece üç ya büyük olan Yusuf zzeddin Efendi'nin maa , ise 147.500 kuru olup yakla ,k olarak Süleyman Efendi'nin maa ,n,n iki kat,d,r. Bu nedenle maa lar ehzadelerin ya ,na göre

verilmi tir, ekinde kesin bir yorum yapmak söz konusu olmam, t,r. Maa miktar,n,n ba ta bulunan padi ah ile ehzadelerin yak,nl,k derecelerine göre belirlendi i ç,kar,m,n, yapmak da çok do ru de ildir. Zira Süleyman Efendi'nin yakla ,k iki kat, maa alan Yusuf zzeddin Efendi II. Abdülhamid'ın kuzeni olmas,na kar ,n, Süleyman Efendi II. Abdülhamid'ın karde idir. Yine Mecid Efendi'den sadece alt, ya küçük olmas,na ra men Mecid Efendi'nin yar,s, kadar bile maa alamayan Seyfettin Efendi ile Mecid Efendi de karde tir. Bu durumda ba ta bulunan padi ah,n ehzadelerle kan ba ,ndan ziyade hissi yak,nl, , rol oynam, t,r ve padi ah sevdi i²⁰² ehzadelere daha fazla ihsanda bulunmu tur ekinde bir de erlendirme yap,lm, t,r.

Maa lar, etkileyen bir di er husus ise ehzadelerin konumudur. Hanedan,n tüm erkek üyeleri ehzade olarak tabir edilmi olsa da kimlerin çocu u olduklar,na göre konumlar, ve maa lar, de i mi tir. Bu anlamda maa defterinde ÷ ehzade, ehzade çocuklar,, ehzade torunlar, ve sultan çocuklar,²⁰³ö olmak üzere dört farklı statüde²⁰⁴ hanedan üyesi tespit edilmi tir. Hanedan,n erkek üyelerinin çocuklar, aras,nda Alaaddin, Saadettin, Bedrettin, Hayrettin ve Mahmud Celâleddin ad,nda ehzade bulunamam, t,r. Ancak Abdülmecid ve Abdülaziz'ın k,zlar, Esmâ ve Cemile Sultan'ın bu isimlerde çocuklar, bulunmaktad,r. Bu yüzden bahsedilen ehzadelerin sultan çocuklar, oldu u kan,s,na var,lm, t,r. Normal artlar alt,nda sultanlar,n ve çocuklar,n,n masraflar, evlendikleri ah,slarca kar ,lanmaktad,r. Bu nedenle özel bir durum oldu u dü ünülmektedir. O tarihte ba ka sultanlar,n da erkek çocu u olmas,na ra men sadece bu çocuklara maa ödenmi olmas,, bir ekinde o çocuk ve sultanlar,n saray himayesine al,nd, ,n, dü ündürmektedir. ehzade çocuklar,na ehzadelerden daha az maa ödenmi tir. Torunlar ise özel durumlar

²⁰² ö19. Yüzy,l Padi ahlr,n,n ehzadelik Dönemleri ve Di er ehzadelere Kar , Tutumlar, ile Veliht ehzadelerö Bölümünde de inildi i üzere II. Abdülhamid, ehzade Yusuf zzeddin Efendi'yi di er ehzadelere daha fazla sevmi ve O'na yak,nl,k göstermi tir. Bu durumun ehzadenin maa ,na da yans,d, , dü ünülmektedir.

²⁰³ Hanedanla ilgili düzenlemeleri yapmak amac,yla yay,nlanan kararnamelerden 8 Kanun-i sâni 1336 tarihli kararnamenin üçüncü maddesine göre hanedan üyeleri, hanedan efrad, ve hanedan mensubu olarak iki guruba ayr,lm, t,r. Bu kararnameye göre; sultanlar,n çocuklar, hanedan mensubu kabul edilmi ve sadece annelerinin hanedan üyesi oldu unu göstermek amac,yla kendilerine öSultanzadeö unvan, verilmi tir. Bkz. Osmanolu, s. 15-16.

²⁰⁴ Konumlar,na göre ehzadeler; ba ta bulunan padi ah,n karde leri, kendi çocuklar,, ye enleri ve kuzenleri ÷ ehzadeö, ehzade statüsünde olan ki ilerin çocuklar, ÷ ehzade çocuklar,ö, ehzade çocuklar,n,n çocuklar, ÷ ehzade torunlar,ö ve sultanlardan do an çocuklar ise ösultan çocuklar,ö olarak s,n,fland,r,lm, ve Tablo- 7'nin ÷ ehzadelerin Ya , ve Statüsüö sütununda ehzadeler (), ehzade çocuklar, (Ç), ehzade torunlar, (T) ve sultan çocuklar, (SÇ) harfleriyle sembolize edilmi tir.

olmak kayd,yla ehzade çocuklar,ndan daha az maa alm, t,r. En az maa ise sultan çocuklar,na ödenmi tir. K,rk dört ya ,ndaki bir ehzade (Vahdeddin) 80.000, ehzade çocu u (Selahaddin) 40.000 kuru al,rken ayn, ya lardaki sultan çocu una (Alaaddin) ödenen miktar 16.757 kuru tur.

Maa defterinde ilginç bir durum söz konusudur. II. Abdülhamid döneminde tahttan indirilip, Ç,ra an Saray,nda ailesi ile hapis hayat, ya ayan V. Murad,ın ehzadelerinin maa , öÇ,ra an Dairesi mahsusat, mabeynindedirö ibaresi ile ayr, olarak hesaplanm, t,r. Di er bir ilginç durum ise 1905te yedi ya ,nda olan ehzade Abdülmecid,ın o lu Ömer Faruk Efendi,ın maa defterinde yer almamas,d,r. Bu noktada var,lan sonuç, ehzade çocuklar,na belli bir ya a gelmeden maa ba lanmad, , ve geçimlerinin babalar, taraf,ndan sa land, , yönündedir.

Tablo-7: 22 Mayıs 1321 (4 Haziran 1905) Tarihli ehzade Maa lar,²⁰⁵

ehzadeler	Maa lar	Babas,/Annesi	Ya / Statü
Devletlü Necabetlü Re ad Efendi Hazretleri	200.000	Abdülmecid	61
Devletlü Necabetlü Süleyman Efendi Hazretleri	80.000	Abdülmecid	45
Devletlü NecabetlüVahdeddinfendi Hazretleri	80.000	Abdülmecid	44
Devletlü Necabetlü Yusuf zzeddin Efendi Hazretleri	147.500	Abdülaziz	48
Devletlü NecabetlüMecid Efendi Hazretleri	80.000	Abdülaziz	37
Devletlü NecabetlüSeyfeddin Efendi Hazretleri	30.000	Abdülaziz	31
Devletlü NecabetlüZiyaeddin Efendi Hazretleri	17.500	Re ad	32 Ç
Devletlü Necabetlü Necmeddin Efendi Hazretleri	15.000	Re ad	27 Ç
Devletlü Necabetlü Hilmi Efendi Hazretleri	15.000	Re ad	19 Ç
Devletlü Necabetlü brahim Tevfik Efendi Haz.	20.000	M.Burhaneddin	31 T
Devletlü NecabetlüAlaaddinEfendi Hazretleri	16.757,20	Münire/ Abdülmecid	44 SÇ

²⁰⁵ BOA, Y.PRK.ML, Dosya nr: 27/10.

Necabetl üSaadeddin Efendi Hazretleri	7.500	Esma/Abdülaziz	10	SÇ	
Necabetlü Bedreddin Efendi Hazretleri	7.500	Esma/Abdülaziz	15	SÇ	
Necabetlü Hayreddin Efendi Hazretleri	7.500	Esma/Abdülaziz	13	SÇ	
Necabetlü Mahmud Celâleddin Bey Efendi Haz.	15.000	Cemile/Abdülm ecid	41	SÇ	
Necabetlü Mehmed Cemaleddin Bey Efendi Hazretleri	10.000	M. evket	15	T	
Necabetlü Mehmed Bey Efendi Hazretleri	5.000				
TOPLAM	754.257,20				
Devletlü Necabetlü Selahaddin Efendi	Ç,ra an Dairesi Mahsusat, Mabeynin- dedir.	40.000	V. Murad	44	Ç
Devletlü Necabetlü Nihad Efendi Hazretleri		10.000	M. Selahaddin	22	T
Devletlü Necabetlü Fuad Efendi Hazretleri		10.000	M. Selahaddin	10	T
TOPLAM		60.000			
Saltanat ve tebdil-i hümayun tatbikçileri(?)		46.132			
CÜMLE YEKÛN		860.389.20			

ehzadelerin maa miktarlar, ayn, zamanda devletin içinde bulundu u ekonomik durumla da yak,ndan ilgili olmu tur. 19. yüzy,l, Osmanl, Devleti'nin ekonomik anlamda zorluklar ya ad, , bir yüzy,ld,r. 17. yüzy,ldan itibaren ba layan ekonomik bozulmalar artarak devam etmi ve 19. yüzy,lda ciddi bir boyuta ula m, t,r. Bu yüzy,lda devlet ekonomisini zora sokan çok say,da sebep vard,r. Bu sebeplerden biri sava masraflar,d,r. Osmanl, Devleti, 14, 15 ve 16. yüzy,llarda ba ar,yla sonuçlanan seferlerinin giderlerini, ald, , sava tazminatlar, ile kar ,larken, 17. yüzy,ldan itibaren durum tersine dönmü , 19. yüzy,lda ise had safhaya ula m, t,r. Art arda gelen yenilgiler devletin gelir kaynaklar,ndan biri olan ganimet ve vergileri bitirmi , sava masraflar, tanzim edilemedi i gibi, devletin sava tazminat, ödedi i durumlar ortaya ç,km, t,r. Askeri gücünde meydana gelen dü ü ün ekonomik

zararlar, bunlarla bitmemi çe itli devletlerden gelen hediyeler de son bulmu tur. Kapitülasyonlar da ekonominin bozulmas,nda önemli nedenler aras,ndadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde devletin lehine olarak Frans,zlara verilen kapitülasyonlar, 19. yüzy,lda sürekli hale geldi i gibi Osmanl, Devleti'nin aleyhine dönmü , Fransa d, ,nda pek çok devlet kapitülasyon elde etmi tir. Devleti ekonomik anlamda en fazla etkileyen olay ise Sanayi nk,lâb,d,r. Avrupa'n, geli en sanayisi ile rekabet edemeyen Osmanl, Devleti adeta Avrupa'n, aç,k pazar, haline gelmi tir. Yine 17. yüzy,ldan itibaren ba layan t,mar sistemindeki bozulma tar,msal üretimi dü ürmü , hayvanc,l, , sekteye u ratm, t,r. Dahas, halktan al,nan vergilerde ciddi bir dü ü ya anm, t,r. Devletin en ihti aml, zamanlar,nda sade bir hayat ya ayan saray halk,n,n ekonominin kötü oldu u dönemde harcamalar, artm, t,r. Sultanlar²⁰⁶ ile kafes hayat,ndan kurtulan ehzadeler ba ta olmak üzere, saray halk,n,n harcamalar, ciddi seviyelere ula m, t,r. Devletin giderleri gelirlerinden fazla olunca, ilk kez 19. yüzy,lda d, borç al,nm, ve bir süre sonra bu borçlar,n faizleri bile ödenememeye ba lam, t,r²⁰⁷. Görüldü ü üzere 19. yüzy,l Osmanl, Devleti'nin mali aç,dan çok parlak olmad, , bir dönemdir. Bu yüzden bazen maa lar ödenemedi i gibi hazinedeki aç, , kapatmak için ba ta sultan ve ehzadeler olmak üzere saray halk,n,n maa lar, zaman zaman azalt,lma yoluna gidilmi tir. 19. yüzy,lda Tanzimatda birlikte gerek ehzadelerin gerekse padi ah da dahil olmak üzere di er hanedan üyelerinin maa lar,n,n ödenmesi için Hazine-i Hassa²⁰⁸ ad, verilen bir iç hazine kurulmu tur. Bu dönemde yap,lan kas,r ve saraylar,n in a ve onar,m masraflar, ile yakacak, yiyecek, giyim gibi her türlü ihtiyaç Hazine-i Hassa'dan kar ,lanmaya ba lam, t,r. Ancak bir süre sonra Hazine-i Hassa artan saray masraflar,n, kar ,lamada yetersiz kalm, bu nedenle 1861de maa lar Hazine-i Hassa'dan al,narak direkt Maliye Hazinesi'ne ba lanm, t,r. Maa lar,n Maliye

²⁰⁶ 19. yüzy,lda sultanlar,n israf boyutunda artan harcamalar, ve esnafa olan borçlar,n, Sultan Abdülmecid'ın k,z, Refia Sultan'ın biyografisinde görmek mümkündür. Bkz: Ali Aky,ld,z, *Mümin ve Müsriif Bir Padi ah,n K,z, Refia Sultan*, stanbul: TVYY, 1998.

²⁰⁷ Devletin borçlar,n, ödeyemez duruma gelmesi Duyun-u Umumiye'nin kurulmas,na zemin haz,rlam, t,r. Tanzimat ve sonraki dönem Osmanl, maliyesi ve borçlar konusunda bkz. Tefvik Güran, *öTanzimat Dönemi Osmanl, Maliyesiö, ktisat Fakültesi Mecmuas*, (60. Y,l Özel Say,s,), IXL, s. 79-95; Faruk Y,lmaz, *Osmanl, Borçlar, Tarihi: Duyun-u Umumiye*, Ankara: Berikan Yay,nevi, 2013, R,fat Önsoy, *Osmanl, Borçlar, 1854-1914*, Ankara 1999; Muharrem Öztel, *II. Me rutiyet Dönemi Osmanl, Maliyesi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul 2007.

²⁰⁸ Hazine-i Hassa; Osmanl, padi ahlar,n,n ahsi gelir ve giderlerini idare eden te kilatt,r. Bu kurum klasik dönemdeki ceyb-i hümayunun Tanzimat'ın ilan,ndan sonra belirli bir düzen alt,na al,nmas,yla ortaya ç,km, t,r. Ayr,nt,lar için bkz. Arzu Tozduman Terzi, *öHazine-i Hâssaö, TDV A, XVII*, stanbul 1998, s. 137-141.

Hazinesi aktarılmas, durumu de i tirmemi ve maa lar,n ödenmesinde kar ,la ,lan güçlükler devam etmi tir.²⁰⁹

ehzadelerin maa lar,n,n ödenmesinde kar ,la ,lan güçlükler ve maa lar,nda yap,lan azaltmalar Tablo-6 incelendi inde görülmektedir. Kusur-u te rin mali 82/100.000 ibaresi ile belirtilen husus ehzade Murad Efendi'nin maa ,ndan kalan alaca , olup maa , ödenemedi i için bir sonraki aya devretmi tir. Ayn, ekilde kusur-u kanun-u evvel 82/ 50.000 ibaresi ile de Abdülhamid Efendi'nin bir sonraki aya devreden maa , belirtilmi tir. Bunun yan,nda ehzadelerin maa lar,nda Rumi ubat 1283 yani 1868'de yakla ,k dörtte bir oran,nda azalt,ma olmu tur²¹⁰.

ehzadelerin maa lar,nda zaman zaman azalt,ma olsa da, ehzadeler gelirleri yetmedi i durumlarda maa lar,n,n artt,r,lmalar,n, talep edebilmi lerdir. Örne in ehzade Mahmud Celâleddin Efendi'nin 10 Temmuz 1883 tarihinde maa , ayl,k 14 bin kûsur kuru tur. Daha sonra zam yap,larak 20 Ekim 1883 tarihinde ayl,k 20 bin kuru a ç,kar,lm, k,sa bir süre sonra ise 10 bin kuru daha zam yap,larak 30 bin kuru a yükseltimmi tir²¹¹. Dönemin padi ah, Sultan Abdülhamid, ehzade Mahmud Celâleddin Efendi'nin çiftlik arazisini alarak karde i Mehmed Re ad'a verse de ehzadenin maa ,n, artt,rm, t,r. Ancak ehzadelerin maa lar,n, artt,rmak da her zaman çözüm olmam, . Kafes hayat,ndan kurtulmalar, beraberinde lüks bir ya am, da getirmi tir. Eskiye oranla harcamalar,n artmas, ve devletin içinde bulundu u durum nedeniyle maa lar,n ödenmesinde ortaya ç,kan güçlükler ehzadeleri zor durumda b,rakt, ,ndan, ehzadeler borçlanma yoluna gitmi lerdir. Bu dönemde özellikle Galata bankerlerinden borç alanlar olmu tur. Örne in V. Murad bu ehzadelerden biridir. Velihtl, , döneminde gerek iktidara geçebilmek için²¹² yaptı, , harcamalar, gerekse zevk ve e lenceye olan dü künlü ü masraflar,n, artt,rm, t,r. Veliht bu dönemde Banker Agop ve Banker Hristaki'den hat,r, say,l,r miktarlarda borç alm, t,r. ehzadenin 1870'de geliri ayl,k 95.083 kuru olup y,ll,k yakla ,k 1.140.000 kuru tur. Bir Osmanl, alt,n liras, 105 kuru a denk gelmektedir. Bu durumda ehzadenin maa , yakla ,k 10.858 lirad,r. 1869 y,l,nda Hristaki'ye faiziyle birlikte borcu 1.419.847 kuru tur. Bu da yakla ,k olarak 13.522 Osmanl,

²⁰⁹ Terzi, *Sarayda ktidar Mücadelesi Saray Mücevher ktidar*, s. 21-30.

²¹⁰ Bkz. Tablo-6.

²¹¹ BOA, *rade-i Dahiliye* (.DH), nr. 897/71390.

²¹² V. Murad'ın iktidar mücadelesine ÷ ehzadelerin Siyasi Konu mlar,ö ba l, ,nda de inilmi tir.

liras,na tekabül etmektedir. 27 Haziran 1876 tarihi itibariyle veliaht,n sadece Hristakiyeolan borcu 211.530,5 Osmanl, liras, olarak tespit edilmi tir²¹³.

ehzadelerin maa lar,n,n kafes usulünün ilk uyguland, , dönemlerde hanedan üyeleri içerisinde en dü ük miktara sahip oldu u ancak bu durumun 19. yüzy,lda ehzadeler lehine de i ti i belirtilmi ti. Tablo-8 incelendi inde ehzade maa lar,n,, kad,n efendi ve sultan maa lar, ile k,yaslamak mümkündür. 1880 tarihinde iki ya ,nda olan ehzade Abdülkadir ve Nuri Efendi'nin maa lar, 7.500 kuru Őken on ya ,nda olan Selim Efendi 15.000 kuru almaktad,r. Ayn, dönemde dört ve sekiz ya lar,nda olan sultanlar,n maa lar, da 15.000 kuru tur. Yukar,da belirtildi i üzere ehzade maa lar, ya a göre de i mi olmakla birlikte on ya ,nda olan ehzadenin maa , sultan maa lar,na e it, kad,n efendilerin maa lar,ndan ise yüksektir.²¹⁴.

Tablo-8: 1294-95 (1880) Tarihinde II. Abdülhamid'ın ehzade, Sultan ve Kad,n Efendilerinin Maa lar,

AHISLAR	Kanun-u evvel 1294	Kanun-u sâni 1294	ubat 1294	Mart 1295	Nisan 1295
Devletlü Necabetlü Selim Efendi Hazretleri	---	---	---	---	15.000
Devletlü Necabetlü Abdülkadir Efendi Hazretleri.	---	7.500	7.500	7.500	7.500
Devletlü Necabetlü Ahmed Nuri Efendi Hazretleri	---	7.500	7.500	7.500	7.500
Devletlü Azimetlü Zekiye Sultan Hazretleri	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
Devletlü AzimetlüNaime Sultan Hazretleri	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
DevletlüAzimetlü Ba Kad,nefendi Hazretleri	---	---	10.000	10.000	10.000
DevletlüAzimetlü kinci Kad,nefendi Hazretleri	---	---	---	10.000	10.000
DevletlüAzimetlü Üçüncü Kad,nefendi Hazretleri	---	---	---	10.000	10.000
Devletlü Azimetlü Dördüncü Kad,nefendi	---	---	---	---	10.000

²¹³ Terzi, s. 40, 65, 92.

²¹⁴ Bkz. Tablo-8.

ehzadelerin tek gelirleri devletten aldıkları, maaş de ildir. Gayrimenkulleri olan ehzadeler oldu u gibi, çeşitli i lerle u raş para kazananlar da mevcuttur. Örne in Sultan II. Abdülhamid ehzadeli inde, Maslak çiftli inde toprak i leriyile meşgul olmuş burada koyun beslemi, üstübeç madenleri i letmi, borsa faaliyetlerine katılarak para kazanmış, t.r. Hatta tahta ç,kt, , zaman servetinin 100.000 alt,na t, , konusunda söylentiler mevcuttur²¹⁵. Gayrimenkullerine bakt, ,m,zda, ehzadelere gayrimenkuller ba ta bulunan padişah ile yak,nl,k derecelerine ve padişah,ın tutumuna göre verilmi tir, yorumunu yapmak mümkündür. Örne in ehzade Mahmud Celâleddin Efendi'nin babas,ın, padişahl, , döneminde kök, dükkân ve iki parça halinde tarlas, ve Balmumcu Çiftli i arazisinden 200 dönüm civar, bir arazisi bulunmaktad,r. V. Murad döneminde de Celâleddin Efendi'ye ait olan araziyi, Sultan Abdülhamid padişah olunca Mahmud Celâleddin Efendi'den alarak karde i Re ad Efendi'ye tahsis etmi tir²¹⁶. Aynı, durum ehzade Yusuf zzeddin Efendi için de geçerlidir. II. Abdülhamid Yusuf zzeddin Efendi'ye ait gayrimenkulleri kendi mülküne geçirmi tir. Ancak Abdülhamid tahttan indirilip, Mehmed Re ad Efendi padişah, Yusuf zzeddin Efendi ise veliaht ehzade oldu u zaman, 1876'dan itibaren II. Abdülhamid'ın kendi mülküne geçirdi i tüm gayrimenkuller maliye hazinesine devredilmi tir. Bunlar aras,nda, Abdülaziz döneminde Yusuf zzeddin Efendi ad,na tapu ile kay,tl, olan Tophane'deki seksen yedi dükkânla, Hekimbaş, ve Çavuşbaş, çiftlikleri vard,r. Aynı,ca Yusuf zzeddin Efendi'nin Süleymaniye Mahallesi Küçükçiftlik sokaş,nda tarla, bostan, bir kök ve bir dükkân, yine Zincirlikuyu'da kökü, Çaml,ca'da geni bir arazi içinde ba ka bir kökü ve Ni antaş,nda bir konaş, bulunmaktad,r²¹⁷.

8. ehzadelerin Hizmetkârlar,

ehzadelerin hizmetinde çeşitli görevliler bulunmaktad,r. Bunlar; cariyeye, kalfa, daye, dad,, hademe, kilerci, berber vb. dir. Bu görevlilerden cariyelerin, say,ca kalabal,k oldu u anlaşılmaktad,r. Ancak cariyeye denildi i zaman ehzadelerin sadece çocuk sahibi olmak amacıyla münasebette buldukları, k,zlar dü ünülmemelidir. ehzadelerin günlük i lerini görmek için hizmetlerinde bulunan tüm bayanlara cariyeye

²¹⁵ Küçük, Abdülhamid II, s. 217.

²¹⁶ BOA, Y.PRK.DFE, Dosya nr. 1/2.

²¹⁷ Akyıldız, Yusuf zzeddin Efendi, s. 14.

denilmektedir. Tablo-9 incelendi inde durum daha iyi anlaşılacaktır. Tabloda ögörevleriö sütununda belirtilenler d,ında kalanlar, cariyeye ba l, , alt,ında geçmektedir. Örne in toplam kırk be cariyesi olan Murad Efendiönin bu hizmetlilerinden biri ba cariyeye, di eri kalfa, kalanlar, ise cariyedir.

Tablo 9: Sultan Abdülmecidön ehzadelerinin Cariye Say,lar, (1861)²¹⁸

ehzade ad,	Ya ,	Cariye Say,s,	Görevleri
Murad Efendi	21	45	Ba cariyeye, kalfa
Abdülhamid Efendi	19	34	Kalfa
Re ad Efendi	17	31	Dad, kalfa
Kemaleddin Efendi	13	23	Kalfa ve daye
Burhaneddin Efendi	12	10	Ba cariyeye, daye
Nureddin Efendi	9	20	Dad, kalfa, 2 daye kerimesi, daye kalfa
Süleyman Efendi	1	3	Dad, kalfa, daye kalfa, ba cariyeye
Vahdeddin Efendi	0	4	Dad, kalfa, daye kalfa, ba cariyeye, cariyeye

Tabloda ehzadelerin cariyeye say,s,n,n e it olmad, , görölmektedir. Kafes usulünün s,k, bir ekilde uyguland, , dönemlerde ehzadelere genellikle on- on iki tane cariyeye verilmi ken bu say, 19. yüzy,lda de i mi ve cariyeye say,lar,n,n daha çok ehzadenin ya ,na göre de i ti i tespit edilmi tir. Cariye say,s, belirlenirken ehzadelerin veliahtlık durumu ile ba ta bulunan padi ahla yak,nl,k derecesi de akla ilk gelen kriterler aras,nda olmakla birlikte, Tablo-9 ve Tablo-10 yorumland, ,nda ya ,n daha etkili oldu u dü ünölmektedir. Tarihi belirtilmemi bir maa defterinden haz,rılanan Tablo-9da maa defterinin Abdülmecid dönemine ait oldu u dü ünölürse, defterin tarihi 1861 olmalı,d,r. Zira ehzade Vahdeddin Efendiönin cariyelerine ait kay,t da mevcuttur. Vahdettin Efendi, 1861de do mu Abdülmecidde 1861de ölmü tür. Padi ahla akrabalık durumlar,na göre cariyeye verilmi tir dedi imiz zaman; tüm ehzadeler Abdülmecidön o ullar,d,r ancak cariyeye say,lar, birbirinden oldukça farklı,d,r. Maa defterinin Abdülaziz Dönemiöne ait oldu u dü ünölürse ki öAbdülmecid Efendiönin ehzadeleriö diye bahsetmesinden

²¹⁸ BOA, HH. nr. 13332.

dolay,, Abdülaziz Dönemi'ne ait olmas, daha büyük bir olasılıktır. Bu defa tüm ehzadeler Abdülaziz'in ye eni oldu undan de i en bir durum yoktur. ehzadeleri veliahtlık durumlarına göre, ehzadeler ve veliaht ehzadeler diye ikiye ayrıldı, m, zda yine ortaya net bir bilgi çıkmamaktadır. Abdülaziz döneminde ehzade Murad Efendi veliaht ehzadedir. En fazla cariyeye sahip olmas, itibariyle veliaht ehzadelerin daha fazla cariyesi vardır ekinde bir yorum yapmamız mümkündür. Ancak Murad Efendi d, m, nda tüm ehzadelerin statüsü ve padi ahlak yakınlık dereceleri aynı olmasına rağmen cariyeye sayılar, birbirinden farklıdır. Ya a göre bir değerlendirme yapıld, m, nda ise ortaya öyle bir sonuç çıkmaktadır. Ya lar, birbirine çok yakın olan Abdülhamid ve Re ad Efendilerin cariyeye sayı, birbirine yakındır. Burhaneddin Efendi dikkate alınmad, m, nda Murad Efendi'den itibaren ya a ba l, olarak istikrarlı bir azalma göze çarpmaktadır. Özellikle Süleyman ve Vahdeddin Efendilerin cariyeye sayı, m, nda çok ciddi bir düşüşü vardır. Do um tarihleri göz önünde bulundurulursa bu düşüşte, 1847'den itibaren köleli in yasaklanması, nedeniyle saraya cariyeye alınm, m, nda meydana gelen zorlukların da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Burhaneddin Efendi'nin cariyeye sayı, m, n, n çok az olması, ya kriterinin her zaman belirleyici olmadığı, ekinde yorumlanabilece i gibi, bunun sadece Burhaneddin Efendi'ye özel bir durum olarak değerlendirilmesi daha mümkündür. Burhaneddin Efendi'nin özel bir durumu olduğunu ve cariyeye sayı, m, n, n ya a göre verildi ini Tablo-10 desteklemektedir. Rumi 1301 yani 1885/1886 tarihli maa defterinden hazırlanan Tablo-10'da II. Abdülhamid'in padi ahlak döneminde ehzadelerinin cariyeye sayı, s, verilmiştir.

Tablo-10: II. Abdülhamid'in ehzadelerinin Cariyeleri²¹⁹

ehzade Ad,	Ya , 1886'da	Maa , (kuru)	Cariye Sayı, s,	Cariyelere Ödenen Maa Miktar,
Mehmed Selim Efendi	16	15.000	16	1050
Abdülkadir Efendi	12	7500	9	1000
Ahmed Nuri Efendi	12	7500	9	475
Burhaneddin Efendi	1	7500	6	325

²¹⁹ BOA, HH., nr. 784.

Görüldü ü üzere ya lar, ayn, olan Abdülkadir ve Ahmed Nuri Efendi'nin cariyeye say,lar, e ittir ve ya lar,yla do ru orant,l, olarak ehzadelerin cariyeye say,lar, azalm, t,r.

Tablodan cariyelerin maa miktarlar, ile ilgili bir de erlendirme yapmak da mümkündür. Ek. 1'de tüm cariyelere bireysel olarak ödenen maa lar,n gösterildi i tablo verilmi tir. Yukar,da belirtildi i üzere, cariyeler statülerine göre ayr,lmaktad,r. Daye ve ba cariyeye statüsünde olan hizmetlilere daha fazla maa verilmi olup, özellikle daye kalfalar,n maa lar, birbirlerine göre çok farklı olabilmir. Cariye ad, alt,nda geçen tüm hizmetlilere ise ayl,k 50 kuru ödenmi tir. Örne in; ayl,k maa , 7.500 kuru olan ehzade Abdülkadir Efendi'nin maa , cariyesinin 150 kat,d,r.

Tablo-11: II. Abdülhamid'ın ehzadelerinin Hizmetlileri²²⁰

EHZADELER	Lala	Kilerci	Hademe	Berber
Mehmet Selim Efendi	1 3000 kuru	1 800 kuru	3 800 kuru (Her biri)	1 800 kuru
brahim Tevfik Efendi	1 1900 kuru	1 800 kuru	3 Biri 1000 di er ikisi 800 kuru	----
Abdülkadir Efendi	1 1500 kuru	1 800 kuru	2 1000 ve 800 kuru	----
Ahmed Efendi	----	1 800 kuru	3 800 kuru (Her biri)	----
Burhaneddin Efendi	1 1500 kuru	1 800 kuru	3 800 kuru (Her biri)	---
Abdürrahim Efendi	1 1500 kuru	----	1 800 kuru	---

Tablo 11'de Sultan II. Abdülhamid'ın ehzadelerinin hizmetli say,lar, ve hizmetlilere ödenen maa lar görülmektedir. Belgede hizmetlilerin nereli olduklar,, hangi görevlerde bulduklar,, kimin vas,tas,yla bu görevlere geldikleri, ya lar, ve ödenen maa lar ayr,nt,l, ekilde yer almaktad,r. Belgeden anla ,ld, ,na göre

²²⁰ BOA, Y.PRK.SGE, Dosya nr. 9/120.

ehzadelerin hizmetinde görev alabilen ki ilerin öncelikle Enderun'da yeti melerine dikkat edilmi tir. Ba ta lalalar olmak üzere hiçbir görevli devletin çe itli kademelerinde görev almadan ehzadelerin hizmetine verilmemi tir. Bunun yan,nda genellikle hat,r1, ve güvenilir ki ilerin tavsiyeleri sonucu ehzadelerin hizmetine girebilmi lerdir.²²¹

9. Siyasi Ve Sosyal Hayatta ehzadeler

9. 1. Ya am Tarzlar, Ve Sosyal Hayatlar,

19. yüzy,lda ehzadelerin ya am tarzlar, ve sosyal hayatlar, konusunda da bir standarttan bahsetmek mümkün de ildir. ehzadelerin ya am tarzlar, yüzy,l içerisinde ba ta bulunan padi ah,n tutumuna paralel olarak de i imler göstermi tir.

ehzadelerin her biri ahs,na münhas,r oldu undan günlük ya amlar, ya da neler yapt,klar, konusunda genel geçer bir ey söylemek zordur. Yine de belli alanlarda bir ortakl,k söz konusudur. ehzadeler genellikle e itim hayatlar,yla me gul olmu lar, bir sanat ve bir zanaat dal, ile u ra m, lard,r. öE itimö bölümünde de inildi i üzere, ehzadelerin ço u resim ya da müzikle ilgilenmi bunun yan,nda marangozluk, kuyumculuk, oymac,l,k, hattat,l,k gibi çe itli zanaat dallar,yla da me gul olmu lard,r.

Yüzy,l,n ba lar,nda ya ayan III. Selim ve II. Mahmud'un hayat, im irlikte geçmi tir. Burada daha çok e itimleriyle me gul olmu lard,r. Babas, II. Mahmud Döneminde rahat bir ehzadelik hayat, ya ayan Sultan Abdülmecid, ehzadeli inde binicilik ve at,c,l,kla u ra ,p Bo az s,rtlar,na av partilerine gitme ans,na sahip olmu tur²²². Yine II. Mahmud'un o lu Sultan Abdülaziz resim, müzik ve hat sanat, ile u ra m, , av, cirit ve güre sporlar,yla ilgilenmi tir. Türk mûsikisini çok iyi bilen ve mükemmel derecede ney ve lavta çalan Abdülaziz, ayn, zamanda bestekârd,r. Kendisine hobiler edinme f,rSAT, bulan Abdülaziz'in horoz ve koç dövü türüp, pehlivan güre tirmek de en büyük zevkleri aras,ndad,r²²³. II. Abdülhamid'in ehzadeli i oldukça serbest geçmi ve di er ehzadelerden farklı olarak Maslak çiftli inde toprak i leriyle me gul olmu burada koyun beslemi , üstübeç madenleri i letmi , borsa faaliyetlerine kat,larak para kazanm, t,r²²⁴. Yusuf zzeddin Efendi'de ehzadeli i rahat geçen ki iler aras,ndad,r. O da di er ehzadelerin faaliyetlerine ek

²²¹ BOA, *Y.PRK.SGE.*, Dosya nr. 9/120.

²²² Bardakç,, s. 22-39.

²²³ Kolçak, s. 43; Küçük, öAbdülazizö, s. 179.

²²⁴ Cevdet Küçük, öAbdülhamid IIö, s. 217.

olarak baz, sivil toplum kurulu lar,nda aktif görev yapm, t,r. Fahrî ba kanl, ,n, yapt, , 1908øde kurulan Türk Derne i, Osmanl, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Ortaköy ttihat ve Teâvün Kulübü bu kurulu lar aras,ndad,r. Ayr,ca Osmanl, Donanma Cemiyetiøne de yard,m etmi tir²²⁵. V. Murad, musiki, opera, güzel sanatlar, mimarlık, tarih, sahne sanatlar, ve tasavvufla ilgilenmi ayn, zamanda piyano çalma ve dans konusunda kendini geli tirmi tir²²⁶. VI. Mehmed Vahdeddin, günlerini ço unlukla okuyarak geçirmi bunun yan,nda piyano ve kanun çalmay, ö renmi , binicilik ve at,c,l,kla u ra m, t,r²²⁷.

Abdülmeçid Efendi ise güzel sanatlarla, özellikle de resimle ilgilenmi ve bu alanda kendini oldukça geli tirmi tir. kamet etti i tüm kö k ve saraylarda atölyesi bulunan Abdülmeçid Efendi, ehzadelik döneminde k, lar, Fer-iye Saray,, yazlar, Ba larba , Kö küønde, veliahtlık döneminde Dolmabahçe Saray, Veliht Dairesi'nde, Halifelik döneminde ise yine Dolmabahçe Saray,'nda resim çal, malar,na devam etmi tir. 1916 y,l,nda Galatasaray Yurdu'nda aç,lan sergiye kat,ld, , gibi, 1918øde Viyanaøda Türk ressamlar, taraf,ndan aç,lan ilk Avrupa sergisine kat,lm, t,r. Viyana Sergisi'nde "Otoportre", "Harem'de Goethe", "Harem'de Beethoven" ve "I. Sultan Selim" adlı tablolar, ile yer alan Abdülmeçid Efendi sadece sergilere kat,lmakla kalmam, ayn, zamanda sanat ve edebiyat çevresiyle yak,n ili ki içinde bulunmu ve sanat camias,na destek vermi tir. Osmanl, Maarif Cemiyetiønin ve 1909 y,l,nda kurulan Osmanl, Ressamlar Cemiyeti'nin fahrî ba kanl, ,n, yapan Abdülmeçid Efendi, resim sanat,n, yan,nda müzik, binicilik, avc,l,k, güre ve eskrim sporlar, ile ilgilenmi tir²²⁸.

Çal, mam,zda özellikle 19. yüzy,lda padi ah ya da veliaht olan ehzadeler üzerinde durulmakla birlikte, bu statülere sahip olamayan ehzadeler ile ehzadelerin çocuklar, ve torunlar, da ehzade kapsam,na girmektedir. ehzade Ali Vas,p Efendiønin²²⁹ hat,ralar,ndan, ehzadelerin gündelik ya amlar, ile ilgili baz, bilgilere ula mak mümkün olmu tur. Ali Vas,p Efendi V. Muradøno lu Mehmed Selahaddin Efendiønin torunudur. 1903 tarihinde dünyaya gelen Ali Vas,p Efendiønin babas,, Ahmed Nihad Efendiødir. Bilindi i üzere V. Murad hal edildikten sonra ölünceye kadar aile efrad,yla birlikte Ç,ra an Saray,ønda gözetim alt,nda tutulmu tur.

²²⁵ Aky,ld,z, s. 15.

²²⁶ Kutay, s. 136, 137.

²²⁷ Bardakç,, s. 37-39.

²²⁸ www.millisaraylar.gov.tr

²²⁹ Osmanolu, s. 48, 65-72.

Dolayısıyla Ali Vasıf Efendi ile babası, Ahmed Nihad Efendi ve dedesi Mehmed Selahaddin Efendi'nin hayatları, 1909'a kadar Çırağan Sarayında geçmiştir. Ali Vasıf Efendi aynı zamanda II. Abdülhamid Dönemi'ne kısa bir süre de olsa tanıklık etmiştir. Hatırat II. Abdülhamid döneminde ehzadelerin yaşamı hakkında ipuçları vermektedir.

Hatıratın anlamına göre, 19. yüzyılda ehzadeler çocuk gibi giydirilmeyip, büyük erkeklerle aynı kıyafetlerle donatılmışlardır. Bunlar; kapalı yaka, kravat, yelek, elbise, potin ve fes gibi giysilerdir. Özellikle fes giymeleri esastır. Büyüklerin yanında fesle durulması, bir saygı ifadesi kabul edilmiştir. Mevsime bakılmaksızın resmi günlerde ve bayramlarda redingot giyme zorunluluğu bulunmaktadır. Kış için kalın, ıstıba olarak kürklü paltolar giyilip, yün atkı kullanılmaktadır. Ayakları sıcak tutması için yünlü ve ipekli çoraplar ile mest üstüne de galo giyilmiştir. Kış mevsimine yaz ve kış tercih edilen bir araçtır. Yazlar, beyaz ya da krem, kuma tan, içi yeşil ve krem, ipekten emsiyeler kullanılmaktadır. Kravatlara boyun ikenisi, bileklere ise kolal, bilekliklerle, kol düğmesi takmak giyinme kuralları içerisindedir²³⁰.

Hatıratın elde edilen bilgiye göre, saray halkı, banyo ihtiyaçları, sarayda, ancak çok yakınında bulunan bir hamamda karalamıştır. Haftada iki ya da üç kere yanan hamama saray halkı, sarayla gitmesi usulden olup önce ehzadeler, sonra sarayla sultanlar, kadın efendiler, hanımlar, daha sonra ise kalfalar, cariyeler ve kızlar gitmiştir. Görüldüğü üzere ehzadeler önceliklidir²³¹.

Kültürümüzde çok önemli bir yer tutan bayramlar, sarayda da önemli oldu ve yine hatıratın anlamaktadır. Bayramdan önce bayramlık giysi hazırlama geleneği ehzadeler için de geçerlidir. Bayram merasimi önce hane halkı ile bayramla araklamaktadır. Daha sonra Dolmabahçe'ye gidilip padişahla bayramlaşması gelenektir. Kışından oluşan bayram merasimlerine ehzadeler de katılmaktadır. Hatta kafes usulünün çok sık uygulandığı dönemlerde bile ehzadeler bayram merasimlerinde padişahın huzurunda yerlerini almaktadırlar²³².

Hatıratın anlatılan V. Mehmed Reşad dönemine ait bayram merasimine göre; bayram merasimlerinde tüm protokol üyeleri ayakta olmak kaydıyla padişah

²³⁰ Osmanolu, s. 66, 67.

²³¹ Osmanolu, s. 48.

²³² Osmanolu, s. 67-68.

gelenleri taht,nda oturarak kabul etmekteydi. Alt,n saça , tutan ba mabeyinci padi ah,n sa ,nda dururdu. Hemen yan,nda veliaht ve ehzadeler, arkalar,nda ise beyzadeler ile damat olan pa a ve beyler bulunurdu. Solda; ba ta sadrazam olmak üzere, ura-y, Devlet Reisi ve azalar,, erkân-, devlet, mü ir rütbesinden itibaren kaymakam rütbesi dâhil oldu u halde askerler, rütbe-i bala erkân, s,ra ile saf tutarlard,. Merasim boyunca Bando-yu Hümayun'un alafranga opera parçalar, ve mar lar çalmas, esast,. Protokol gere i veliaht, ehzadeler, beyzadeler, damatlar, eyhülislam ve erkan-, ruhani saçak öpmezlerdi. Sadrazam ba ta olmak üzere merasimde bulunan di er ki iler ise s,rayla ba mabeyincinin tuttu u saça , öperlerdi. Saçak öpme merasimi bittikten sonra ba ta eyhülislam olmak üzere din erkân, padi aha do ru ilerler ve padi ah da bu esnada aya a kalkarak onlar, ayakta selamlar ard,ndan dua okunurdu. Müslüman ulemadan sonra s,ras,yla tüm heyetleriyle birlikte Rum Patri i, Ermeni patri i ve Musevi hahamba , huzura kabul edilirdi ancak onlar da saçak öpmezdi. Böylece birinci k,s,m sona ererdi. Merasimin ikinci k,sm,nda ise mabeyinciler, te rifatç,ba ,lar, kâtipler, arabac,lar, kay,kç,lar gibi di er görevliler huzura kabul edilir ve onlarla da ba mabeyincinin tuttu u saça , öpmek suretiyle bayramla ,l,rd,. Padi ahtan sonra s,ras,yla önce veliaht ehzade, sonra di er ehzadeler sonra da sultanlarla bayramla ,lmaktayd,²³³.

Ali Vas,p Efendi'nin hat,rat, ehzadelerin sosyal hayat, ve hanedan içi ili kiler konusunda da ipuçlar, vermektedir. ehzade, 1917'de Mekteb-i Harbiye'ye ba lay,ncaya kadar gerek sosyal hayattan gerekse hanedan üyelerinden uzak bir hayat ya ad, ,n, hatta aile üyelerinin pek ço unu tan,mad, ,n, ifade etmi tir. li kide bulundu u insanlar birinci dereceden akrabalar yani büyükbaba, büyükbaban,e leri, amca ve halalar ile Çerkez kalfalar, k,zlar, harem a alar,, ehzadenin hocalar, ve kap,c,, bahç,van, a ç, gibi hizmetkârlardan ibarettir. Bayramdan bayrama erkân-, devletten baz, ki ilerinin babas,n, ziyarete geldi i ve bu ki ilerle ayn, ortamda bulunma f,rsat, buldu u bilgisi de hat,rattan elde edilen önemli ipuçlar, aras,ndad,r. Her ne kadar sarayda gözetim alt,nda ya asalar da devlet erkân, bayram münasebetiyle ehzadeyi evinde ziyaret edebilmektedir²³⁴.

Sultan Abdülhamid döneminde gözetim alt,nda tutulan ehzadelerin sosyal hayatlar,, II. Me rutiyet'in ilan,yyla hareketlenmi tir. Me rutiyetle birlikte serbest bir

²³³ Osmano lu, s. 68-71

²³⁴ Osmano lu, s. 72.

ya ama kavu an ehzadeler istedikleri zaman d, ar, ç,kabilmi ler, halk,n aras,na kar, arak e lence mekânlar,nda boy göstermeye ba lam, lard,r. Hatta stanbul d, ,na ç,karak özellikle Bursa'ya gezme amaçlı, ziyaretlerde bulunabilmi lerdir. Hat,rattan bu dönemin e lenceleri aras,nda sinema, dansl, çaylar, tiyatro, opera, bale gösterilerinin oldu u anla ,lmaktad,r. Bunun yan,nda sabahlara kadar süren dansl, ziyafetler revaçta olan e lenceler aras,ndad,r. Yine ehzadelerin gitti i kulüplerin varl, ,ndan sözedilmekte, bu kulüplerde ehzadelerin arkada lar, ile görü tükleri, ak am yemekleri yedikleri, bilardo oynad,klar anlat,lmaktad,r.²³⁵

9. 2. ehzadelerin Siyasi Konumlar,

Osmanl, Devleti'nde yönetme yetkisi hanedana ait oldu u için ehzadelerin politik konumlar, kurulu tan y,k,l, a kadar önemini korumu tur. Konumlar, nedeniyle sürekli denetim alt,nda tutulsalar da ehzadelerin baz, siyasi faaliyetlerini görmek mümkündür. ehzadelerin 19. yüzy,lda siyasi hayatta rol almalar, yüzy,l,n ilk veliaht ehzadesi Selim yani III. Selim ile ba lam, t,r.

III. Selim'in; amcas, I. Abdülhamid döneminde rahat bir ehzadelik geçirdi i hatta ehzadeli i esnas,nda Fransa Kral, ile mektupla t, , belirtilmi ti. ehzade Selim'in Fransa Kral, ile mektupla mas, kadar önemli olan bir husus ise yazd, , mektuplar, ösultanat vârisiö ve ösultanat veliahd,ö s,fatlar, ile imzalam, olmas,d,r. Osmanl, tarihinde böyle bir unvan ilk defa resmen kullanm, t,r²³⁶. Bu durum 19. yüzy,lda veliaht ehzadenin siyasi konumunu göstermesi aç,s,ndan önem ta ,maktad,r.

19. yüzy,lda siyasi konumlar, aç,s,ndan en önemli ehzadeler üphesiz ki veliaht ehzadelerdir. Ba ta bulunan padi ah,n en yak,n alternatifleri olmalar, onlar, yabanc, devletler, Osmanl, Devlet adamlar, ve halk nezdinde di er ehzadelere oranla daha önemli bir konuma ta ,m, t,r. 19. yüzy,l veliaht ehzadeleri aras,nda ise Yusuf zzeddin Efendi ile Murad Efendi yani padi ah V. Murad siyasi konum olarak di er veliaht ehzadelere göre daha ön plana ç,km, t,r.

Yusuf zzeddin Efendi'nin ön plana ç,kmas, sadece veliaht ehzade olmas, ile ilgili olmay,p bu durum veliaht ehzade olmadan çok önce, ehzadenin çocuklu unda ba lam, t,r. Daha önce belirtilen, ehzadelerin siyasi, sosyal ve ekonomik

²³⁵ Osmanolu, s. 59, 103, 133, 134, 137.

²³⁶ Beydilli, öSelim IIIö, s. 421.

konumlar, n, n ba ta bulunan padi ahla yak, n, l, klar, na göre de i ti i bilgisinden hareketle, Yusuf zzeddin Efendi'nin en büyük avantaj, ehzadelinin bir döneminin babası, Abdülaziz'in saltanat, na rastlamasıdır. Taht, ekberiyet sistemine göre en büyük ehzade yerine kendi o luna b, rakmak isteyen Abdülaziz sa l, ,nda bu iste ini gerçekle tirmek için bir tak, m faaliyetlerde bulunmu tur. İlk olarak ehzadenin çok iyi bir e itim alması, sa layan Abdülaziz, O nnu küçük ya ta kara kuvvetlerine kaydettirmi tir. Mekteb-i Harbiye'ye de devam eden ehzade daha dokuz ya ,nda Hassa Ordusu Be inci Talia Taburu binba , l, ,na getirilmi hatta 1866'da Prens Karl von Hohenzollern-Sigmaringen'in Osmanl, Devleti'ni ziyareti esnas,nda kendi taburuna geçit töreni yaptı, rmu t, r. Yusuf zzeddin Efendi'nin h, z l, yükseli i bununla da bitmemi on ya ,nda kaymakaml, k rütbesine yükseltilmi , on bir ya ,nda Hassa Ordusu Saf Piyade Alay, miralayl, ,, on üç ya ,nda Hassa Ordusu Birinci ve kinci Saf Piyade Alaylar, mirlival, ,, on dört ya ,nda feriklik rütbesiyle Hassa Ordusu erkân reisli i ve on be ya ,nda ise Murassa Mecidi ni an, verilerek Hassa mü irli i rütbelerini alm, t, r²³⁷. Abdülaziz'in o lunu bu ekilde ön plana ç, karması, Yusuf zzeddin Efendi'yi siyasi olarak önemli bir pozisyona ta , m, t, r. Hatta bazı bürokratlar ahs i lerini gördürmek ya da padi ah ile ileti im kurmak amacıyla çe itli vesilelerle ehzadeyi arac, yapmaya çal, m, lard, r. ehzadenin babası, taraf,ndan getirildi i pozisyon bazı bürokratlarca kullan, lmaya çal, ,lsa da halk ve devlet adamları, nezdinde pek ho kar ,lanmam, t, r²³⁸.

Abdülaziz taht, kendisinden sonra o luna b, rakmay, ba aramasa da Yusuf zzeddin Efendi 1909'da veliaht ehzade olmu tur. 1908'de II. Me rutiye'nin ilan, ile gelen özgürlük ortam, ve padi ah Mehmed Re ad'ın II. Abdülhamid'e göre daha yumu ak mizaçlı, olmas, sayesinde Yusuf zzeddin Efendi di er veliaht ehzadelere göre daha rahat ve aktif bir ehzadelik dönemi geçirmi , yurt içi ve yurt d, , seyahatlerine ç, kabilmis tir²³⁹. Ülke çap,nda çe itli vesilelerle düzenlenen enlik, e lence ve törenlere padi ahla birlikte i tirak etti i gibi, Cuma selaml, klar, na kat, lm, , veliaht olarak resmî protokollerde yer alm, t, r. Bunlar, n en önemlilerinden biri Meclis-i Meb-ûsân'ın ikinci ve üçüncü dönem aç, l, merasimidir. Bu dönemde Osmanl, Devleti'ni ziyarete gelen yabancı, devletlerin yöneticileriyle görü me ans,

²³⁷ Hakan T. Karateke, *Padi ah, m Çok Ya a! Osmanl, Devletinin Son Yüz Y, l, nda Merasimler*, stanbul: Kitap Yay, nevi, 2004, s. 21-22; Aky, ld, z, s. 15.

²³⁸ Aky, ld, z, s. 15.

²³⁹ Cevdet K, rp, k, ö ehzade Yusuf zzeddin Efendi'nin Avrupa Seyahatleri'ö, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, III, Ankara: TTK, 2014, s. 81.

da elde etmi tir. Örne in; veliaht s,fat,yla Osmanl, Devleti'ni ziyarete gelen Bulgar Kral, I. Ferdinand ile Kraliçe Eleanor'u kar ,lama törenine kat,ld, , gibi Kral Ferdinand da maiyetiyle birlikte veliahd, dairesinde ziyaret etmi tir. stanbul'a gelen S,rbistan Kral, Petar yan,ndaki heyetle veliahd,n dairesinde misafir edilmi tir. Fransa mparatoru III. Napolyon'un e i Eugenie'nin stanbul'da padi ahla yapt, , görü mede Yusuf zzeddin Efendi de yer ald, , gibi, imparatoriçeyi yat,nda da ziyaret etmi tir²⁴⁰. Veliaht, Osmanl, tarihinde bir ilk olmak üzere veliaht s,fat,yla devleti temsilen ngiltere Kral, VII. Edward'ın cenaze törenine bir heyetle kat,lm, t,r²⁴¹. Bunun yan,nda daha önce stanbul'a gelen S,rp ve Bulgar krallar,na iade-i ziyarete bulunmu tur. ngiltere'nin yeni kral, George'ın taç giyme merasimine kat,lm, , Paris'te Fransa Cumhuriyet kan, Clément Armand Fallières'de görü mü tür. Roma'ya da giden ehzade; talya kral, taraf,ndan misafir edilmi tir. Veliaht Yusuf zzeddin Efendi yurt d, ,nda yapt, , ziyaretlerle Avrupa'da iyice tan,nm, olmal, ki, Alman mparatoru II. Wilhelm taraf,ndan, bir askerî tatbikat, izlemesi için Berlin'e davet edilmi tir. Bu seyahati esnas,nda Veliaht Köstence'ye gitmi , Romanya kral,n,n yazl,k kö künde erefine verilen ziyafete de kat,lm, t,r²⁴².

XVII. yüzy,lda öz anneleri ile bile görü meleri izne tabi olan ehzadelerin me rutiyetle ula t, , bu durum, artlar,n II. Me rutiyet döneminde ehzadeler lehine de i ti inin önemli kan,tlar,ndand,r. im irlik'ten d, ar, ç,kamam, ya da yapt,klar, her faaliyet gözlemlenerek, haklar,nda raporlar sunulmu ehzadelerin yan,nda Yusuf zzeddin Efendi, Avrupa'da ki ça da lar, prensler gibi tam anlam,yla bir veliaht olarak hareket etmi tir.

V. Murad; Sultan Abdülaziz döneminde veliaht ehzadedir. Veliaht ehzade olmas, V. Murad'ı yenilik taraftarlar, ve halk nazar,nda önemli bir pozisyona ta ,d, , içim Sultan Abdülaziz kendi çocuklar, yan,nda, karde i Sultan Abdülmecid'ın çocuklar,na da serbestlik tan,mas,na ra men ye eni ehzade Murad Efendi'ye kar , tedbiri elden b,rakmam, t,r. Bunun en önemli göstergesi padi ahl, , esnas,nda Sultan Abdülaziz'ın Avrupa'ya yapt, , seyahate ehzadeleri de götürmesidir.

Abdülaziz'ın seyahate giderken yan,nda ehzadeleri götürmesinin alt,nda ba ka sebeplerin yatt, , dü ünülmektedir. Bu seyahate kimlerin götürülece i konusu

²⁴⁰ Aky,ld,z, s. 15.

²⁴¹ K,rp,k, s. 82.

²⁴² Aky,ld,z, s. 15.

gündeme geldi inde padi ah,n bir tak,m endi eler ta ,d, , tespit edilmi tir. O dönemde yirmi yedi ya ,nda olan Murad Efendi iyi bir tahsil görmü çok yönlü bir ehzadedir. Bunun yan,nda zarif, kibar ve aç,k fikirli olu uyla genç neslin gözdesidir. Yeni Osmanl,larla da temasta bulundu u bilinmektedir. Ya s,ras,na göre Murad Efendiden sonra Sultan Abdülmecid'ın di er o lu Abdülhamid Efendi gelmektedir Abdülaziz'ın kendi o lu ehzade Yusuf zzeddin Efendi ise henüz on ya ,nda olup üçüncü s,radad,r. Seyahat öncesinde Abdülaziz'ın tahta geçi sisteminde de i iklik yap,p ekberiyet sistemi gere ince Murad Efendi'yi de il, kendi o lu Yusuf zzeddin Efendi'yi tahta getirece i söylentileri gündeme gelmi tir. Bir yanda ehzade Murad Efendi'nin halk taraf,ndan sevilmesi ve Yeni Osmanl,larla temas, di er yanda Abdülaziz'ın taht, kendi o luna b,rakaca , söylentileri ortaya ç,k,nca Abdülaziz Avrupa seyahatine ç,karken arkas,nda tehlike olu turacak bir ki i b,rakmak istememi tir²⁴³. Ba ta bulunan padi ah babalar, ise ehzadelerin ya amlar,n,n daha kolay oldu u belirtilmi ti. Asl,nda ayn, durumun padi ahlar için de geçerlidir. Sultan Abdülaziz'ın Avrupa'ya giderken arkada ye enlerini b,rakmak istememesine bak,l,rsa veliaht ehzade, o ullar, oldu u zaman padi ahlar,n da kendilerini daha güvende hissetmi olduklar,n, söylemek mümkündür.

Arkas,nda taht için tehlike olu turacak ekilde ehzade b,rakmadan Avrupa'ya giden Sultan Abdülaziz olay,n sadece bu yönünü hesaplayabilmi tir. Avrupa'da bulundu u süre zarf,nda veliahd, göz önünde tutma iste iyle ald, , bu karar padi aha ba ka aç,dan zarar vermi tir. ehzade Murad gerek ald, , e itim, gerekse bilgisi ve kültürüyle Avrupa'da çok iyi bir izlenim b,rakm, t,r. Frans,zcas,n,n çok düzgün ve ak,c, olmas, sayesinde Avrupa saraylar,nda kolayca ileti im kurup, insanlarla kayna may, ba aran ehzade ayn, zamanda kusursuz aksan,yla yapt, , sohbetlerde, her konuda geni ve isabetli fikirlere sahip oldu unu göstermi tir. Murad Efendi çok okuyan ve musiki, güzel sanatlar, mimarlık, sahne sanatlar,, tarih gibi alanlara ilgisi olan biridir. Kendisini çok yönlü geli tirmeyi ba aran ehzade çok iyi piyano çald, , gibi, dans etme konusunda da oldukça yeteneklidir. Öyle ki Frans,z Kraliçesi mparatoriçe Öjeni veliaht ile dans etmi ve veliahda hayran kalm, t,r. Frans,z Saray,ında büyük ilgi gören ve kraliçeyi kendisine hayran b,rakan veliaht, as,l büyük etkiyi ngiltere Saray,ında uyand,rm, t,r. ngiltere

²⁴³ Kutay, s. 26-27. Sultan Abdülaziz'ın ehzade V. Murad ile ilgili endi elerini fark eden Âli Pa a, veliahtlar,n görgü ve tecrübelerini artt,rmak amac,yla onlar,n da seyahate dahil edilmelerinin uygun olaca ,n, söyleyerek padi aha bu konuda ç,k, yolu gösterdi i ifade edilmektedir. Karaer, s. 56.

Kraliçesi Viktorya'yı, torunlarından birini ehzadeyle evlendirmek isteyecek kadar etkilemi tir²⁴⁴.

Tahta geçmesi konusunda kendisine yapılan telkinler sonucu V. Murad amcasına karışık me rutiyeti ilan etmek isteyen Yeni Osmanlılar adlı cemiyetle işbirliği yapmış, t.r. Veliht,ın tahta çıkabilmek amacıyla Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri ile yaptığı toplantılar genellikle V. Murad'ın Kadıköy Kurbanalderesi'deki köşkünde yapılmış, t.r. Bu toplantılarda veliaht iktidarı runa yüklü miktarda parasarf etmiştir. Öhzedelerin Gelirleri bölümünde de inilen borçların büyük bölümü bu toplantılar nedeniyle olmuştur. Faaliyetlerini gizli bir şekilde yürüten cemiyetin toplantılarına katılanlar arasında V. Murad'ın doktoru Kapolyon ile özel bankeri Hristaki ve banker Agop da bulunmaktadır. Banker Agop ve Hristaki veliaht,ın iktidar mücadelesinde, geleceğin padişahı olacak ehzadeye borç vermekten kaçınmamışlardır. Veliht,ın girişimlerinden haberdar olan Sultan Abdülaziz, V. Murad'ı Dolmabahçe Sarayına alarak orada ikamet etmeye mecbur etmiştir. Ancak bu tedbir de Avrupa seyahatinde olduğu gibi yeterli olmamış ve veliaht iktidar mücadelelerini bankeri Hristaki ve doktoru Kapolyon aracılığıyla yürütmüştür²⁴⁵.

İktidar mücadelesinde başarıya ulaşan V. Murad'ın bu girişimlerinin altında yatan sebep Sultan Abdülaziz'in ekberiyet sistemini deşirtirerek taht, kendi oğullarına bırakmak istemesi ve amcası ile gittiği Avrupa seyahatinde tahta geçmesi için kendisine yapılan telkinlerdir²⁴⁶. Sonunda Abdülaziz yeni ehzade Murad'ın girişimleriyle me rutiyet taraftarlarıncası 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmiştir yerine V. Murad padişah ilan edilmiştir²⁴⁷. Yaşanan bu gelişme Abdülaziz'i Avrupa'ya giderken arkasında tehlike oluşturacak şekilde veliaht bırakmama konusundaki endişelerinde haklı çıkarmıştır, t.r.

V. Murad'ın padişah olması üzerine II. Abdülhamid veliaht ehzade konumuna yükselmiştir. II. Abdülhamid, Sultan Abdülaziz Döneminde rahat bir ehzadelik geçirmiştir ve Abdülaziz'in Avrupa seyahatine katılmış, t.r. Tahta uzak bir aday olması nedeniyle tahta geçmeden önce siyasi hayatta çok gündeme gelmemiştir. Ancak V. Murad'ın tahta geçerken yaşadığı, bir takım olumsuz olaylar nedeniyle ruh

²⁴⁴ Kutay, s. 136-140.

²⁴⁵ Terzi, s. 65-68.

²⁴⁶ Terzi, s. 65.

²⁴⁷ Küçük, Abdülaziz, s. 183.

sa l, ,n, kaybetmesi²⁴⁸ üzerine II. Abdülhamid'ın veliaht ehzadeli i sadece üç ay sürmü tür. V. Murad'ın rahatsızlı, , ehzade Abdülhamid'ın tahta ç,kması,n, gündeme getirmi tir. II. Abdülhamid'de görü mek üzere me rutiyet taraftarlar, ve vükela heyeti taraf,ndan Mithat Pa a yetkili k,l,nm, t,r. Yapılan görü meler sonucunda II. Abdülhamid'ın me rutiyet taraftar, oldu una dair teminat vermesi üzerine tahta ç,kar,lm, t,r²⁴⁹.

Osmanlı tarihi boyunca birçok padi ah,ın ordu, devlet adamlar,, ulema veya hanedan üyeleri taraf,ndan ehzadelerle i birli i yaparak ya da ehzadelere güvenerek tahttan indirilmesi, tüm padi ahlar, ehzadelere kar , tedbirli olmaya itmi ancak ehzadeleri en fazla denetim alt,nda tutan hükümdar II. Abdülhamid olmu tur. II. Abdülhamid tüm ehzadeleri gözetim alt,nda tutsa da özellikle, siyasi konular,na binaen devrik padi ah olmas, hasebiyle V. Murad', veliaht ehzade olmas, hasebiyle de V. Mehmed'ı daha fazla kontrol etme ihtiyac, hissetmi tir.

II. Abdülhamid'ın V. Murad'ı s,k, bir gözetim alt,nda tutma nedeni V. Murad'ın tahttan indiriledikten sonra zaman zaman farklı ki i ya da örgütlerce tekrar tahta ç,kar,ılma te ebbüslerinin gerçekleşmesi dir. Ruh sa l, ,n,n bozulmas, nedeniyle tahttan indirilen V. Murad'ın tekrar padi ah yap,ılmak istenmesinde annesi evkefza Kad,ın Efendi'nin, o lunun ruh sa l, ,n,n iyi oldu una dair yapm, oldu u propagandalar,nda etkisi oldu u dü ünülmektedir. Zira II. Abdülhamid tahta geçerken Mithat Pa a ve arkadaş lar,na verdi i *Maslak Mukavelesi* adlı belge ile V. Murad'ı iirse taht, ona devredece ine dair bir taahhüdde bulunmu tur. V. Murad', tekrar padi ah yapmak için gerçekleşmesi tirilen te ebbüslerin ilki, V. Murad'ı kaç,rılmak üzere gizli bir cemiyetin kurulması,d,r. V. Murad'ın 31 A ustos 1876'da tahttan indirilmesinden sadece üç ay sonra yani 1876'n,ın kas,m ay,nda örgüt ortaya ç,kar,ılm, t,r. kinci te ebbüs V. Murad'ın mensup oldu u mason te kilat, taraf,ndan gerçekleşmesi tir. Bu kez stanbul'daki bu te kilat V. Murad'ı kaç,rılmak için bir cemiyet kurmu tur. Kleanti Skaliyeri taraf,ndan kurulan cemiyete saray e raf,ndan üyeler de kat,ılm, t,r. *Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi* olarak adlandır,ılan bu cemiyet, birkaç kez II. Abdülhamid'ı öldürerek V. Murad'ı tahta ç,karmak için faaliyetlerde bulunsa da başar,ı olamam, t,r. V. Murad'ı tahta ç,karmak amacıyla yap,ılan te ebbüslerin en büyük ve ayn, zamanda kanlı olan, ise *Muhacirler* ya da

²⁴⁸ V. Murad'ın tahta geçerken ya ad, , durumları,n ruh sa l, ,na etkisi ö ktidar *Mücadelesi, Kafes Usulü Ve Göz Hapsi Uygulaması,n,n ehzadeler Üzerindeki Etkileri* bölümünde anlat,ılm, t,r.

²⁴⁹ Ahmet Hamid Ongunsu, *Abdülhamid II*, I, *slam Ansiklopedisi*, stanbul: MEB, 1978, s. 76.

Ç,ra an Vakøas, olarak bilinen olayd,r. Ali Suavi taraf,ndan ba lat,lan olayda Osmanl, Rus sava ,ndan kaçan muhacirler kullan,lm, t,r. V. Murad tahta ç,karsa Rusya ile yap,lan antla man,n bozulaca , ve Rusyaø,n yenilgiye u rat,laca , gibi vaadlerle kand,r,lan ve kaynaklara göre say,s, iki yüz elli ile be yüz aras, de i en muhacirler Ç,ra an Saray,ø,n, basm, t,r. II. Abdülhamidø'n görevlendirdi i kuvvetlerle muhacirler aras,nda meydana gelen mücadelede ba ta Ali Suavi olmak üzere yirmi üç ki i ölmü , pek çok ki i yaralanm, , Ç,ra an Saray, ise büyük bir hasara u ram, t,r. Olay esnas,nda öldü ü için Ali Suaviø'nin neden V. Muradø tahta ç,karmak istedi i ve amac, anla ,lamam, t,r. Üst üste meydana gelen kaç,rma te ebbüsleri V. Muradø'n Ç,ra an Saray,ø'daki durumunu zorla t,rm, ve bu nedenle ba ta V. Murad olmak üzere tüm ailesi çok s,k, bir denetim alt,na al,nm, t,r²⁵⁰.

II. Abdülhamid ya ad, , olaylar sonucunda di er padi ahlara nazaran ehzadeleri s,k, bir denetim alt,nda tutsa da onun zaman,nda da ehzadelerin politik konumlar, gere ince resmi davet ve törenlerde yer alabildi ine dair örnekler mevcuttur. Bu dönemde Karada Prensi Nikola e i ve o lu Prens Mirko ile Osmanl, Devletiø'ne resmi ziyarette bulunmu tur. II. Abdülhamidø'n Prens Nikola onuruna verdi i ziyafete ehzadeler de kat,lm, lard,r. Hatta bu ziyafet esnas,nda ehzade Burhaneddin Efendi Karada Milli Mar ,ø,n, çalarak müzik yetene ini sergileme f,rSAT, bulmu tur.²⁵¹

V. Mehmed Re ad; II. Abdülhamid Dönemiø'nde Dolmabahçe Saray, Veliiaht Dairesiø'nde ikamete mecbur edilmi ve göz hapsinde tutulmu tur. Veliiaht ehzadelik dönemi uzun süren V. Mehmed, II. Abdülhamidø'n bask,c, tutumu nedeniyle zor bir hayat geçirmi tir²⁵². II. Me rutiyetø'n ilan,ndan sonra padi ah olmas, ve yumu ak mizaçl, olu u nedeniyle Oø'nun döneminde veliaht ehzade Yusuf zzeddin Efendi ve daha sonra veliaht olan Vahdeddin Efendiø'nin veliahtl,k dönemi rahat geçmi tir.

VI. Mehmed Vahdeddin; Yusuf zzeddin Efendiø'nin ölümünden sonra veliaht olmu ve O da t,pk, Yusuf zzeddin Efendi gibi veliahtl, , esnas,nda yurt d, ,na ç,kabilmi tir. 1916ø'da Avusturya-Macaristan mparatorunun cenazesine padi ah, temsilen kat,ld, , gibi 1917ø'de de Mustafa Kemalø'de birlikte Almanyaø'ya gitmi tir²⁵³.

²⁵⁰ Cevdet Küçük, øÇ,ra an Vakøas,ø, TDV A, VIII, stanbul 1993, s. 306-309.

²⁵¹ U ur Özcan, II. Abdülhamid Dönemi Osmanl, -Karada Siyasi li kileri, Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009, s. 153.

²⁵² Küçük, øMehmed Vø, s. 418.

²⁵³ Hülagu, s. 26.

Abdülmeçid Efendi; VI. Mehmed Vahdeddin'in 4 Temmuz 1918'de padişah olması, üzerine vâliat ehzade konumuna yükselmesi. Osmanlı Devleti'nin en zor döneminde vâliat olan Abdülmeçid Efendi'nin siyasi konumu oldukça önemlidir. Sultan Vahdeddin'e muhalif olan vâliat, padişahın davranışları, zaman zaman tenkit etmekten çekinmemiştir hatta Kuvâ-yı Milliye lehinde beyanlarda bulunmuştur. İstanbul Hükümeti'nin imzalamış olduğu Mondros Ateşkes Antlaşması'na rağmen başlayan Kurtuluş Savaşında Ankara'ya giderek, milli mücadelenin başarıya geçmesi bile söz konusu olmuştur. Bu durum, Millî Mücadele'nin başarıya hanedandan birinin olması, istemeyen İngilizler tarafından engellenmesi ve Abdülmeçid Efendi göz hapsine alınması, Abdülmeçid Efendi'nin vâliatlı saltanatın ilga edilmesine kadar sürmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak, saltanat kaldırılmış; hilafetin ise Osmanlı hanedanına ait olduğu kabul edilerek 19 Kasım 1922 günü Abdülmeçid Efendi halife seçilmiştir²⁵⁴. Abdülmeçid Efendi yine TBMM tarafından 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılmasına kadar bu makamda kalmıştır.

ehzadelerin, sancak sisteminin kaldırılmasından II. Mevritiyet'e kadar geçen sürede fiili görevleri son bulmuş ve ehzadeler hayatları, sarayda geçirmişlerdir. II. Mevritiyet'in ilanıyla meydana gelen değişimler kapsamında ehzadelerin tekrar askerlik görevine dönmeleri gündeme gelmiştir. ehzadelerden Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşına katılanlar da mevcuttur. Abdülhalim Efendi, Ömer Faruk Efendi, Abdürrahim Efendi, Osman Fuad Efendi bu ehzadeler arasındadır²⁵⁵.

10. Kuvâ-yı Milliye Mücadelesi, Kafes Usulü Ve Göz Hapsi Uygulamasının ehzadeler Üzerindeki Etkileri

Osmanlı Devleti'nde sancak sisteminde yetkileri sınırlı olsa da her türlü imkânı sahip olan ehzadeler bu hakları, kafes usulü ile kaybetmişlerdir. Bir zamanlar emrinde ordular, divanlar, haslar, ve maiyetleri ile buldukları bölgede hüküm süren ve en azından adil sayılabilecek, yani iyi olanı kazandıran bir mücadele ile tahta geçen ehzadeler tüm bu ayrıcalıkların, yitirmişlerdir. Gözetim altında ya da amay, tüm ehzadelerin bünyesi kalmamıştır. ehzadeler arasında psikolojik

²⁵⁴ Küçük, Abdülmeçid Efendi, 263-264.

²⁵⁵ Kuvâ-yı Milliye, II. Mevritiyetten Sonra ehzade Etkisinde Değişimi, s. 117-119.

sorunlar artm, ve y,llarca kafes hayat, ya ayarak padi ahl,k s,ras,n, bekleyen ehzadelerden baz,lar, akli dengesini kaybetmi tir. Bunun 19. yüzy,la kadar olan sürede en önemli iki örne i Sultan Mustafa ile sürekli bo durulma korkusu ile ya ayan Sultan brahimødir. Küçük ya ta babas,n, kaybeden brahimø'n ehzadelik y,llar, çok zor geçmi tir. Akli dengesi yerinde olmayan amcas, Sultan Mustafaø'n o hallerine maruz kald, , gibi, a abeyi II. Osmanø'n yeniçeriler taraf,ndan feci bir ekilde öldürülmesine tan,k olmu tur. Tüm bunlar,n üzerine çok sert bir mizaca sahip di er a abeyi IV. Muradø'n hükümdarl, , s,ras,nda uygulad, , sert ve kanl, tedbirler brahimø'n ruhsal durumunu olumsuz etkilemi tir. IV. Muradø'n karde leri Bayezid, Süleyman ve Kas,mø bo durttmas,yla birlikte, s,ran,n kendisine geldi i dü üncesi, zaten hassas bir durumda olan brahimø'n ruhsal dengesinin tamamen bozulmas,na yol açm, t,r²⁵⁶.

19. yüzy,lda veraset sisteminin de i mesiyle ehzadelerin ya amlar, bir nebze olsun iyile mi se de gerek kafes uygulamas,, gerek göz hapsi gerekse iktidar mücadeleleri devam etmi tir. Bu dönemde iktidar mücadelesinin bedelini III. Selim, Sultan Abdülaziz ve Yusuf zzeddin Efendi hayatlar,yla, V. Murad ruh sa l, ,n, kaybederek, II. Abdülhamid ise tüm ya am,n, üphe içerisinde geçirerek ödemi tir. 19. yüzy,l,n ilk iktidar mücadelesi III. Selim döneminde gerçekle mi tir.

III. Selimø'n ehzade Mustafa lehine tahttan çekilmesiyle ba layan kafes hayat,, kuzeninin tekrar tahta geçirilmesinden endi e eden Sultan Mustafaø'n,n kendisini bo durttmas,yla son bulmu tur²⁵⁷. Sultan Mustafa ise iktidar mücadelesinde 19. yüzy,l,n ilk kan,n, ak,tan padi ah,d,r. Devlet yönetiminde istenilen ba ar,y, gösterememesi taht konusunda endi elenmesine sebep olmu ve tahttan indirilmesi olas,l, ,n, ortadan kald,rnak ad,na karde i ehzade Mahmud ile kuzeni III. Selimø'n öldürülmesini emrederek, hanedan,n tek erkek üyesi olarak kalmay, hedeflemi ancak karde ini öldürtmeyi ba aramam, t,r.

II. Mahmud, a abeyi Sultan Mustafa döneminde s,k, bir kafes hayat, ya ad, , gibi, Sultan Mustafaø'n,n taht, için kendisini tehlike olarak görmesi üzerine II. Mahmudø'n ölüm ferman, imzalanm, ancak saray halk,n,n yard,m,yla yaral, olarak kaçmay, ba arm, t,r.²⁵⁸

²⁵⁶ Emecen, ø brâhimö, s. 274.

²⁵⁷ Beydilli, s. 424.

²⁵⁸ Beydilli, s. 424.

Sultan Abdülaziz, 19. yüzyılın tahttan indirilen ilk padişahıdır. Ye eni ehzade Murad lehine 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmiştir. Devrik padişah olarak ya am, sadece beş gün süren Sultan Abdülaziz, 1 Haziran 1876'da kendi isteğiyle nakledildiği Feriye Sarayında 4 Haziran 1876 tarihinde bilekleri kesilmi halde ölü olarak bulunmuştur²⁵⁹. İlk etapta intihar ettiği kanaatine varılsa da bir süre sonra Sultan Abdülaziz'in öldürüldüğü söylentileri ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid, ü râ-y, Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Mahmud Celâleddin ile Mâbeyinci Râğb beyler ve sorgu hâkimi Fındıklı Mehmed Efendi'nin Abdülaziz'in öldürüldüğü konusunda kendisine verdikleri arzı sonucunda tahkikat başlatmıştır²⁶⁰. Tahkikat sırasında tüm saray halkının ifadesine başvurulmuştur. İfadesi alınanlar arasında Abdülaziz'in oğulları Yusuf zzeddin Efendi ile Mahmud Celâleddin Efendi de bulunmaktadır. Babası öldüğünde 19 yaşında olan Yusuf zzeddin Efendi verdiği ifadesinde o gün sarayın her tarafına asker doldurulduğunu ve anahtarların bile askerlere verildiğini belirtmiştir. Olay vuku bulduğunda yatıyor olduğunu ve gürültüyle uyandığını, dile getiren ehzade babasının yanına gitmek istediği de buna izin verilmediğini ifade etmiştir. Olayın nasıl gerçekleştiği hakkında bilgisi olmadığının söyleyen ehzade babasının intihar etmeyip şehit edildiğine emindir²⁶¹. Diğer oğlu Mahmud Celâleddin Efendi ise olayın gerçekleştiği tarihte 14 yaşındadır. O da abeysi gibi uykusundan henüz uyandığını, dile getirmiştir. Duyduklarını sesine anlamaya çalıştı ancak askerlerin bakmalarına izin vermediğini belirten ehzade küçük bir odaya kapatılıp uzun süre orada tutulduklarını ve bu yüzden olayın nasıl olduğunu hakkında bir şey bilemediklerini söylemiştir. Ehzade cinayeti düzenleyen kişilerin olayın nasıl olduğunu öğrenilmemesi hususunda her türlü tedbiri aldıklarını düşüncesindedir²⁶². Yapılan tahkikat sonucunda Abdülaziz'in öldürüldüğü kanaatine varılmıştır. Cinayet olduğuna karar verince Sultan II. Abdülhamid tarafından övelî-i maktûlî şifâyla dava açılmış ve failer yargılanarak cezalandırılmıştır²⁶³.

²⁵⁹ Terzi, s. 72.

²⁶⁰ Küçük, Abdülaziz, s. 184.

²⁶¹ BOA, Y.EE. nr. 0017/007. Yusuf zzeddin Efendi'nin ifadesi için bkz. Ek-2.

²⁶² BOA, Y.EE., nr. 0017/008.

²⁶³ II. Abdülhamid, amcasının öldürülme emrini veren abeysi V. Murad'ın erân ve kanunen ne yapması gerektiğini bilmemesi nedeniyle üyhüslâm Uryanîzâde Ahmed Esad Efendi'nin bulunduğu bir heyete başkanlık etmiştir. Heyet, Sultan Murad'ın derhal tutuklanmasını ve yargılanmasını karar vermiştir. Abdülhamid, bununla yetinmeyip, durumun baş vekil Said Paşa üyhüslâm, Dahiliye Nâzir, ve Hariciye Nâzir, Âsım Paşa tarafından tekrar değerlendirilmesini istemiştir. Meselenin incelenmesinden sonra onlar da aynı kanaate varmışlar ve cinayet faillerinin derhal yargılanmalarına,

V. Murad'ın saltanat, sadece üç ay sürebilmiştir. 19. yüzyılda taht kavgaları, yerini alan ve Sultan Abdülaziz'in öldürülmesine sebep olan iktidar mücadelesi Sultan Murad'ın da akli dengesini kaybetmesine neden olmuştur. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi konusunda meclis taraftarları, yalı birliki yapan ehzade Murad ile isyancılar, Abdülaziz'in tahttan indirilme tarihini 31 Mayıs olarak belirlemişlerdir. Ancak isyancılar, Sultan Abdülaziz'in durumdan üşhelendiği hissine kapılmaları, üzerine isyan 29-30 Mayıs gecesi gerçekleşmiş ve durumdan V. Murad haberdar edilmemiştir. İsyancılar saraya gece baskını yaparak tahta çıkarmak için ehzade Murad'ın odasına gittiklerinde, ehzade gelen kışilerin kendisini tutuklamak için geldiğini düşünerek büyük bir korkuya kapılmış, tır. İsyan gecesi fırtınalı, bir geceye rastladı, bundan ehzadenin deniz yoluyla Bayezid'de Serasker Kapısına getirilmesi de olaylı ve çok zor gerçekleşmiştir. Bu durum ehzadenin daha da büyük bir korkuya kapılması ve depresyona girmesine sebep olmuştur. Tüm bunları üzerine tahttan indirdiği amcası Abdülaziz, dairesinde ölü olarak bulunmuştur. Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tutulan Hüseyin Avni Paşası ise Abdülaziz'in kayınbiraderi Kolaş, Çerkez Hasan Bey tarafından öldürülmüştür²⁶⁴. Bu facialar sonucunda V. Murad iyileşmemek üzere depresyona girmiş ve akıl bozulduğu için tahttan indirilip yerine II. Abdülhamid padişah yapılmıştır. Daha önce amcası Abdülaziz tarafından gözaltında bulundurulmuş V. Murad'ın gözetim altında bulunduğuşunler geri gelmiştir. Bu kez kardeşi II. Abdülhamid tarafından tüm ailesi ile birlikte Çırağan Sarayına yerleştirilmiş ve ölünceye kadar da orada yaşamıştır²⁶⁵. Özellikle II. Abdülhamid tahta çıktıkta, kısa bir süre sonra,

mahkeme yerinin de padişahın iradesiyle belirlenmesine karar vermişlerdir. Bunun üzerine Abdülhamid, hükümet üyelerinin emin olmaları için cinayete karıştıklarını tespit edilen kişilerin bir kez de vekiller heyeti huzurunda dinlenmelerini istemiştir. Ba vekil Said Paşanın başkanlığında sarayda toplanan vekiller heyeti, sanıklardan bazıları, getirtilip dinledikten sonra Malta Karakolu yanına bir büyük çadır kurularak halka açık yargılamaları orada yapılmış, karar verilerek durum padişaha bildirilmiştir. Yıldız Mahkemesi olarak tarihe geçen mahkeme üç gün içinde altı celse olarak devam etmiş ve sanıkların temyiz etme hakları saklı kalmak üzere sona ermiştir. Mahkemenin kararına göre Pehlivan Mustafa, Hac Mehmed ve Cezayirli Mustafa ile Mâbeyinci Fahri Bey bilfiil taammüden öldürme olayına katıldıkları, dolayısıyla Midhat, Mahmud, Nûri paşalarla Binbaş, Necib ve Binbaş, Nâmk Paşazâde Ali beyler de suç ortağı, sayıldıkları, idama, diğerleri ise çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Abdülhamid, kan dökmek istemediği için mahkemenin emr-i ve kanunî-i lâmlarına rağmen hükmü tasdik etmeden önce bir kere de askerî, mülkî ve ilmiye ricâlinin fikirlerini öğrenmek istemiş ve bu amaçla Yıldız Sarayında emekli olan ve görevde bulunan devlet adamları, ve askerlerden oluşan yirmi beş kişilik olağan üstü bir meclis toplanmış, tır. Mecliste on beş kişilik idam hükmünün tasdikini, on kişilik ise cezanın hafifletilmesini istemiştir. Abdülhamid, cezaları aynen uygulanmasını isteyenler çoğunlukta olmaları, ancak idam cezaları, müebbet küre ve çevirmiş ve mahkûmların cezaları, Tâifete çekmelerine karar verilmiştir. Bkz. Küçük, s. 179-185.

²⁶⁴ Küçük, Murad V'ü, s. 184.

²⁶⁵ Terzi, s. 115, 118.

tarihe Ç,ra an Vakøalar,²⁶⁶ olarak geöen V. Muradøn kaç,r,Ima te ebbüsleri sonucunda II. Abdülhamid, Ç,ra an Saray,ønda denetimi çok s,k, bir hale getirmi tir. Sadece padi ah de il, ailesi de kontrol alt,nda tutulmu , d, ar, ç,kmalar, bile izne tabi olmu tur. Ailesinin hayat,, V. Muradøn ölümünden sonra bir nebze serbest hale gelmi tir. Ancak tam anlam,yla özgürlü e kavu arak Ç,ra an Saray,øndan ayr,l,p farklı kö klere²⁶⁷ ta ,nmalar, II. Abdülhamidøn tahttan indirilmesinden sonrad,r²⁶⁸ .

II. Abdülhamidøn padi ahl,k çizgisini adeta kendisinden önce iki padi ah,n hal edilmesi ve Sultan Abdülazizøn üpheli ölümü belirlemi tir. Ya am, oldu u olaylar II. Abdülhamidø her eyden ku ku duyan biri haline getirmi tir. İlk olarak Bâb,âliøye güvenemeyen padi ah, devlet idaresini Y,ld,z Saray,ønda toplayarak yönetimde kat, bir merkezîyetçili i benimsemi tir. Kendisinin de tahttan indirilebilece ine dair endi eler ta ,yan II. Abdülhamidøn bu endi elerini, 1878øde birincisi Ali Suavi, ikincisi ise Cleanti Scalieri-Aziz Bey Komitesi taraf,ndan düzenlenen Ç,ra an Vakøalar, daha da artt,rm, t,r. Bu dönem sadece ÷lke içinde de il, d, ili kilerde de siyasi yönden kar, ,kl,klar,n ya and, , bir dönemdir. Avrupal, devletler Osmanl, üzerindeki emellerine ula mak için baz, devlet adamlar,n, elde etmeye ba lam, lard,r. Ülke içerisinde ya anan kar, ,kl,klar, padi ah,n devlet adamlar,na güvenememesi, özellikle de ya anan Ç,ra an Vakøalar, II. Abdülhamidø baz, ciddi tedbirler almaya sevk etmi tir. Ülke çap,nda kurulan gizli örgütlerin denetlenmesi ve bu örgütlerin sebep oldu u çe itli olaylar,n bast,r,labilmesinin ancak geni ve güçlü bir haber alma sistemiyle mümkün olabilece ini dü ünen padi ah bir hafiye te kilât,²⁶⁹ kurmu tur. Jurnal de denilen

²⁶⁶ Cevdet Küçük, øÇ,ra an Vakøas,ø, TDV A, VIII, stanbul 1993, s. 306-309.

²⁶⁷ Ayr,nt,l, bilgi için bkz. Osmanolu, s. 52.

²⁶⁸ Osmanolu, s. 43, 44, 49, 52.

²⁶⁹ Hafiye, Arapça hafâ (gizli olma, gizlilik) kökünden türemi bir isim olup daha çok ba kalar, hakk,nda ara t,rma yapan ve bilgi toplayan gizli ajan, sivil polis ve detektif gibi görevlileri ifade eder. Hafiye Te kilat,, Osmanl, Devletiønde sadece II. Abdülhamid döneminde olmay,p, ba ka adlar alt,nda di er padi ahlr döneminde de olmu tur. Amaç hem halk,n ikâyet ve dü üncelerini ö renmek hem de ÷lkede olan olaylardan haberdar olma,t,r. II. Abdülhamidøn jurnal te kilat, kadar geli mi ve ciddi olmasa da di er padi ahlr döneminde Bostanc, Oca, øndan seçilerek, görevi ehir içinde dola ,p, ald, , bilgileri padi ahlara iletmek olan ötebdil hasekileriø ad, verilen hafiyeler olmu tur. Ülkenin her taraf,na yay,lm, tekke eyhlerinden ve dervilerinden de bu amaçla faydalan,ld, , gibi zaman zaman ayn, görevi Enderun a alar, da yapm, t,r. Hatta padi ahlr bile bazen tebdil-i k,yafet ile halk aras,na kar, arak, olan biteni bizzat yerinde görüp tespit etme yoluna gitmi lerdir. Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde ise bilgi toplamak için saray taraf,ndan hafiyeler görevlendirilmi tir. Say,lar, zamanla artan hafiyelerin en fazla say,da olup, en etkili çal, t, , dönem II. Abdülhamid dönemidir. Hafiyeler, özel olarak yeti tirilen ya da bir te kilata mensup olan kimseler olmay,p genellikle gönüllülerden seçilmi tir. Hafiyelik yapanlara padi ah,n ihsanda bulunmas, bu i i cazip hale getirmi ve bu dönemde Mâbeyn-i Hümayun mensuplar,ndan, sadrazamlara, nâz,r,lardan, hânedan mensuplar,na kadar pek çok ki i hafiyelik yapm, t,r. Vilâyetlerde bu görevi valiler ve memurlar üstlenmi , yabanc, ÷lkelerdeki

bilgiler sayesinde II. Abdülhamid, ülkede olan biten her şeyden haberdar olup, böylece kendisi için hazırlanabilecek komplolar, bertaraf edebilmeyi amaçlamış, tır²⁷⁰.

Hafiyeye tekilat, kuracak kadar kendini tehlikede hissetmesi göz önünde bulundurulduğunda, II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanatında, sürekli bir üphe ve endişe içinde geçirdiği, dolayısıyla zor bir hayat, olduğu yorumunu yapmak mümkündür. ehzadeleri sürekli olarak gözetim altında tutan Abdülhamid'e hafiyeler düzenli olarak rapor vermişlerdir. Tablo- 12'de görüldüğü üzere jurnalciler tarafından ehzadelerin köklerinden çıkıp, çıkmadıkça, , çıkıtlarsa nereye ve nasıl gidip, kaçta döndükleri ile köklerine girip çıkanlar tespit edilerek padişaha bildirilmiştir.

Tablo-12: II. Abdülhamid'e ehzadeler Hakkında Verilen Jurnaller²⁷¹

TAR H: 16 Kanun-u evvel 1322 / 29 Aralık 1906
Devletlü Necabetlü Vahideddin Efendi hazretlerinin dünkü gün bir tarafa çıkmayıp köküne saat ikide doktor mirliva Re ad Pa'ya gelip yedide gittiği
Devletlü Necabetlü Yusuf zzeddin Efendi hazretlerinin dünkü gün saat dokuzda Hekimba , çiftliğine azimet ve akşam yarımada avdet eylediği ve köküne hariçten kimesne gelmediği
Devletlü Necabetlü Mecid Efendi hazretlerinin dünkü gün bir tarafa çıkmayıp köküne saat birde Bandırmadan Çerkez Hac, Hüseyin ile mahdumu Nuri ve üçtebeyo luğda piyano muallimi Lufa ve Üsküdar'da locac, Hüsnü? ve üç buçukta Kavak tablakâr, Mustafa ve dörtte Kuzguncukta Hac, Hüseyin ve Nuri kökünde kalıp diğerleri gittikleri
Devletlü Necabetlü Seyfeddin Efendi hazretlerinin dünkü gün saat beşte Üsküdar iskelesinden vapurla Kabata'ya azimet ve akşam üzeri avdet eylediği ve köküne hariçten kimesnenin gelmediği

elçiler ve elçilik memurlar, bile işi içine girmiştir. Mâbeyn-i Hümâyün bükaâtipliğinde ifreleri bulunan hafiyeler, her türlü bilgiyi doğrudan doğruya saraya bildirme hakkına sahip olmuştur. Zamanla "Jurnal" adında saraya bilgi vermek öyle bir hal almıştı, ki jurnal vermeyen devlet memurlar, haklarında kuşku duyulmasından korkmaya başlamıştı. Padişahın ihsanları, nâdî, nâdî, Jurnalcilerin bu kadar yaygınlaşması, temel sebeplerinden biri de jurnallerin yalan ya da yanlış olmasına, bakılmaksızın kabul edilmesi ve yalan jurnal verenlerin cezalandırılmamasıdır. Bu sayede hafiyeler düzmece jurnal vermekten çekinmemişler ve siyasi kararlar, kılkların yönü olduğu zamanlarda saraya verilen jurnal sayısında, günde birkaç bini bulabilmiştir. Bkz. Emrullah Tekin, "Hafiyeye", TDV A, XV, İstanbul 1997, s. 115-116.

²⁷⁰ Küçük, "Abdülhamid II", s. 219.

²⁷¹ BOA, Y.PRK.UM, Dosya nr. 80/51.

Yusuf zzeddin Efendi; 19. yüzyılın bir di er ma dur hanedan üyesidir. Yusuf zzeddin Efendi veliaht ehzade olduktan sonra padi ah Mehmed Re ad, n taht, kendi karde i Vahdeddin Efendiye b,rakaca , ya da Vahdeddin Efendiyi ikinci veliaht ilan edece i yönünde endi eler ta ,maya ba lam, t,r. Bu dönemde ttihatç,lar taraf,ndan çevrisine yerle tirilen görevliler de Yusuf zzeddin Efendi'nin üzerinde bask, kurmaya ba lam, lard,r. Ta ,d, , endi eler ehzadeyi hastal,kl, bir ruh haline sevk etmi tir. İlk olarak kalp hastas, oldu u endi esine kap,lm, , ard,ndan kanser oldu undan üphe etmeye ba lam, t,r. Bu dönemde tedavi için yurt d, ,na gönderilen veliaht,n Viyana'da kanser olmad, , anla ,lm, , sinir bozuklu u te hissi konulmu tur. Tedavisi yap,ld,ktan sonra ülkeye dönen ehzade tam olarak iyile ememi tir. Taht konusundaki endi eleri veliahd,, padi ahtan veliahtl,ktan dü ürülmeyece ine dair teminat istemeye kadar götürmü tür. stedi i teminat padi ah taraf,ndan verilse de bu durum ehzadeyi tatmin etmemi tir. Üzerinde hissetti i bask,y, kald,ramayan ehzade 1916'da bir mektup b,rakarak intihar etmi tir. Mektubunda maddi s,k,nt, çekti ini, içinde bulundu u duruma tahammül edemedi ini belirtmi tir²⁷².

Yusuf zzeddin Efendi'nin intihar, oldukça üpheli kar ,lanm, t,r. ttihatç,lar taraf,ndan öldürölüp, intihar süsü verildi ine dair iddialar mevcuttur. Bu iddialar,n dayana , ise; Yusuf zzeddin Efendi'nin, yata ,nda yorgan, üzerine düzgünce örtölü bir ekilde, sol bile i kesilmi , intihar için kulland, , usturan,n ise kapal, bir ekilde, omuzu ile yast, ,n,n aras,nda bulunmas,d,r²⁷³. Normal artlar alt,nda bir insan,n bile ini kestikten sonra üzerini örtmesi, b,ça , kapatarak yata ,n,n alt,na sokmas, ve tüm bunlar, yaparken etrafa kan bula t,r,mamas, pek mümkün görünmedi inden bu durum ehzade Yusuf zzeddin Efendi'nin öldürölümü olabilece i ihtimalini gündeme getirmi tir. Ölüm sebebinin cinayet oldu unu kabul eden ki iler oklar,n,, Yusuf zzeddin Efendi'nin ölümüyle veliaht ehzade makam,na yükselerek, bu i ten en fazla fayda sa layacak ki i olan Vahdeddin Efendiye çevirmi lerdir.

Durum de erlendirildi inde denilebilir ki, veliaht ehzadelerle padi ahlr aras,ndaki iktidar mücadelesine bir de ehzadeler aras,nda veliaht ehzade olma mücadelesi eklenmi tir. Bu durumda bo durulma tehlikesinin yerini birbirini ortadan kald,rarak veliaht ehzade konumuna yükselme çabalar, alm, t,r. Alenen ölüm riskiyle ya amasalar da ehzadeler hep bir üphe ve endi e ile ömürlerini geçirmi ler,

²⁷²Aky,ld,z, s. 15.

²⁷³Ayr,nt,l, bilgi için bkz. Aky,ld,z, öYusuf zzeddin Efendi; Ercüment Ekrem Talu-Ziya akir, *ehzade Yusuf zzeddin Efendi Öldürölü mü? ntihar m, Etti?*, stanbul 2005 s. 164, 165, 166.

sürekli kendilerini kollamak zorunda kalm, lard,r. Konumlar, dolay,s,yla tüm ehzadeler, özellikle de veliaht ehzadeler hem padi ahlar hem de di er ehzadeler nezdinde hep tehlike olarak görülmü tür.

19. yüzy,lda ya anan iktidar mücadeleleri ile gerek padi ahlar,n ehzadelere kar , tutumlar,, gerekse ehzadelerin padi ahlar aleyhine yapt,klar, faaliyetler göz önüne al,narak bir genelleme yapacak olursak; padi ahlar ehzadeleri kendileri için tehlike olarak gördüklerinden sürekli gözetim alt,nda bulundurulmu lard,r. ehzadeler ise sürekli gözetim alt,nda bulundurulduklar,ndan s,k,nt,l, bir hayat ya am, lard,r. Padi ahlar, ehzadeler için, ehzadelerse, hem padi ahlar hem de birbirleri için tehlike arz etmi lerdir. Ne padi ahlar ehzadelere, ne de ehzadeler padi ahlara ve birbirlerine güvenebilmi tir. Böylece padi ahlar da, ehzadeler de tüm hayatlar,n, endi e içinde geçirmi lerdir.

11. Hanedan çi li kiler

19. yüzy,lda meydana gelen de i imler hanedan içi ili kileri olumlu yönde etkilemi hatta hanedan içi ili kilere olanak vermi tir. I. Bölümde de inildi i üzere, sancak sisteminde, ehzadelerin her biri farklı sancaklara gönderildi i için bir arada büyüyememi lerdir. Kafes usulünde ise hapis hayat, ya amalar,, yine onlar, böyle bir imkândan mahrum b,rakm, t,r. Karde katli uygulamas, ile ehzadelerin ço unun küçük ya ta hayatlar, sona erdirildi inden ehzadeler amca, ye en, kuzen gibi akrabalara sahip olamam, lard,r. Tahta ç,kan padi ahlar karde lerini öldürttü ü için hayatta kalabilen ehzadeler padi ah,n çocuklar,d,r. Bu nedenle ehzadelerin sahip olabildikleri tek erkek akrabalar, karde leri olmu tur. Ancak yine kafes usulü uygulamas, ile karde ler birbirlerini tam olarak tan,ma ans,na sahip olamam, lard,r.

Karde katli uygulamas,na son verildikten sonra uzun süre ehzadelerin im irlikte çocuk sahibi olmalar,na izin verilmemesi hanedan,n ya ayan ehzade say,s,n, azaltm, t,r. Oysa 19. Yüzy,lda hem tüm ehzadelerin ya amas, hem de çocuk sahibi olmalar,, ehzadelere amca, kuzen, ye en hatta torun sahibi olma ve birbirlerini tan,ma olana , sa lam, t,r.

19. yüzyılda hanedan üyeleri yani padişah ve ehzadeler tüm çocuklarıyla birlikte ikamet etmişlerdir²⁷⁴. Babalar, ile görüşmeleri sancak sisteminde izne tabi olan ehzadeler, bu dönemde babalarıyla aynı ortamda büyümüşlerdir. Örneğin Abdülaziz'in oğlu Yusuf zâdetin Efendi, babası ile Avrupa'ya bile gitmiştir. Hatta yüzyılın sonlarına doğru ehzadelerin çocuklarıyla ilişkileri normal baba-oğul ilişkisi çerçevesine ulaşmış, tartışılmaz demektir²⁷⁵.

ehzadelerin bir arada büyümeleri ve veliaht ehzadeliği statüsünün yasallaşması, kardeşler arasındaki ilişkileri de yakınlılaştırır. 19. Yüzyılda kardeşler arasında, ilişkiler en güzel örneklerden biri dönemin en baskın padişahı olarak değerlendirilen II. Abdülhamid ile kendisinden 19 yaş küçük kardeşi ehzade Vahdetin arasındaki ilişkidir. II. Abdülhamid padişah olduğu zaman küçük yaşta anne ve babasını kalan Vahdeddin Efendi'yi himaye etmiştir. II. Abdülhamid, kardeşine Çengelköy'de bir kök hediye ettiği gibi devletten aldığı maaş haricinde her ay cep harçlığı da vermiştir. Hatta ilişkileri saray çevresinin dikkatini çekecek kadar yakınlıktadır. ehzade Vahdetin'in diğer abisi Sultan Re'ad'da da iyi ilişkileri mevcuttur. Sultan Re'ad'ın 1909'da Bursa'ya yaptığı geziye kardeşi Vahdetin Efendi'yi de götürmesi aralarındaki ilişkiye iyi bir örnektir²⁷⁶.

19. yüzyılda hanedan içi ilişkilerde meydana gelen bir diğer değişim ise kadınlardan ehzadeler arasındaki ilişkilere dir. Bu dönemde klasik dönemden farklı olarak anneleri vefat eden ehzadelerin bakımını, padişahların diğer kadınlardan üstlenmişlerdir. Hangi ehzadenin tahta geçeceğinin belli olması, yani kardeşler arasında taht kavgaları bitmesi anneleri de oğullar lehine diğer ehzadelerin bakımından kurtarmış olabilir. Örneğin Sultan Abdülhamid altı yaşında iken annesini kaybetmiştir. Babası, sultan Abdülmecid, Abdülhamid'in kadınlardan efendilerinden biri olan Perestü kadına emanet etmiş ve bu tarihten sonra Abdülhamid'in bakımını, Perestü Kadın üstlenmiştir²⁷⁷. Yine ehzade

²⁷⁴ Balıkhane Nazır, Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali İkrü Çoruk, İstanbul: Kitabevi Yay., 2011, s. 312.

²⁷⁵ Ali Vasıf Efendi'nin hatıralarında babası ile ilişkilerine dair ipuçları bulunmaktadır. Ahmed Nihad Efendi, bu dönemde onunun arkasında seçimlerine müdahale eden, alkol almasını yasaklayan, gece eve geç gelmesi takdirde onunun içeri almayan, yanlış bir davranışını gördüğünde kızını yasaklayan bir baba figürü çizmektedir. Osmanlı, s. 138, 141, 142.

²⁷⁶ Bardakçı, s. 45, 46, 51, 59.

²⁷⁷ Vahit Çabuk, *Osmanlı, Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han*, İstanbul: Emre Yay., s. 19.

Re ad (V.Mehmed) annesi vefat etti i için karde leriyle beraber Servetseza Ba kad,nefendi'nin himayesine verilmi tir²⁷⁸.

19. yüzy,lda meydana gelen de i imler, amca ye en ili kisine de f,r sat vermi tir. Bu dönemde baz, ehzadeler amcalar,n,n himayesinde büyümü tür. Bu duruma, Sultan Vahdeddin ile brahim Tefvik Efendi'yi örnek göstermek mümkündür. Sultan Abdülmecid'ın k,rk ikinci ve son çocu u olan Vahdeddin alt, ayl,kken babas,n,, dört ya ,nda ise annesini kaybetmi tir. Babas,n,n ölümü üzerine tahta amcas, Abdülaziz geçmi tir. Abdülaziz taraf,ndan Abdülmecid'ın çocuklar, Dolmabahçe Saray,ından ç,kar,l,p anneleri ile birlikte Eyüp'te bir saraya yerle tirilmi tir. Anneleri öldükten sonra ise çocuklar yine Abdülmecid'ın e lerinden olmak üzere farklı üvey annelere gönderilmi tir. Vahdeddin ilk gençli e ad,m att, , y,llara kadar üvey annesinin kona ,nda ya am, daha sonra ise Abdülaziz'ın Ortaköy'de karde i Abdülmecid'ın çocuklar, için yaptı rd, , Feriye Saraylar,nda bir daireye yerle mi tir²⁷⁹. Yine bu dönemde Sultan Abdülaziz gitti i Avrupa seyahatine sadece o lunu de il ye enlerini de götürmü böylece ehzade Abdülhamid ve Murad efendiler amcalar, ile Avrupa'ya gitme ans,na sahip olmu lard,r.

Ye enini himaye eden bir di er padi ah ise II. Abdülhamid'dir. II. Abdülhamid'ın çocuklar,na ait karnelerin aras,nda ye eni brahim Tefvik Efendi'ye ait karneler tespit edilmi tir. Ye enine kendi çocuklar, ile birlikte e itim ald,ran II. Abdülhamid'ın, 1876'da karde i Mehmed Burhaneddin Efendi'nin vefat etmesi üzerine, ye eni brahim Tefvik Efendi'yi dönemin padi ah, ve amcas, olarak himayesine ald, , anla ,lmaktad,r²⁸⁰.

Baba- o ul, karde , amca-ye en, ehzade-kad,n efendi ili kilerine ek olarak bu yüzy,lda, kuzenler de birbirlerini tan,ma imkan, bulmu tur. Bayram ziyaretleri, resmi törenler, yurtiçi ve yurt d, , geziler sayesinde kuzenlerin birbirini tan,malar, mümkün olmu tur. Örne in; Sultan Abdülaziz'ın Avrupa seyahatine kuzenleri Abdülhamid ve Murad Efendi ile kat,lan Yusuf zzettin Efendi, 1909 senesinde kuzeni Sultan Re ad'ın Bursa gezisine di er kuzeni Vahdettin Efendi ile kat,lm, t,r²⁸¹. Bunlar,n yan,nda gerek ehzadegan Okulu gerekse e itim bölümünde bahsedilen di er okullarda ehzadelerin birlikte okumalar, ise birkaç farklı ku a ,n,

²⁷⁸ Bal,khane Naz,r, Ali R,za Bey, s. 312.

²⁷⁹ Bardakç,, s. 36-37.

²⁸⁰ BOA, *Y.PRK.MF.*, Dosya nr. 2/78; *Y.PRK. SGE*, Doya nr. 5/15; 5/104.

²⁸¹ Bardakç,, s. 60

birbirini tanıyan, malar, na olanak sağlam, t,r. Ali Vasıf Efendi'nin hatıratında konu ile ilgili örneklere rastlamak mümkündür. Mekteb-i Harbiye'de Sultan V. Murad'ın torunun oğlu Ali Vasıf Efendi, ehzadelerden Sultan Abdülhamid'ın oğlu Abid Efendi ve Sultan Abdülaziz'ın torunu Abdülaziz Efendi arkadaşlık yapmış, t,r²⁸².

19. yüzyılda kuzenler arasında, ilikilere Vahdettin Efendi ile Abdülmecid Efendi'nin ilikileri de güzel bir örnektir. 1800'ü yılların sonlarında tahta uzak iki ehzade birbirlerinin en iyi dostu olmuştur. Birlikte av gitmek, fasl dinlemek gibi aktiviteleri olan ehzadelerin sık sık bir araya geldikleri bilinmektedir. Onların bu yakınlıklar, ailelerine de yansım, t,r. Bu sayede iki ehzadenin çocukları da birbirini tanıma fırsatı bulmuştur. Hatta Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi, Vahdettin Efendi'nin kız, Sabiha Sultan'a âşk olmuştur ve hanedan tarihindeki ilk hanedan içi evliliğini gerçekleştirmiştir²⁸³.

12. Ölüm ve Cenaze

19. yüzyılda pek çok ehzadenin öldüğüne do umlar, bölümünde de inilmiştir. ehzadeler öldüğü zaman geleneklere göre cenazelerine padişahlar katılmam, hanedan, temsilen veliahtlar katılm, t,r²⁸⁴. ehzadeler padişahların türbelerine gömülmüştür ve genellikle kendi dedelerinin türbelerine gömülmesi tercih edilmiştir. Konu ile ilgili Sultan II. Mahmud Döneminde yaşanan ilginç bir durum tespit edilmiştir. Sultan II. Mahmud'un çok sayıda ehzadesi öldüğünden babasının türbesinde yer sıkıntısı meydana gelmiş ve bu nedenle 1811 tarihinde ölen Murad adlı bir ehzadesi sadrazamın kararıyla IV. Mehmed'in türbesine defnedilmiştir. II. Mahmud ehzadenin IV. Mehmed'in türbesine gömüldüğünü öğrenince derhal oradan alınmış, babasının türbesine gömülmesini emretmiş ve ehzade Murad aynı gün iki kez gömülmüştür²⁸⁵.

²⁸² Osmanolu, s. 100-101

²⁸³ Bardakçı, s. 183, 189, 190.

²⁸⁴ Osmanolu, s. 105.

²⁸⁵ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, Haz.: Mehmet Ali Beyhan, II, Ankara: TTK, 2003, s. 868.

III. BÖLÜM

19. YÜZYILDA BİR EHZADE: MAHMUD CELÂLEDDİN EFENDİ

19. yüzyılda yaşanan değişimlerin ehzadelik kurumuna olan etkilerini ehzade Mahmud Celâleddin Efendi'nin hayatında incelemek mümkündür. Mahmud Celâleddin Efendi'nin ehzadelinin on dört yıl, babasının padişahlık döneminde rastlamadığıdır. Kalan 12 yıl ise amcasının oğlu II. Abdülhamid döneminde geçmiştir. Mahmud Celâleddin Efendi ehzadelerin yaşamlarını anlamak için iyi bir örnektir. Tahtta bulunan padişah ile yakın ilişkilerinde, ehzadelerin hayatlarına olan etkilerini Celâleddin Efendi'nin yaşamında görmek mümkün olduğu gibi, yüzyıl içerisinde büyük değişimler yaşanan dönemlerin ehzadelerin yaşamlarına olan etkilerini de yine Celâleddin Efendi'nin hayatında görmek mümkündür. 19. yüzyılda meydana gelen değişimler özellikle Tanzimat'tan sonra başlamış ve I. Meşrutiyet'te devam etmiştir. 1878-1908 arası ise yüzyıl içerisinde tamamen kendine has bir dönem olmuştur. 1862 tarihinde dünyaya gelen Mahmud Celâleddin Efendi, hem Tanzimat ile gelen değişimlerden faydalanmış, hem de 1878 sonrasında getirilen değişikliklere tanıklık olmuştur.

1. ehzadenin Doğumu ve Sünneti

Mahmud Celâleddin Efendi; Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasının ikinci yılında yani 1862'de dünyaya gelmiştir. Annesi Edâdil Kadın Efendi'dir.

ehzade Mahmud Celâleddin Efendi ile ilgili arşivdeki ilk kayıtlar ehzadenin doğumu ile başlamakla birlikte ehzade ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Sultan Abdülaziz'in bir hattı, hümayununda ehzadenin doğumu haber verilmekte ve isminin de Mahmud Celâleddin olarak konduğu bildirilmektedir.

Bu belgeye göre Mahmud Celâleddin Efendi Cemaziyelevvelân 24. Pazar gecesi yani 16 Kasım 1862'de dünyaya gelmiştir²⁸⁶.

Mahmud Celâleddin Efendi'nin annesi Abdülaziz'in üçüncü kadını efendisi olan Edâdil'dir. ehzadenin annesi hakkında literatürde çok az bilgi bulunmaktadır. O lu gibi kendisi hakkında da ayrıntılı bilgi bulunmayan Edâdil Kadın Efendi 12 Aralık 1875'te vefat etmiştir²⁸⁷ ve Sultan II. Mahmud'un türbesine defnedilmiştir²⁸⁸.

1862 yılında dünyaya gelen ehzade için ikinci bölümde bahsedilen ehzade do umları, ritüelleri uygulanmıştır. ehzade Mahmud Celâleddin Efendi'nin do umundan sonra yapılan masraflar incelendiğinde beşik alayı için valide sultana saçılmak/dağıtmak üzere iki defa 10 biner kuru toplam 20 bin kuru verildiği görülmektedir²⁸⁹. ehzadenin do umundan sonra odası hazırlanmış ve hemen tüm sultan ve ehzadelere verildiği gibi, Mahmud Celâleddin Efendi'ye nazar takımları, annesi Edâdil Kadın Efendi'ye ise samur kürk, çeşitli renklerde işlemeli beşik takımı, elbise, bohçalar ve iki adet yaldızlı kâğıt kaplı tahta sandık hediye edilmiştir. Do um odasından başka bir de yatak odası hazırlanmış olup bu oda için pencere ve kap, perdeleri ile yatak takımı, cibinlik, erkân takımı, v.b. eşyalar alınmıştır.

ehzade ve validesinden başka do um esnasında görev yapan ebe kadını ve cariyelere de hediyeler verilmiştir. Hediyeler; ebe kadını ve cariyeler için 5 bin kuru ile muhtemelen ebe kadını için bir adet samur nefe kürk, iki takım elbise, yazma, bayemenisi, ferace, baymak, bir çift pabuç ile terliktir. Bunun yanında Daye kadına da benzer hediyeler verilmiştir²⁹⁰.

Mahmud Celâleddin Efendi'nin do umundan sonra arivde ehzade ile ilgili ilk bilgiler 1870'de yapılan sünnet törenine aittir. Yine ikinci bölümde de inilen ehzade sünnetleri geleneğine göre yapılan Dolmabahçe Sarayı'ndaki sünnet töreninde²⁹¹ Mahmud Celâleddin Efendi; abeyi Yusuf zzeddin Efendi ve isimleri

²⁸⁶ BOA, HAT, nr. 1648/32.

²⁸⁷ Edâdil Kadın Efendi'nin ölümü üzerine defin işlemleri için yapılan masraf 22375,5 kuru tur. Bkz. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi* (TSMA), Defter (d.) nr. 457, vr. 4b.

²⁸⁸ TSMA, d. nr. 7781, 457, 460; Nurer U urlu, *Gravürlerle Osmanlı Sarayı, Padişah Kadınları*, 2011, s. 85.

²⁸⁹ TSMA, d. nr. 906, 971.

²⁹⁰ Ayrıntılar için bk. TSMA, d. nr. 971.

²⁹¹ Sür-, hümayûnun nezaretine Dahiliye Nazırı, ırvanî Rüdî Paşa, cerrahlık nezaretine önce Marko Paşa sonradan ise Askerî Terifatçı, Livâ Kadri Paşa tayin olmuştur. Bkz. *Vakâ-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, (Yay. Haz. M. Münir Aktepe), XII, Ankara: TTK, 1989, s. 96.

belirtilmemi olan dört ehzade ile birlikte sünnet edilmi tir²⁹². Törenin birinci günü nazırlar, üst düzey mülki erkân ile nazırların hanımları, davet edilmi tir. Gelenek oldu u üzere, davetlilerin hanımları tarafından ehzadeye çe itli hediyeler takdim edildi i gibi, saraydan ayrılrken davetlilere de padişah tarafından de erli hediyeler verilmi tir²⁹³. 17 gün boyunca devam eden sünnet merasiminde ehzadelerden başka halktan maddi durumu müsait olmayan toplam 14925 çocuk²⁹⁴ sünnet edilmi tir²⁹⁵. ehzadelerin ösür-, hümayûnolarında 1870 y, Haziran, Beyo luğunda ç,kan yang, dolay,yla enliklerin iptal edildi i belirtilmektedir²⁹⁶.

2. E itimi

Mahmud Celâleddin Efendi'nin e itimine dair yeterli ölçüde bilgiye ulaşmak mümkün olmam, t,r. E itim hayat,na babası, Sultan Abdülaziz Döneminde başlayan ehzadenin, Abdülaziz'in o ulları, yeti mesine verdi i öneme binaen babası, döneminde iyi bir e itim almaya başlad, , dü ünülmektedir. Sultan Abdülaziz'in 1863 y,nda Mahmud Celâleddin Efendi'yi deniz kuvvetlerine kaydettirmesi de bu fikri destekler niteliktedir²⁹⁷. E itiminin bir bölümünü babası, zaman,nda tamamlam, olmas, ehzade için bir ans olmakla birlikte, 1878'de 16 ya ,nda olmas, itibariyle, II. Abdülhamid döneminde e itim alan,nda meydana gelen de i imlerden de etkilenmi olmal,d,r.

Osmanlı hanedan, n, n neredeyse her üyesinin bir sanat dal, ile ilgilendi i bilgisinden hareketle, Celâleddin Efendi'nin de muhallefat defterinde bulunan malzemelerden müzik ile ilgilendi i ç,kar,m, yapılm, t,r. ehzadenin muhallefat defterinde biri ösiyah boyalı, kebir Blessing piyanoö ile di eri ömaun körüklü

²⁹² ehzadelerin sünnetlerinde kullanılan alet ve gereçler de erli ta larla bezenmi olup bunları Yusuf zzeddin ve Mahmud Celâleddin Efendilere ait iki tak,m, gö ez kadife kaplı, iki ayrı, mahfaza içerisinde, di er dört tak,m, ise me in kaplı, mahfazalar içerisinde dir. Bk. *TSMA*, d. nr. 384.

²⁹³ Bunun yanı,nda ehzade Yusuf zzeddin Efendi'nin sünnetini yapan Kadri Pa aya 1450 lira ve feriklik rütbesi ile Harem-i Hümayun tarafından hediyeler verildi i gibi sünnet esnas,nda görev yapan zevat da rütbelerine göre taltif edilmi lerdir. Bkz. *Vakâ-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, s. 96-97.

²⁹⁴ Bu çocukları, sünnetleri Gümü suyu K, las,nda yapılm, ve burada bin tak,m sünnet dö e i haz,r edilmi tir.

²⁹⁵ *BOA, HH.*, d. nr. 20223.

²⁹⁶ 1870 y,nda Beyo luğunda Feridiye soka ,nda ç,kan yang,ın alt, koldan yayılm, ve bir ucu Kas,m Pa a Deresi'ne di eri Galata Sarayı, önlerine kadar gelmi tir. Yang,nda 7-8 bin bina harap olmu tur. Bk. *Vakâ-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, s. 94-95; Akyıldız, s. 14.

²⁹⁷ *Vakâ-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, (Yay. Haz. M. Münir Aktepe), X, Ankara: TTK, 1988, s. 89.

armonik piyanoö olmak üzere iki adet piyano²⁹⁸, kemanlar, boru, nota sehpa, ve nota defterleri bulunmaktadır. Bunun yanında yine Muhallefat defterinde yer alan be adet övale ile çerçevesi tablolar da ehzadenin resme de meraklı olduğu konusunda ipuçları vermektedir²⁹⁹.

Mahmud Celâleddin Efendi'yeubat 1872'de kaymakamlık, Temmuz 1873'te livâlik (bahriye), 1874'te ferîklik rütbesi tevcih olunmuştur. Ayrıca ehzadenin öbirinci dereceden Ni an-, Mecidi'esi bulunmaktadır. Batı tarzı ilk Ni an- olan Ni an-, Mecidi 1852'de Sultan Abdülmecid zamanında çıkarılmış, kendisinden sonra gelen padişahlar tarafından da kullanılmıştır. Böylece ayrı derecesi olan bu Ni an devlete hizmette özel gayret ve başarı göstermiş olduğu için ödüllendirmek amacıyla berat ile kayıtlı hayatı değerlendirilmiştir, ancak ölümünden sonra hazineye iade edilirdi³⁰⁰. 1872 yılında ise ehzadeye Murassa Ni ân-, âli Osmâni verilmiştir³⁰¹. Sultan Abdülaziz zamanında çıkarılan bu Ni ana sahip olmanın en önemli ayrıcalığı Mecidiye Ni anının I. Derecesine sahip olmaktır. Padişahın huzurunda verilen bu Ni ana sahip olması, Padişahın himayesi altında kabul edilmekteydi. Bu Ni anlar ehzadenin muhallefat kayıtlarında yer almaktadır. Ehzadenin bu Ni anlarına ait beratlar sırasıyla ilmiye atlası torba içerisinde bulunmaktadır³⁰².

3. Gelir, Masraf Ve Hizmetkârlar,

Ehzadelerin Gelirleri hakkında belirtildiği üzere Mahmud Celâleddin Efendi'ye diğer ehzadelere olduğu gibi masrafların karşılanması üzere maaş bağlanması ve maaşının yeterli gelmediği durumlarda ehzadenin talepleri doğrultusunda maaşın tekrar düzenlenmiştir. 10 Temmuz 1883 tarihinde aylık 14 bin kuruş olarak tespit edilen maaşa zam yapılarak maaş 20 bin kuruş olarak çıkarılmıştır³⁰³. Bu sırada abeyi ehzade Yusuf zzeddin Efendi'nin maaş 40 bin kuruştur. Ehzadenin maaşında yapılan bu artış, ehzadeye yeterli gelmemiş olmalı ki 20 Ekim 1883 tarihinde aylık 20 bin kuruş olarak kayıtlı olan maaşın kısa bir süre

²⁹⁸ Bu iki piyanoya ait iki de dolap ve piyano iskemleleri mevcuttur. Bk. *T SMA*, d. nr. 1013.

²⁹⁹ *T SMA*, d. nr. 1013.

³⁰⁰ Ni anlar hakkında bilgi için bkz. İbrahim Artuk, "Ni an", *TDV A*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 154-156.

³⁰¹ *BOA*, .*DH.*,nr. 669/46630; 646/44923; 654/45495; *Vakâ-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, XIV, s. 65; XV, s. 33

³⁰² *T SMA*, d. nr. 1013.

³⁰³ *BOA*, .*DH.*,nr. 884/70454.

sonra 10 bin kuru zam yapılarak 30 bin kuru a yükseltildi³⁰⁴. Yine ehzadelerin Gelirleriö bali, nda açıklanmış, gibi bu maaşların ödenmesinde zaman zaman aksamalar meydana gelmiştir. Örneğin R. 1303 (M. 1888) senesinde ehzadenin hiç maaş alamadığı, tespit edilmiştir, R. 1302 y.l.n.n Kanun-ı, sâni (Ocak 1887) ve ubat maaşlarından da 60 bin kuru alacağı, bulunduğu görülmüştür. Buradan anlaşılacağı üzere ehzadenin vefatı öncesinde maaşların ödenmesi konusunda birtakım sıkıntılar yaşanmıştır³⁰⁵. Bu sıkıntılar, ehzadenin kalfası, Darçın Kalfa'nın terekesi ile ilgili yazmalarda görülmektedir. Ölüm tarihi muhtemelen 1876 senesi olan Darçın Kalfa'nın terekesi ile ilgili yazmalardan ehzadenin 18 aydır hizmetlilerine maaş veremediği anlaşılmaktadır³⁰⁶.

ehzadenin maaşından başka sahip olduğu gayrimenkullerde bulunmaktadır. 19. yüzyılda ehzadelere saraylarda daireler veya kökler tahsis edildiği belirtilmiştir. Bu durum Mahmud Celâleddin Efendi için de geçerlidir. Sultan Abdülaziz'in emriyle 1875 senesinde ehzade efendi henüz 13 yaşında iken kendisine bir kasrı yapılmış, için arsa satın alınması ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda Müsteşar Ahmed Bey'in arazisi satın alınmıştır³⁰⁷.

Mahmud Celâleddin Efendi'nin ölmeden önce nerede ikamet ettiğine dair muhalefatında bulunan bilgiye göre ehzade Feriye'deki dairesinde ve Hüsnü Melek Hatun Kasrı'nın bahçesinde bulunan Bahçe Kasrı'nda ikamet etmiştir. ehzadenin dairesi ile ilgili 1882 tarihli bir masraf defterinde dairenin tamir gördüğü ve bu kapsamda tamir için gereken malzemelerle usta ve işçiler için toplam 1661 kuru ödeme yapıldığı belirtilmektedir³⁰⁸. Bundan başka ehzadenin kök, dükkân ve iki parça halinde tarlası bulunduğu daireye dair bilgiler de mevcuttur³⁰⁹. Ayrıca 1877 senesine ait Abdülhamid'in Balmumcu Çiftliği ile ilgili bir tasarrufundan edinilen bilgiye göre, Mahmud Celâleddin Efendi'nin çiftlik arazisinden 200 dönüm civarında bir arazisinin bulunduğu fakat Abdülhamid'in padişah olması ile birlikte bu arazinin Re'ad Efendi'ye tahsis edildiği anlaşılmaktadır³¹⁰. Burada ortaya çıkan durum ikinci bölümde sık sık vurgulanan, ehzadelerin gerek siyasi, gerek sosyal, gerekse

³⁰⁴ BOA, . DH.,nr. 897/71390.

³⁰⁵ BOA, . DH.,nr. 1038/81659.

³⁰⁶ BOA, YPRK. HH., Dosya nr. 1/38. (1293)

³⁰⁷ BOA, . DH. Dosya nr. 696/48699.

³⁰⁸ BOA, HH, d. nr. 23692.

³⁰⁹ BOA, ML, d. nr. 1175.

³¹⁰ BOA, Y.PRK. DFE., Dosya nr. 1/2.

ekonomik durumlar, n, n ba ta bulunan padi ah ile yak, n, k derecelerine göre ekillendi i gerçe idir.

Osmanlı, ehzadelerinin hepsine olduğu gibi Mahmud Celâleddin Efendi'nin hizmetine birtakım görevliler tayin edilmiştir. Bunlardan biri kalfas, Darç, n Kalfa'dır. Darç, n, Sultan Abdülaziz tarafından 1872 senesinde ehzadeye kalfa tayin edilmiştir. 1875'te annesinin vefat etmesi üzerine kalfa, validelik hizmetini de üstlenmiştir³¹¹. 1877 y, l, na ait bir masraf defterinden edinilen bilgiye göre ehzadenin hizmetinde dört a a bulunmaktadır. ehzadenin baş a as, Cavid A a'dır³¹². Bunlardan baş ka ehzadenin hademesi Salih Efendi ile tablakar, Nev ehirli Ahmed Efendi vardır³¹³. ehzadenin vefat, ndan sonra 8 Kas, m 1888'de baş a as, Filisan Kalfa ile ikinci kalfas, Nevzerrin Kalfa çera edilmiştir. Filisan kalfaya 500, ikinci kalfaya 300 kuru maa tahsis edilmiştir³¹⁴.

4. E yalar,

ehzadenin e yalar, ve ya am tarz, hakk, nda muhallefat defteri sayesinde bilgi edinmek mümkün olmu tur. Her bir sayfas, üç sütundan meydana gelen muhallefat defterinin birinci sütununda cins-i e ya ba l, , alt, nda e yalar, n ismi kaydedilmiştir, ikinci sütununda adet ba l, , ile bunlar, n say, lar,, üçüncü sütun yani mülahazat k, sm, nda ise e yalara dair baz, aç, klamalar kaydedilmiştir³¹⁵.

Muhallefat defterine göre e yalar,, mobilyalar, mutfak e yalar,, hal,, kilim, battaniye türü ev e yalar,, hobilerini yans, tan güzel sanatlarla ilgili aletler, k, yafetler, mücevherler ve kişisel bakım e yalar, ekinde tasnif etmek mümkündür.

Terekede mutfak e yalar, içerisinde en fazla yer tutan e yalar aras, nda yemek tak, mlar, n, göstermek mümkündür. ehzade Mahmud Celâleddin Efendi'nin hanesinde yemek tak, mlar, genellikle porselendir ve de i ik türde porselen kullan, lmakla birlikte özellikle saksonya porseleni a r, l, kl, d, r. Salata taba , ndan, çorba kâsesine, ho af kâsesinden, pilav taba , na, meyve taba , ndan, yemek

³¹¹ BOA, *YPRK.HH.*, Dosya nr. 1/38. (1293).

³¹² Cavid A a, Ne et A a, Süleyman A a ve Ahmed .. A a olmak üzere dört a an, n ismi geçmektedir. Bu a alardan Cavid A a'n, n maa , 400 kuru iken di erlerinin 150'er kuru tur. Bkz. BOA, *Y.PRK.HH.*, Dosya nr. 2/13, vr. 3a.

³¹³ Hadamesi Salih Efendi'nin vefat, nedeniyle zevcesi dilekçe verip maa , n, talep etmiştir. BOA, *.DH.*, nr. 879/70109; 1092/85674.

³¹⁴ BOA, *.DH.*, Dosya nr. 1111/86966.

³¹⁵ TSMA., d., nr. 1013, 4761.

tabaklar,na her yiyecek için farklı tabaklar kullanılm, t,r. Genellikle pembe renk tercih edilmekle birlikte kenar, yaldızlı, porselenler de revaçta,r. Terekede çok sayıda reşel tabak, geçmektedir. Buradan reşelin yemeklerde önemli bir yer tuttu u dü ünülebilir. Terekede Alafranga yemek takımlar, ekinde kayıtlar da mevcuttur. Alafranga tabirinin Osmanlı Devleti'nde genellikle Batı tarzı, ifade etmek için kullanıldı, , bilgisinden hareketle bu kayıtlardan Avrupa tarzı yemek takımları, n, n oldu unu söylemek mümkündür. Kahvalt, için ayrıca tabaklar mevcuttur. Bunun yanında hepsi porselen olmakla birlikte farklı desenlerde örne in porselen üzerine gümü şli çay ve kahve takımlar, bulunmaktadır. Çok sayıda ve çe şitte çay ve kahve takımları, n, n olması da ehzadenin hanesinde çay ve kahve kültürünün var oldu unu ve de önem taşıdığı, n, göstermektedir diyebiliriz. Avrupa etkisiyle gerek mobilyalar gerek yemek takımlar, gerekse giysilerde görülen de ğerim beslenme alışkanlıkları, na da etki etmi olmalı ki çay takımları, n, n içinde sütlükler de bulunmaktadır. Bu durum İngiliz usulü sütlü çay içilme olasılığı, n, ortaya çıkarmaktadır. Yemek takımları, arasında Osmanlı kültürünün en önemli içeceği diyebilece ğimiz kahve fincanlar, ve kahve zarfları, da bulunmaktadır. Kahve ve çay takımları, n, n yanında Osmanlı sofraları, n, n vazgeçilmezi olan erbet için de takımlar mevcuttur. Ancak erbet kupaları, genellikle gümü şli ya da billurdur. Terekede porselenin yanında billur su bardakları,, erbetlikler ve sürahiler de önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa'da erbet kültürü olmadı ğından erbet kupaları, n, n Avrupa'dan getirilmeyip yerli üretim oldu u dü ünülmektedir.

ehzadenin hanesi yemek takımları, n, n yanında çatal bıçak takımları, yönüyle de bir hayli zengindir. Çatal bıçak takımları, genellikle gümü şli olup yemek ka şık, -çatal,, tatlı ka şık, -çatal,, pay ka şık, -çatal,, tuz ka şık, ,, meyve bıçak, ekinde kayıtları, n mevcut olması, t,pk, yemek takımları, nda her yiyecek için farklı tabaklar kullanıldı, , gibi, her yiyecek için farklı çatal bıçak kullanıldı, n, göstermektedir. Çatal bıçak takımları, genellikle gümü şli olmakla birlikte içlerinde fildi şli saplı olanlar hatta altın olanlar bile mevcuttur. Yine yemek takımları, arasında özellikle çift gözlü gümü şli tuzluklar göze çarpmaktadır.

Di ğer mutfak eşyaları, ndan olan tepsiler, tencereler ve cezveler genellikle bakırdan yapılm, t,r. Dönemin artları, dü ünüldü ğünde zaten olması, gereken de budur. Henüz çelik tencereler icat edilmedi ğinden en makbul yemek pi rirme araçları, bakırdan yapılm, t,r. Bakır kaptaki pi rilen yiyeceklerin daha lezzetli oldu u bilgisi de

dikkate alınmalıdır. Örneğin günümüzde teknolojik kahve makineleri olmasına rağmen üstelik bakır kalay gerektirdiği ve günümüz artlarında kalay yaptırmak güç olduğu halde hala bazı evlerde bakır kahve cezveleri vazgeçilmezler arasındadır. Mutfak için gerekli olan havan, süzgeç, sefer tasları,, kahve askısı,, çeşitli ebat ve farklı malzemelerden imal edilmiş kavanozlar, güğümler, ibrikler, semaverler, kovalar ve mangallar ile yemek piirmek için özel sobalar da göze çarpan diğer araç-gereçlerdendir. Porselen, altın, gümüş, bakır mutfak eşyaları, nanyan, nanda, adis, fat, ile tanınmış yemek takımları,, tuzluklar, çatal-karşıklar vs. de mevcuttur. Bakırdan daha düşük bir metalden yapılmış olması, olması, olan bu eşyaların muhtemelen ehzadenin maiyetinin kullandığı araç-gereçler olduğu düşünülmektedir.

Mobilyalara baktığımızda koltuk, sandalye, çeşitli ebatlarda dolaplar, yatak ve yatak başlıkları, ile raflar ve tabaklıklar mevcuttur. Yemek masaları, nanyan, nanda sofralar da yer almaktadır. Konsol ve yazı masaları, ile sehpa da mobilyalar arasındadır.

ehzadenin hanesinde piyano başta olmak üzere keman gibi enstrümanlar ile nota ve nota sehpa da bulunmaktadır. Çoğu Osmanlı ehzadesinin müzik ile yakından alakalı olduğu bilgisi dikkate alınınca ehzade Celalettin Efendi'nin de müzik ile arasından iyi olduğu söylemek mümkündür.

Halı, yatak, yorgan, battaniye, ilte, yatak başlığı, gibi eşyaların yanında en çok göze çarpan eşyalar minderlerdir. Koltuk, duvar, yer minderleri olarak kendi içinde sınıflandırılmış olan minderler hanede önemli bir yer tutmaktadır. Perde olarak hem tül perdeler hem de genellikle atlasan ya da ipekten yapılmış kalın perdeler kullanılmaktadır. Hanede en fazla göze çarpan eşyalardan biri de amdanlardır. Aydınlatmanın mumla yapıldığı göz önüne alındığında amdanlar zorunlu bir ihtiyaçtır. amdanlara ek olarak gaz lambaları,, kandiller ve avizeler de bulunmaktadır.

ehzadeye ait kişisel eşyalar arasında boy aynası, ve berber aynası, ekinde sınıflanan çeşitli aynalar, yatağına inip çıkmak için kullanılan ayak nihaleleri, bakır, pirinç ve gümüşten yapılmış çeşitli güğümler, çamaşır leneleri, abdest ibrikleri, yandanlıklar, buhurdanlıklar, kâğıt makasları,, yazı hokkaları,, kalemtıraşlar, dürbün, yazı çekmeceleri, çiçeklikler ve çerçeveler yer almaktadır. Kişisel bakım ürünü olarak diş tozu mahfazaları,, lavanta şişeleri, tıraş makasları, ve sabunluklar

bulunmaktadır. Yine havlular, hamam takımları, pe tamalları ve seccadeler de hanede yer alan önemli eşyalar arasındadır.

Tüm bunlardan başka terekede; baston, saat, kamçı, kemer, emsiye, hançer, gömlek düğmeleri gibi gümüş, altın, pırlanta ve elmasla bezelenmiş aksesuarlar da kayıtlıdır. Ayrıca giysi olarak da çok sayıda kürk, fes, ayakkabı, palto, pantolon, setre, ipek mendiller ve bol miktarda çamaşır bulunmaktadır.

5. Ölümü

Mahmud Celâleddin Efendi 1888 senesinde henüz 26 yaşındayken vefat etmiştir. ehzadenin genç yaşta ölümü saray çevresinde hüznü yaratmıştır. Hatta II. Mahmud'un kızı, Adile Sultan ehzadenin ölümü dolayısıyla bir mersiye³¹⁶ kaleme almıştır. Adile Sultan'ın Divanında yer alan bu mersiyede Sultan, yeğeninin ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir³¹⁷.

Mahmud Celâleddin Efendi 1888 senesinde vefat etmiş olması men ilkin etapta muhalefatında ailesi ile ilgili bilgi tespit edilememiştir. Ancak aradan uzunca bir süre geçtikten sonra yani 1909 senesinde ehzadenin ailesinin izine rastlanmıştır. Bu kayıtlar ehzadenin eşi Neylan Ahu Hatunun bir dilekçesine aittir. Neylan Ahu Hanım ehzadenin çocuksuz vefat ettiğini ve ehzadenin terekesinde erâ hukuka göre kendisine intikal etmesi gereken (mihr-i müeccel) miktarının yani 36.000 kuruşun verilmesini talep etmektedir³¹⁸. Buradan ehzadenin ölümünden 20 yıl geçmesi olması men ilkin muhalefatı ile ilgili herhangi bir işlem yapılmadığını, anlaşılmaktadır. Diğer bir mesele ise zevcesi Neylan Ahu Hanımın bu kadar uzun zamandan sonra bu vüruda bulunmasıdır. Durum ile ilgili çeşitli yorumlar yapmak mümkündür. Bu durum, Neylan Hanımın paraya olan ihtiyacının bir göstergesi olarak yorumlanabileceği gibi bu tarihte II. Mevritiyet'in ilan edilip, hanedan üyelerine pek çok alanda getirilen serbestliğin etkisi olarak da yorumlanabilir. Bu tarihte II. Abdülhamid tahttan indirilmişi yerine Mehmed Reşat tahta çıkmıştır. Yine II. Mevritiyet'in ilanıyla birlikte haremde değişiklikler, nedeniyle maddi sorunlar yaşamaya başlayan Neylan Ahu Hanımın mihr-i müecceline ihtiyaç duyduğu eklende yorumlamak da mümkündür. Bu vürudan sonra gerek 1910

³¹⁶ Adile Sultan'ın mersiyesi ekler bölümünde verilmiştir.

³¹⁷ Hikmet Özdemir, *Adile Sultan Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 284-285.

³¹⁸ BOA, *Bab,ali Evrak Odası*, (BEO), Dosya nr. 3547/265995 (H. 23 R 1327-M. 14 Mayıs 1909)

senesinde Mahmud Celâleddin Efendinin mücevherlerinin say,m, yapıldı, ,
görölmektedir³¹⁹.

³¹⁹ BOA, *BEO*, Dosya nr. 3655/274065. (12 evval 1327).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, hanedan egemenliğine dayalı, bir yönetim yapısına sahip olmasının yanı sıra, hanedanın kutsal, anlayış, soyun devamını sağlayan ve potansiyel bir padişah aday, olan ehzadeleri devletteki en önemli şahıslar konumuna getirmiştir. Devlet tarihi boyunca ehzadeler konusunda yapılan tüm uygulamalar onların tahtın varisi olma hakları ile ilgili olmuştur. Sahip oldukları tahta geçme hakkı, devletin daha kuruluştan itibaren, ehzadeleri taht için bir mücadeleye sevk etmiştir. Yaşanan taht mücadeleleri ise veraset sisteminde, dolayısıyla ehzadelerin yaşamında kuruluştan itibaren bir takım değişiklik ve tedbirleri beraberinde getirmiştir.

Taht mücadelesi sonucunda yenilen kardeşin kaçınılmaz sonucu olan öldürülme eyleminin II. Mehmed döneminde yasallaşması, genellikle bu konuda alınan en radikal tedbir olarak değerlendirilir. Ehzadelerin ruhsal durumlarının bozulması ve padişah olmak için gerekli niteliklere sahip olamadan yetimlerin pahasına uygulamaya konulan kafes usulü ise, devletin bekasını korumak adına vurulan bir diğer radikal çaredir. 19. yüzyıla kadar sarayda imamlık adı verilen yerde bir nevi hapis hayatı yaşayan ehzadelerin durumları, 19. yüzyılda neredeyse tamamen değişmiştir.

Tüm dünyada bir değişim çağı olan 19. yüzyılın getirdiği farklılıklar ehzadelerin yaşamlarına da yansımaları ve yüzyıldan sonuna kadar sürekli bir değişim söz konusu olmuştur. 19. yüzyılda meydana gelen köklü değişimlerin yaşandığı dönemleri, Tanzimat, I. Mevriyet, mevriyet sonrası ve II. Mevriyet olarak dört ana bölüme ayırabilirsek de, aynı dönemler içerisinde bile, bir standarttan söz etmemiz mümkün değildir. Bu durumun yaşanmasında çağın getirdiklerinin yanı sıra padişahların bireysel tutumları da etkili olmuştur. Değişiklikler, ehzadeler dikkate alınarak, yani ehzadelerin hayat standartlarını düzenlemek için değil, daha ziyade devletin bekasını sağlamak ve başta bulunan padişahın iktidarını güvence altına almak için yapılmıştır.

19. yüzyılda meydana gelen değişimler genel hatlarıyla ehzadelerin yaşamlarına olumlu olarak yansımaları, tır. Bu yüzyılda yaşanan ehzadelerin gerek

sosyal, gerek siyasi, gerekse ekonomik durumlar, n, n im irlikte ya ad, klar, dönemlerle k, yasland, ,nda ciddi anlamda iyi bir seviyeye ula t, , görülmektedir. ehzadeler, im irlikte bir daire ve münasebette bulunabildikleri k, s, tl, say, daki insanlarla hayatlar, n, sürdüren bireylerken, sosyal hatta siyasi hayata aktif olarak kat, labilen bireyler haline gelmi lerdir. Bu dönemde kendilerine tahsis edilen saray, kö k ya da kas, rlarda ya amalar, ve burada diledikleri gibi bir hayat sürmeleri tüm devlet tarihi boyunca ehzadelerin sahip olduklar, en önemli haklardan biridir. Bir di eri ise Sancak sisteminin uyguland, , dönemler dahil olmak üzere, yurtd, ,na ç, kmalar, söz konusu dahi olmayan hatta yabanc, bir devletin elçisiyle görü meleri isyan say, lan ehzadelerin, yurtd, ,na seyahat edip, ülkeye gelen yabanc, yöneticileri a ,rlama hakk, na sahip olmalar,, 19. yüzy, lda ya anan de i imlerin ne derece büyük ve önemli oldu unu ortaya koymas, bak, m, ndan dikkate de er bir geli medir.

19. yüzy, lda ehzadelerin daha rahat hareket etmelerini sa layan önemli bir uygulama ise veliaht ehzadelik makam, n, n ortaya ç, k, , d, r. Tahta geçecek aday, n kesin olarak belli olmas,, dikkatleri veliaht üzerinde toplayarak, di er ehzadelerin daha rahat hareket etmesine olanak tan, m, t, r. Özellikle tahta çok uzak ehzadeler neredeyse tamamen özgür ve gözlerden uzak ya amay, ba arabilmi tir. Veliaht ehzadelik uygulamas, veliahtlar, n hayat, n, belli ölçülerde zora soksa da bu durum daha çok ehzadelerin kendi tutumlar, na göre ekillenmi tir. Örne in yüzy, l, en sorunlu geçiren ehzadelerden V. Murad, bir anlamda kendi yapt, klar, n, n bedelini ödemi tir. II. Abdülhamid döneminde ya ananlar ise, ehzadelerin iktidarda bulunan padi ah, n güvenli ini tehdit etme potansiyelinden kaynakl, padi ah, n hakl, endi elerinin bir sonucudur.

19. yüzy, lda ehzadelerin ya ad, , en büyük talihsizlik, devletin içinde bulundu u ekonomik ve siyasi zorluklard, r. Bu yüzy, lda ekonominin bozulmas, ehzadelerin ya amlar, na da yans, m, ve ekonomik zorluklar nedeniyle ehzadelerin zaman zaman maa lar, azalt, ld, , gibi uzun süre maa ödenemedi i dönemler olmu tur. Geçimini sa lamak için borçlanmak zorunda kalan ehzadelerden baz, lar, borçlu olarak ölmü tür. Devletin ekonomik ve siyasi aç, dan güçlü oldu u dönemlerde uygulanan kafes usulü nedeniyle, çok az miktarda maa alan ehzadeler, özgürlüklerine kavu tuklar, dönemlerde ise devletin ekonomik zorluklar, sonucu yine refah içinde ya ayamam, lard, r.

ehzade denildi i zaman genellikle, sarayda ya ayan, gelece in padi ah aday, olmalar, itibariyle mükemmel bir rahat hayat süren, çok ansl, ki iler akla gelir. Oysa kesin olan bir ey vard,r ki, üç k,taya hâkim, alt, as,r hüküm sürmü bir hanedan,n en önemli üyeleri olan ehzadeler, ne sancak sisteminin uyguland, , dönemlerde, ne de ehzadelere 17 ve 18. yüzy,llarla k,yaslanamayacak ölçüde özgürlük sa layan 19. yüzy,lda, rahat, huzurlu ve sorunsuz bir hayat ya ayamam, lard,r.

KAYNAKÇA

1. Ar iv Malzemeleri

BOA, *Bab,ali Evrak Odas*, (BEO), Dosya nr. 3547/265995, 3655/274065.

BOA, *Hatt-, Hümayun*, (HAT), nr. 1648/32.

BOA, *Hazine- i Hassa*, (HH), d. nr. 784, 13332, 19446, 20223, 22115, 23692.

BOA, *rade-i Dahiliye* (.DH)., Dosya nr. 669/46630; 646/44923; 654/45495, 897/71390, 884/70454, 897/71390, 1038/81659, 879/70109, 1092/85674, 1111/86966. 696/48699.

BOA, *Y,ld,z Perakende Maliye Nezâreti Maruzât*, (Y.PRK.ML), Dosya No: 27/10.

BOA, *Maliye Nezareti*, (ML), d. nr. 1175.

BOA, *Y,ld,z Perakende Defter-i Hakanî Nezâreti Maruzât*, (Y.PRK.DFE), Dosya nr. 1/2.

BOA, *Y,ld,z Perakende Hazine-i Hassa Nezâreti* (Y.PRK.HH), Dosya nr. 2/13, 1/38.

BOA, *Y,ld,z Perakende Mâarif Nezâreti Maruzât*, (Y.PRK.MF), Dosya nr. 2/78.

BOA, *Y,ld,z Perakende Saray Görevlileri Evrak*, (Y.PRK. SGE), Dosya nr. 9/120.

BOA, *Y,ld,z Perakende Umum Vilayetler Tahrirât*, (Y.PRK.UM), Dosya nr. 80/51.

BOA, *Y,ld,z Esas Evrak*, (Y.EE), nr. 0017/007; 0017/008.

Topkap, Saray, Müzesi Ar ivi (TSMA), Defter nr. 384, 457, 7781, 460, 906, 971, 1013.

2. Kitaplar ve Makaleler

AL SEYD BEY, *Te kilat ve Te rifat,m,z*, (Haz. Niyazi Ahmet Bano lu), Tercüman Yay,nlar,, ty.

AKYILDIZ, Ali, *Müimin ve Müsrif Bir Padi ah,n K,z, Refia Sultan*, stanbul: Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,, 1998.

-----, öYusuf zzeddin Efendiö, *TDV A, XXXXIV*, stanbul 2013, s. 13-16.

AYYILDIZ, Nigar, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, stanbul: Do u Kütüphanesi Yay., 2008.

ARSLAN, Mehmet *Osmanl, Saray Dü ünleri ve enlikleri*, stanbul: Sarayburnu Kitapl, ,, 2011.

- ARTUK, brahim, öNi anö, *TDV A, XXXIII*, stanbul 2007, s. 154-156.
- BALCI, Ramazan, (Haz.), *Enderunlu Hafız İlyas A aön,n Hat,ralar, Saray Günlü üm*, stanbul: Yitik Hazine Yay,nlar,, 2010.
- BALIKHANE NAZIRI AL RIZA BEY, *Bir Zamanlar stanbul*, Haz. Niyazi Ahmet Bano lu, Tercüman 1001 Temel Eser, ty.
- , *Eski Zamanlarda stanbul Hayat*., Haz. Ali ükrü Çoruk, stanbul: Kitabevi Yay., 2011.
- BARDAKÇI, Murat, *ahbaba*, stanbul: Pan Yay,nc,l,k 1998.
- BA AR, Fahamettin, öMustafa Çelebi, Düzmeö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 292-293.
- , Fehamettin Ba ar, "Fetret Devri", *TDV A, XII*, stanbul 1995, s. 480-482.
- BEYD LL , Kemal, öAlemdar Mustafa Pa aö, *TDV A, II*, stanbul 1989, s. 364-365.
- , öAvrupaö, *TDV A, IV*, stanbul 1991, s. 135-151.
- , öMustafa IVö *TDV A*, stanbul 2006, s. 283-285.
- , öSelim IIIö, *TDV A, XXXVI*, stanbul 2009, s. 420-425.
- , öMahmud IIö, *TDV A, XXVII*, stanbul 2003, s. 352-357.
- CÂBÎ ÖMER EFEND , *Câbî Tarihi*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, II, Ankara: TTK, 2003.
- ÇABUK, Vahit, *Osmanl, Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han*, stanbul: Emre Yay., , ty.
- EMECEN, Feridun M., *Osmanl, Klasik Ça nda Hanedan Devlet ve Toplum*, stanbul: Tima Yay,nlar,, 2011.
- , *Yavuz Sultan Selim*, stanbul: Yitik Hazine Yay., 2013,
- , Osmanl, Hanedan,na Alternatif Aray, lar Üzerine Baz, Örnekler ve Mülâhazalarö *slam Ara t,rmalar, Dergisi*, Say,: 6, 2001.
- ,ö brâhimö, *TDV A, XXI*, stanbul 2000, s. 274-281.
- , öKorkut, ehzadeö, *TDV A, XXVI*, stanbul 2002, s. 205-207.
- , öMehmed IIIö, *TDV A, XXVIII*, stanbul 2003, s. 407-413.
- , Mustafa İö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 272-275.

- ,öSelim Iö, *TDV A, XXXVI*, stanbul 2009, s. 407-414.
- ,öSüleyman Pa aö, *TDV A, XXXVIII*, stanbul 2001, s. 94-96.
- ERO LU, Haldun, *Osmanl, Devletiñde ehzadelik Kurumu*, Ankara: Akça Yay,nlar,, 2004.
- ,ö ehzade, Osmanl,larödaö, *TDV A, XXXVIII*, stanbul 2001, s. 480-483.
- HAFIZ MEHMED EFEND , 1720 *ehzadelerin Sünnet Dü ünü Sur-, Hümayun*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), stanbul: Kitap Yay,nevi, 2008.
- HÜLAGU, Metin, *Yurtsuz mparator Vahdettin ngiliz Gizli Belgelerinde Vahdettin ve Osmanl, Hanedan,,* stanbul: Tima Yay,nlar,, 2010.
- NALCIK, Halil, öMurad Iö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 156-164.
- , öMurad IIö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 164-172.
- ,öOrhanö, *TDV A, XXXIII*, stanbul 2007, s. 375-386.
- , öOsmanö, *TDV A, XXXIII*, stanbul 2007, s. 443-453.
- , "Osman Beyli i'nin Kurucusu Osman Beg", *Belleten*, LXXI/261 (A ustos 2007), s. 479-537.
- P RL , Mehmet, öİslahatö, *TDV A, XIX*, stanbul 1999, s. 170-174.
- JORGA, Nicolae, *Osmanl, mparatorlu u Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), III, stanbul: Yeditepe Yay,nevi, 2005.
- KARAER, Nihat, *Sultan Abdülaziz'ın Avrupa Seyahati le Osmanl, ve Bat, Kamuoyunda Yank,lar,,* Bas,lmam, Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- KARATEKE, Hakan T., *Padi ah,m Çok Ya a! Osmanl, Devletin Son Yüz Y,l,nda Merasimler*, stanbul: Kitap Yay,nevi, 2004.
- KAZICI, Ziya, *Anahatlar,yla slam E itim Tarihi*, stanbul: lahiyat Fakültesi Vakf, Yay,nlar,, 1995.
- KIRPIK, Cevdet, öAnadoluöda Sava , stanbulöda Kanun Haz,rl, , ve Hanedan-, Âl-i Osman Kararnamesiö, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Say,: 19 (May,s 2009), s. 1-24.
- , ö ehzade Evliliklerinde De i imö, *OTAM*, Say,: 26 (Güz 2009), Ankara 2011, s.165-192.
- , öII. Me rutiyetten Sonra ehzade E itiminde De i imö, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Say,: 21, (May,s 2010), s. 99-130.

-----, ö ehzade Yusuf zzettin Efendi'nin Avrupa Seyahatleriö, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, III, Ankara: TTK, 2014, s.77-110.

KOLÇAK, Olcay, *Adile Sultan*, stanbul: Kasta Yay,nevi, 2005.

KUTAY, Cemal, *47 Gün Sultan Abdülaziz'in Avrupa Günlü ü*, stanbul: Acar Bilgi Merkezi Yay,nlar., 2012

KÜÇÜK, Cevdet, öAbdülazizö, *TDV A, I*, stanbul 1988, s. 179-185.

-----, öAbdülhamid IIö, *TDV A, I*, stanbul 1988, s. 216-224.

-----, Abdülmecidö *TDV A, I*, stanbul 1988, s. 259-263.

-----,öAbdülmecid Efendiö *TDV A, I*, stanbul 1988, s. 263-264.

-----,öÇıra an Vak'as,ö,VIII, stanbul 1993, s. 306-309.

-----,öMehmed Vö, *TDV A, XXVIII*, Ankara 2003, s. 418-422.

-----,öMehmed VIö, *TDV A, XXVIII*, Ankara 2003, s. 422-430.

-----,öMurad Vö, *TDV A, XXXI*, stanbul 2006, s. 183-185.

KÜÇÜKA ÇI, Mustafa Sabri, ö ehzadeö, *TDV A, XXXVIII*, stanbul 2010, s. 478-480.

ONGUNSU, Ahmet Hamid, öAbdülazizö, *slam Ansiklopedisi*, I, stanbul: MEB, 1978, s. 57-60.

-----, öAbdülhamid IIö, I, *slam Ansiklopedisi*, stanbul: MEB, 1978, s. 76-80.

OSMANO LU, Osman Selahaddin, *Ali Vas,p Efendi Bir ehzadenin Hat,rat, Vatan ve Menfada Gördüklerim ve ittiklerim*, stanbul: Yap, Kredi Yay,nlar., 2004.

ÖZCAN, Abdülkadir, öMehmed IVö, *TDV A, XXVIII*, stanbul 2003, s. 414-418.

-----, öMehmed IVö, *TDV A, XXVIII*, stanbul 2003, s. 414-418.

-----, öCülüsö, *TDV A, VIII*, stanbul 1993, s. 108-114.

-----, "Fâtilh'in Te kilât Kanunnâmesi ve Nizam-, Âlem çin Karde Katli Meselesi", *Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Say,: 33 (Mart 1980/81), stanbul 1982, s. 7-56.

ÖZCAN, U ur, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanl,-Karada Siyasi li kileri*, Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2009.

ÖZDEM R, Bülent, *Ottoman Reforms And Social Life: Reflection From Salonica 1830-1850*, stanbul: The Is,s Press, 2003.

ÖZDEM R, Hikmet, *Adile Sultan Divan,*, Ankara: Kültür Bakanl, , Yay., 1996.

P ERCE, Leslie P., *Harem-i Hümayun Osmanl, mparatorlu uında Hükümranl,k ve Kad,nlar*, stanbul: Tarih Vakf, Yurt Yay,nlar,, 1998.

SELÂN KÎ MUSTAFA EFEND , *Tarih-i Selânîkî*, (Haz. Mehmet p irli), I-II, Ankara: TTK, 1999.

TALU, Ercüment Ekrem- AK R, Ziya, *ehzade Yusuf zzeddin Efendi Öldürüldü mü? ntihar m, Etti?*, stanbul: Selis Kitaplar, 2005.

TEK N, Emrullah, öHafiyeö, *TDV A*, XV, stanbul 1997, s. 115-116.

TERZ , Arzu, *Sarayda ktidar Mücadelesi Saray Mücevher ktidar*, stanbul: Tima Yay., 2012.

TURAN, erafettin, öBayezid, ehzadeö, *TDV A*, V, stanbul 1992, s. 230-231.

U URLU, Nurer, *Gravürlerle Osmanl, Saray, Padi ah Kad,nlar*, stanbul: Örgün Yay., 2011.

UZUNÇAR ILI, smail Hakk,, *Osmanl, Devletiönin Saray Te kilat*, Ankara: TTK, 1988.

-----, öSanca a Ç,kar,lan Osmanl, ehzadeleri", *Belleten*, XXXIX/156 (Ekim 1975), s. 659-696.

-----, öSelim IIIöün Veliht ken Fransa Kral, Lüi XVI le Muhabereleeriö, *Belleten*, II/5-6 (Nisan 1938), s. 191-263.

ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanl, Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Kardelen Yay., 1998.

ÜNÜVAR, Safiye, *Saray Hat,ralar,m*, stanbul: Tima Yay,nlar,, 2013.

Vakæa-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, (Yay. Haz. M. Münir Aktepe), X, XII, XIV, XV, Ankara: TTK, 1988-1989.

3. nternet Kaynaklar,

www.millisaraylar.gov.tr/portalmain

EKLER

EK. 1. Yusuf zzeddin Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in Ölümü Nedeniyle II. Abdülhamid'in Ba latt, , Tahkikat Esnas,nda Al,nan fadesi (BOA, Y.EE. nr. 0017_007_002_001) Numero 608

Devletlü necabetlü efendi hazretlerinin malumat,

Saraydan í .. cennetmekân gayet mustarip olduklar,ndan medar-, teselli olacak baz, ifadatda bulunmu ise de merak buyurdular, ey suret-i zilletde bir itlaf vuku'u maddesi oldu unu beyan buyurmu lard,r.

Saray,n her taraf,na asker doldurulmu ve anahtarlar dahi al,n,p askerlere verilmi oldu undan bizde dahi elem ve ,st,rap pek ziyade idi. Binaen aleyh bîhu yatm, idim. Vak,an,n zuhurundan olan gürültü üzerine uyanm, ve cennetmekân,n odas,na gitmi isem de içeriye girme e b,rakmad,lar.

Dairemizde bir odada toplan,p vukuat-, müellimenin ,st,rap,nda ve her taraftan a lan,p ba ,r,lmakta oldu u halde asker de dolmu lar idi.

Bu halin aras,nda edilen harekât-, gaddarane keyfiyetinden ma'lumat,m olmay,p ancak cennetmekân,n ehit edildi i her hal her hareketten his olur ve anla ,l,yor idi. Di er mahale gitmemiz teklif olunmu ve güya sestem a lay, tan rahat olunamayaca , ifade edilmi ise de benim taraf,mdan muvafakat olunmad,.

Cennetmekân,n hallinden sonra ehadetleri vukuuna kadar harekât ve sekenat ve ifadelerinde asla ta yir hâs,l olmay,p zaman-, hilafetlerinde her ne halde iseler yine öyle idiler. Cennetmekân haklar,nda asker taraf,ndan hürmetsizlik vukuu huzurlar,nda sigara içmek derecesinde bir hakaret halinde olarak fakat kendileri asla ta yir buyurmam, t,r.

Yusuf zzeddin

**EK. 2. Mahmud Celâleddin Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in Ölümü Nedeniyle
II. Abdülhamid'in Baltık, Tahkikat Esnasında Alınan fadesi (BOA,
Y.EE.0017_008_001_001) Numero 609**

Sabahleyin saat ikide uykudan henüz uyanmıken bir ses zuhur edip cennetmekân hazretleri de bizden üç daire ar, mahalde ve bulduklar, yerin altında asker ikame olunmakta olmasyla vukuat ne oldu unu bilemeden bizleri bir küçük odaya götürüb yerde nokta vaz' olundu. Bu cihetle ölen saat dokuzaya kadar odadan d, ar, ya ç, kmay, p sofay, dahi göremedik. vel-hâs, l bu i i tertip edenler bizim malumat, m, z olamamas, tedbirini dahi icra etmi lerdir ki bundan ziyade bir şey bilmedi ime teessüf ederim.

Mahmud Celâleddin

**EK. 3. Süleyman Efendi'nin Bekçisinin Sultan Abdülaziz'in Ölümü Nedeniyle
II. Abdülhamid'in Ba lantı, , Tahkikat Esnasında Alınan fadesi (BOA, Y.EE.,
nr. 0017_079_001_001)**

Numero 1

Devletlû Necabetlu Süleyman Efendi Hazretlerinin bekçisi Mehmed A an, n
istintak, d. r. Fi 16 ubat sene 99 (1299)

sminiz nedir: Mehmed

Nerelisiniz : xxx

Ne i te bulunuyorsunuz : Süleyman Efendi Hazretlerinin dairesinde bekçiyim.

Semtiniz nerededir: Cihangirdedir.

Ekser kimlerle konu ursunuz: Sabahleyin on on bir buçukta hanemden ç, kar, bazen
saat on bir on iki ve bazen dahi ikide avdet eyledi imden kimse ile görü üp
konu mam. Yaln, z görü üp konu tu um dairede olan kap, yolda lar, d. r.

Hüseyin Efendinin bacana , brahim Efendi ile görü mez misiniz: Bu âdemi ahsen
tan, r, m ve lakin görü tü üm âdem de ildir.

Hanenizde u evrak bulunmu . Rami Bey ve Rami Bey nam, yla vizite kâ , tlar, var.
Birkaç adedinin dahi isimleri kaz, nm, . Kimse ile görü medi iniz halde bu vizite
kâ , tlar, sizin hanenizde ne geziyor: Mukaddemen ben Üsküdar'da oturur idim.
Rami Bey nam, nda vefat etmi bir top talimcisinin k, z, kom umuz idi. Bu k, z, n
Berlin'e gidece i s, rada bakkal, alaca , na kar , l, k e yas, n, alma a kalkm, idi. Evvel
vakit bu k, z, rehın tarikiyle bakkala verilmek üzere on iki adet gümü ka , k ile bir de
çekmece getirip bana teslim etmi idi. Ka , klar, bakkala ver çekmeceyi sen al demi
oldu undan ka , klar, bakkala verip çekmeceyi al, koymu idim. Bu evrak o çekmece
içinde bulunmu evrak, d. r. Ne olduklar, n, bilmem. Bunun içinde bir de senet vard, r.
O da k, z, n bakkala olan senedir. Çünkü bu i ler, yani ka , klar, bakkala vermek
filan gibi eyler hem irem vas, tas, yla oldu undan senedin dahi kaç kuru luk senet
oldu unu bilmem.

Ârif Beyden ald, , m akçenin miktar, unvan, yla bir hesap xxx dahi var. Bu da
mez kûr çekmecenin içinden mi ç, kt, : Hay, r. Münif Pa a kaimenin kald, r, lmas,
içün Konkordya'da bir balo vermi idi. Ve bu balonun tertibini damad, Ârif Beye
, smarlam, idi. Ben dahi para kazanmas, için Münif Pa adan rica etmi tim. Beni

ÂrifBeyin yan,na koydur diye o da koydurmu idi. O aral,k uraya buraya ko tu um s,rada vuku bulan masarifimin pusulas,d,r.

Ey bu Hakpa-y, akdes cenab-, Padi ahiye hitaben Sokrat imzas,yla olan mektuba ve böyle bir mektubun tercümesiyle birlikte hanende bulunu una ne diyeceksin: Ben bundan mukaddem üç yüz guru maa la esbak Vidinli Yusuf Be in maiyetinde hafiyelik h,dmetinde idim. Ol vakit yani Rumlard,n bizimle gavga etmek istedikleri bir zaman idi. Merkur Yusuf Be bana "Git Sokrat'a söyle xxx merak ediyor, Rumlara dair bir ey yazsun da getir" demi idi.

Mehmed

Numero 2

Ben dahi Tophaneye gidüb Sokrat'dan bu mektubu ald,kdan sonra ertesi günü Yusuf Be e götürüb vermi dim. O esnada Yusuf Be azl olundu undan "Ben imdi ma'zulüm sen bunu Sokrat'a götürüb tercüme etdir de benim yerime memur olana götür ver" demi idi. Sonra ben Tophaneye gidüb Sokrat', gördüm. Bunu tercüme et dedim. Sokrat "Ben tercüme edemem, zira Türkce yazmas,n, bilmem" demesi üzerine dönüb Be ikta 'daki k,raathanede Yusuf Be i buldum. Sokrat',n cevab,n, söyledi imde orada an,n bildi i bir mektebliye u tercüme xxx etdirdi.

Bu Sokrat ma'hud Sokrat de il miydi: Hay,r efendim. Bu Sokrat o Sokrat de ildir. Bu Sokrat Tophanede yaz,c, bir Rumdur. Ve imdi yine kendisi orada mevcuddur. Bu kâ ,d, an,n yazd, ,n, kendüsünden dahi sual edilebilir.

Madam ki Yusuf Be size bu mektubu benim yerime memur olan kimseye götür ver demi , niçün götürüb vermediniz de böyle zat-, ahaneye yaz,lan bir mektubu imdiye kadar tercümesiyle yan,n,zda saklad,n,z: Bunun için Yusuf Be e birkaç kere sordumsa da daima imdi dursun demi oldu u için imdiye kadar bende kald,.

Bu mektubun imzas, Sokrat Reymon ve tarihi yirmi dokuz Kânûn-, Evvel bin sekiz yüz seksen senesi deyu muharrerdir. Frans,zca kâ ,dlarda bir mektubun yaz,ld, , ehir ve mahal dahi yaz,lmak âdet iken bunda mahal yaz,lmam, oldu undan ma'hud Sokrat olmak ihtimali de var ise de i in bu ciheti lede'l-tahkik anla ,lur. Fakat tarih-i mektubla Yusuf Be in tarih-i azli kar ,la d,r,ld, , halde Yusuf Be in o esnada azlolmayub bir hayli müddet sonra azl olmu olmas, laz,m gelür. Binaen aleyh sizin o esnada Yusuf Be azl oldu demeniz do ru olamayaca ,ndan bu i in do rusunu söyleyiniz: Ben bir ümmi âdemim tarih marihhesab edemem fakat söyledi im

do rudur. E er hilaf,m varsa yedi im Padi ah ekme i zehir zakkum olsun gözümü kör etsün.

Bir de yine hanenizde bulunan bu üç k,t'a ikisinin üzerinde nezaketlü be , birisinde elkab olmayan matbu' biletlerle di er yine üç k,t'a xxx piyango ve ba çe ve balo biletleri nedir: Bu balo tertib olunmu iken sonradan men' olunmu bir balo oldu u için hafiyelik zaman,mdan her birinden alt, ar aded ele geçirüb üçer adedini Yusuf Be e vermi ve kalan unlar da yan,mda kalm, duruyor idi.

Yine hanenizde derdest edilen bu Ah Gönül Vah Gönül ark,s, ne olacak: te bunu vallah bilmiyorum bundan asla haberim yok. Ne oldu unu bilmem.

Mehmed

(BOA, Y.EE. nr. 0017_079_001_002)

Numero 3

Bu balo biletleri demincek Ârif Be in para kazanmak için Münif Pa an,n iltimas,yla yan,na girmi idim dedi iniz zamanda verilen balo de il midir: Hay,r. O balo Konkordya'da verilmi di. Bu balo ba ka mahalde verilecek iken men' olundu, verilmedi.

Münif Pa a ile maarifeniz ne münasebetledir. An, ne vakitden berü tan,yorsunuz: Daha Efendi Hazretlerinin yan,na kapulanmazdan mukaddem Münif Pa a maarif naz,r, iken Eren Köyünde bina yapıd,r,yor idi. Yevmiye on guru la ol vakit yapus,nda bulunur idim.

Siz böyle on be guru yövmiye ile yapularda geçinürken sonra ne münasebetle ve kimin tavsiyesiyle Efendi Hazretlerinin yan,na kap,land,n,z: Ben muharebe esnas,nda Be lerbe i saray,nda hastahannede yorgan kaplar idim. Hastahane kald,r,l,nca bo da kald, ,m için bazan öyle geçinür idim. Sonra bir Ali Efendi nam,nda bir topal hoca beni Yusuf Be e götürdü, hafiye oldum. Yusuf Be azl olunca zaten bekci mülaz,m, oldu um için Bekciler Müdürü Salim A aya müracaat edüb yalvard,m. O da beni Efendi Hazretlerinin dairesine bekcilikle yazd,rd,. Çünkü aral,k oradan da âdem istemi ler imi . te beni gönderdiler.

Siz ve Suyolcuzade Tahsin Be ekser vakitler brahim Efendinin hanesinde birle ürmi siniz. Ne için birle iyorsunuz ve beyninizde ne dürlü sohbet cereyan ediyor. Do rusunu söyle: Ben her ne kadar bu âdemleri tanur ve bilürsem de

görü tû üm ve hanelerine gitdi im yokdur. Fakat geçen Cuma günü Be ikta da bakkal dükkan,n,n önünde otururken brahim Efendi dahi oraya gelmi di. Birbirimize selam verdik o kadar. Fi'l-hakika brahim Efendi haremimin teyzesinin gelininin h, m, oldu u için haremle birbirleriyle konu urlar ve birbirlerinin hanelerine gelirler giderler. Lakin biz birbirimizle konu may,z. Kezalik Suyolcu zade Tahsin Be le de birle di imizin asla vukuu yokdur.

Mehmed

Numero 4

Merkum Mehmed A an,n ikinci defa olarak istintak,d,r. Fi 16 ubat sene 99

Sizin bir de Ç,ra an Sahilsaray-, Hümayunu kapuc,lar,ndan Salih A a ile ülfetiniz oldu u haber veriliyor. Ne dersiniz: Hay,r. Benim an,nla asla ülfetim yokdur ve o âdemi hiç tan,mam.

brahim Efendi hareminizin akrabas,ndan oldu u ve birbirlerinin hanelerine dahi gidüb gelmekte olduklar, halde sizin hiç evine gidüb gelmedi inize nas,l inanal,m.

unun do rusunu söyleyiniz: Ben Yusuf Be in hafiyesinden oldu umu bu âdemler bildikleri için gerek brahim Efendi ve gerek Tahsin Be benden ihtiraz ederler. Gördükleri yerde ba lar,n, çevirirler, görü mezler.

Bunlar sizin Yusuf Be in hafiyesinden oldu unuzu bildikleri halde imdi dahi Yusuf Be inazl oldu u cihetle sizin de art,k hafiye olmad, ,n,z, bilerek ihtiraz etmemeleri laz,m gelmez mi: Bilmem buna ne diyeyim. Bunlarla görü medi ime Kelam-, Kadim üzerine yemin ederim. brahim Efendi ile olan haremce münasebeti söyledim. Tahsin Be le dahi ülfetim, bu âdem merhum Abdülaziz Han zaman,nda ibrikdarlar,n odas,na gelür giderdi. brikdar Ali efendinin ben evvel vakit u ak, idim. Bana çera l,k kâ ,d,n, vermi idi. Bir müddet maa ,n, ben gider al,r idim. Ali Efendi çera olduktan sonra beni Kâ ,dhanede Mir-i Azur kö küne bekçi mülazimli iyle gönderdiklerinden Tahsin Be in maa kâ ,d,n, kendüsine verdim. Andan sonra kendüsine zokakda fülanda tesadüf eder oldum ve tesadüf etdikce görü memiz, yaln,z bir selam ve merhabadan ibaret kald,. Hatta geçen Cuma de il birkaç Cuma mukaddem Rikâb-, Hümayuna arz-, hal takdim ederken görmü düm. Sonra sual etdim. Bir memuriyet istidas,yçün oldu unu söyledi. Ben de Allah virsün, in aallah olur dedim. Ve ben de yüz guru la geçinemiyorum, o da yedi ayda üç maa alabildi im için ben de arz-, hal verece im dedim. te beynimizde í bundan ibaret

kald,. E er bundan fazla bir söz olduysa Allah belam, versün. Zaten benim kimse ile görü me e vaktim olamaz. Her gün ale's-sabah h,dmetime gider ah am evime gelürüm. Hatta Üsküdar'da hem ireme bile gidebildi im yok.

Mehmed

(BOA, nr. Y.EE.0017_079_001_003)

Numero 5

Sizin Yunan Sefarethanesine de gidüb geldi iniz heber veriliyor. Acaba niçün gidiyorsunuz: te en büyük yalan bu. Bir senedir F,nd,kl,dan öte tarafa gitmedi ime yemin ederim. Vaktim olmaz gidemem.

Vaktim olmaz sözü kabul olunur söz de ildir. Mademki h,dmetinizden saat on birde avdet ediyorsunuz, andan sonra her yere gidebilirsiniz ve i te geçmi Cuma günü bakkal dükkân,nda brahim Efendiye ve di er bir Cuma günü dahi Tahsin Be e tesadüfünüz h,dmetinizin zaman,nda bile zokaka ç,kma a ve ahbab,n,z, görme e vaktiniz oldu una delalet etmez mi: Ben bütün bütün gün kapanurum, hiçbir yere ç,kmam demiyorum. Fakat bir yere ç,ksam da yine h,dmet z,mn,nda ç,kar,m. Mesela Nisbetiye kö küne odun ve kömür göndermek için odun anbar,na ve maa almak için hazine-i hassaya ve ayda bir kere mum almak için Y,ld,z Kasr-, Hümayununa giderim. te gitdi im bu mahallerdir. Bu mahallerden maada bir yere gitme e vaktim olmaz ve i te Tahsin Efendiye tesadüf etdi im Cuma günü de buraya mum alma a geldi im bir gün oldu u gibi brahim Efendiye dahi bakkal dükkân,nda tesadüfüm tra olub camie gidece im bir zamanda idi.

Ç,ra an Sahilsaray-, Hümayunu bekçisi ve yahud kapuc,s, Salih A ay, tan,mam ve bilmem dediniz orada hiçbir ba ka bildi iniz yok mudur: Hay,r efendim. Orada hiçbir bildi im yokdur. Zaten orada hiç bulunmad,m ki bir bildi im olsun. Ben size saraylar,n kang,lar,nda bulundu umun cümlesini söyledim.

Orada mukaddema bulunmaman,z imdi orada olanlar,n hiç birini tan,ma, ,n,za delil olamaz. Çünkü saray kapuc,lar, ve bekcileri bazen de i dikleri için mukaddema ba ka sarayda tan,d, ,n,z bir adam,n imdi orada bulunmak ihtimali vard,r. Böyle kimseyi tan,mam deyu sarfû'l-kalem inkâr,n,z neden iktiza ediyor: Bildi im bir âdem olsa da bilemem çünkü kapular,n önlerinde daima karagol durdu ,ndan yakla ,lub bak,lamaz ki kim var kim yok bileyim.

Siz mademki hafiyelik etmi siniz, Yusuf Be sizi hiç oran,n tahkikine göndermedi mi idi: Hay,r. Yusuf Be beni hiç o taraflara göndermedi. Yaln,z i te bu Sokrat'a ve Be o lu'na göndermi idi.

Numero 6

Be o lu'na niçün göndermi idi: Bak,n,z, oralarda ne var ne yok deyu di er refikim olan Tahirle göndermi idi.

Siz kaç sene hafiyelik etdiniz: Birkaç ay kadar hafiyelik etdim. Senesi menesi yok.

Bu birkaç ay zarf,nda yaln,z bir kere Sokrat'a ve bir kere de Be o lundan ba ka bir yere gönderilmediniz ve hiçbir i tahkikine memur olmad,n,z idi: Hususi bir i tahkikine memur edilmedim. Fakat ne var ne yok ö reniniz, emriyle Yusuf Be bizi stanbul'a camilere her yere her gün gönderir idi. Biz de duydu umuz ve ö rendi imiz eyleri raport eder kendüsine verirdik.

u brahim Efendi ve Tahsin Efendi ile olan ülfetinize ve ihtilaf,n,za dair edilen suallere verdi iniz cevaplar ve Çera an Sahilsaray-, Hümayununda kimseyi tan, mad, ,n,za do rusu kanaat gelmiyor. Ale'l-husus ki ihtiyac,n,z oldu unu da söylüyorsunuz. Yüz guru maa la idare olamad, ,n,z, ve yedi ayda ancak üç maa elinize geçdi ini imdi beyan etdiniz. Hasbü'l- ihtiyacitma' olundu unuzda bu âdemlerle bir i de bulundunuz ise do rusunu söyleyiniz: Ben bu âdemlerle hiçbir i de bulunmad,m, hiçbir taraftan da itma' olunmad,m. E er yalan söylersem Rabbim beni kahretsün. E er itma' olunmu bir âdem olsayd,m her gün buraya gelüb Salih A adan bekçilik mülaz,m, ayl, ,na geçirülmekli imi rica etmez idim. Hem de benim san'at,m vard,r, misk sabunu yapar satar onunla geçinürüm, hamd olsun geçinürüm.

H,dmetden vakit bulub bir yere gidemem ayda bir kere Y,ld,z Saray-, Hümayununamum alma a gelürüm derken hergün gelüb Salih A aya maa rica ederim demenizde tenakuz yok mu :Yalan, kabul etmem, söylediklerim bütün do rudur. Hilaf,m varsa Allah belam, versün. Ben veli nimetime sad,k,m dostum ki dünyada hiç olmaz.

Mehmed

EK. 4. Adile Sultan, n iiri (Hikmet Özdemir, *Adile Sultan Divan,*, Ankara: Kültür Bakanl, , Yay., 1996.)

I

ahe- eh-i devran iken Abdülaziz-i huld-i cah
Elvermedi zalim felek yar olmad, baht-, siyah
Kalm, d, bir ehzadesi manende-i hur id ü mah
Etdi ecel de ak,bet ol goncay, mahv ü tebah
Pek genç iken etdi vefat Mahmud Celâleddin ah
Matem tutatsa kâinat ayestedir bi-i tibah

II

Hulku güzel hüsnü güzel bir mah idi ol nec-civan
Güller gibi aç, lmadan soldurdu ruhsar, n hazan
Hicran, yakd, can, m, yand, m aman u el-aman
Gitdi elimden eylerim bülbül gibi ah ü figan
Pek genç iken etdi vefat Mahmud Celâleddin ah
Matem tutatsa kâinat ayestedir bi-i tibah

III

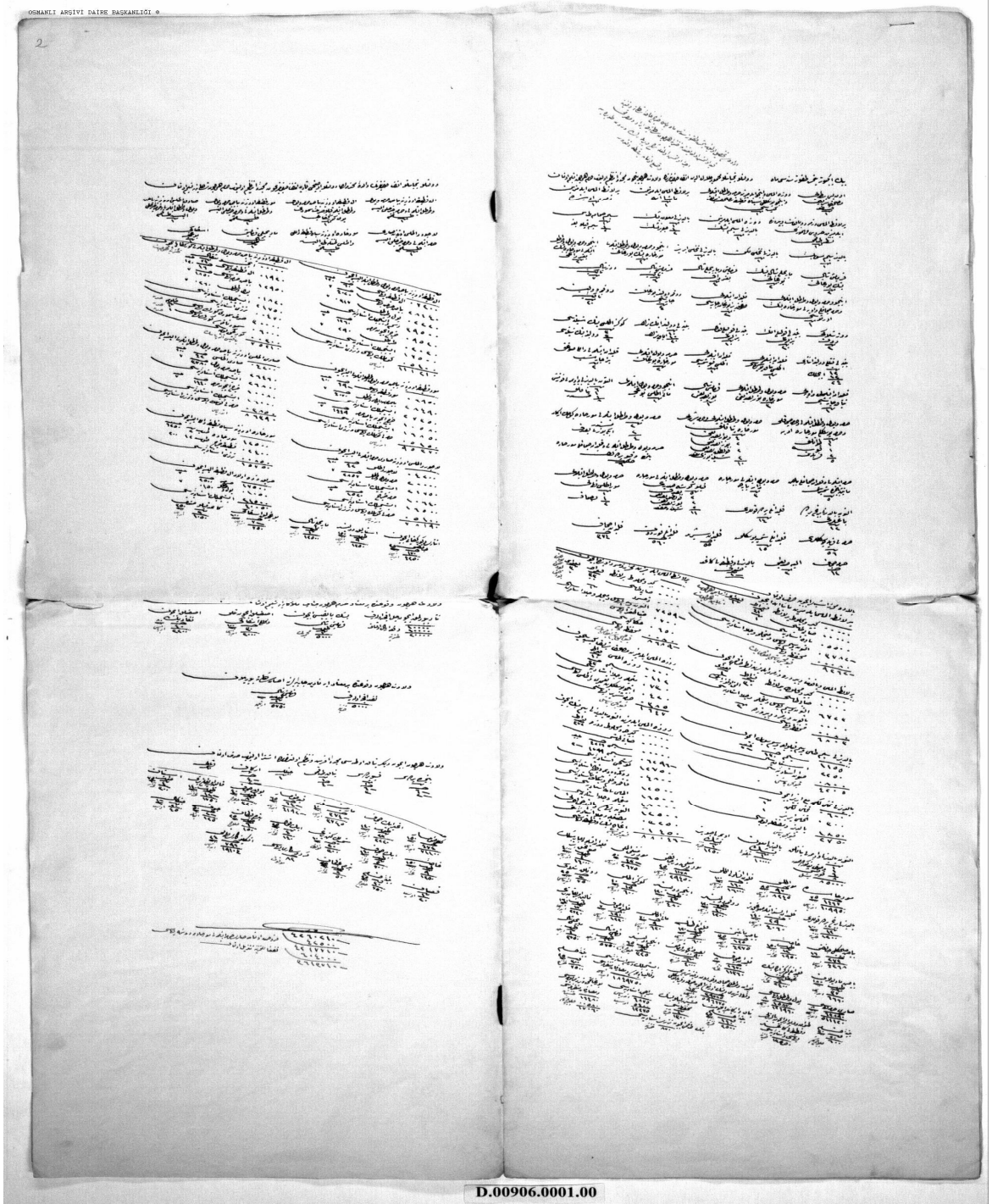
Ey daderim Abdülaziz cennet sana olsun mekân
Sen görmedin evlad, na k, yd, nas, l zalim cihan
Ac, z kal, p dermandan oldu hekimanna-tuvan
Buldu yerini ak, bet Allahøn emri bi-güman
Pek genç iken etdi vefat Mahmud Celâleddin ah
Matem tutatsa kâinat ayestedir bi-i tibah

IV

Ey Adile agah ol dünya vüma-fi ha nedir
Laz, m olan ehl-i dile meyhanedir peymanedir

Zira bu dñnyan,n sonu bir ey degil viranedir
Feryad edendir andelibsüzan olan pervanedir
Pek genç iken etdi vefat Mahmud Celâleddin ah
Matem tutsa kâinat ayestedir bi-i tibah

EK. 5: Mahmut Celâleddin Efendi'nin Do umuna Dair (TSMA, nr. 906)

D.00906.0001.00

دولتو مجانبانو محمد برهان الدین افندی عفتوری

درسلر	قرآن کریم هجاء و قرأت	تعلیم قرأت و املا قرأت و مفهوم	علم حال قرأت	رساله اخلاق قرأت	حرف خط سنه و اسطیبه
درسلر نام سرداری	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۲۰
شارالیه حضرتیج افندی شورولر	۳۳	۴۳	۴۴	۴۳	۲۰
درجه لری	قریب اعلی	علی الاعلی	علی الاعلی	علی الاعلی	علی الاعلی

قرآن کریم - کجه خصوصی امتحانده برو ۱۵۹ نجی جزو سرفیده اوله صحیفه اوقودقری
 تعلیم قرأت و املا - "حزینة تدریسات" نامده کی قرأت کتابنده ۱۵۹ صحیفه اوقوبوب معروضی بلدقری و آلتی نظر
 امد یارینی اوکرندقری
 علم حال - ارمانه نامده کی رساله ده بورنده درسه صحیفه اوقودقری
 رساله اخلاق - اسو رساله ده ایکی نجی صحیفه لور معلومات و نصایح متوعبی بورنده اوقودقری
 حرف خط - کجه خصوصی امتحانده برو ۱۵۹ طر قاره لام یازقری و درجه ترقیلری مطلقاً تقدیم علیای
 لهمایقری قلمانه خط دستلنده تزل مسؤل طاطه شهنشاه هیدری جریده معنی

بلطفه تعالی ساینه معالی سرماییه حضرت تاجدایرینده بودفعه اجرا قلمانه خصوصی امتحانده اصل ختام اولیلر نور دیده ابتلا حضرت شهزاده
 شارالیه حضرتیج تحصیل علم و معرفتی اولاده کتبات تیسیرک بروجه بالاحضور فائزده النور حضرته ملوکانه لریه عرضی ایل ایطای و طیف
 ملوکانه مساعت قلمن اولندن قاطبه اموالده امر و فرمانده حضرته وح الامر والادبانه افندی حضرتیج کدر «مهموم»

فوری یازارده حضرت شهزاده
 و ایکنجه جریه جریه کتبات لرینده
 تعلیم قرآن کریم خواجی
 داعیلری

کولارک

مهرتاری
 کولاری

دولتو نجابتو محمد سلیم افندی حضرتلی

او قونان درسلر	جمع الآداب	مخبریه	بی عطار	اصولنا	ما بکمل	هنسه	فلکیات	فرائض
درسه تحصیل ولان عمور	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵
فرائض فیما بول قاری	۴۵	۴۳	۴۴	۴۵	۴۲	۴۴	۴۵	۴۱
درجه	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی
برای طرفه کوردکلی	ایوبه انبیه ایوبه انبیه آرای جنبه خاندان	کلمات موسیقی کلاس	نقده مدراجه جنبه کلاس	انسانیت تعمیر کوشش	نست عدری عده	نظفات ساز اولیغ	افاضه در ریاضه اولیغ جنبه	کلمات فرائض کلاس اولیغ انفال

دولتو نجابتو عبدالقادر افندی حضرتلی

او قونان درسلر	قرآنه کریم	دیکنا	امدی عثمانی	ناخ اسلام	ما بکمل	تعلیم فارسی	جغرافیا	فرائض
درسه تحصیل ولان عمور	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵
فرائض فیما بول قاری	۴۱	۴۰	۴۳	۴۳	۴۶	۴۴	۳۳	۳۴
درجه	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی	علا علی
برای طرفه کوردکلی	کلاس کلاس	کلمات موسیقی کلاس	کلمات موسیقی کلاس	عبارت فرائض کلاس	نست عدری کلاس	باب کلاس	امور نظم کلاس	کلمات فرائض کلاس اولیغ انفال

جناب فارطوغه ناشیضات اویدر ولایت بیستری طلبه روی زیده اقدم حضرتلی الی احوال درانه اریک برای شرف و شاه بوسه رسیده .
 اراده بیضات مناره ظل الهی مفاوینت سبزه کانه جوانختلی اقبیل حضرتانک هوا کانه قوللر زید عبارت حیدر مواجه سده امیری
 با ابراهیم کسب علی برین اراده بیه قطع مدولی منظر یکا منسور بنا بیروینا هیلی بولول و زو مغیرمه ولیا فقه عمده فاکرین جناب
 شهنشاه هیلی فلنس و لغیا ولایح و قاطبه امواله امر و دریا و لطف فراوانه سوکنو مرانلو بادشاه قدیانه و شهنشاه معالی عنوات
 و معالی علم و عقاب و منتر افندی حضرتلی کسید .

میدرکت عالی
میدرکت عالی

EK. 8: Selahaddin Efendi, Yusuf zzeddin Efendi, Abdülmecid Efendi, Mehmed Selim Efendi (BB Taksim Atatürk Kitaplı , Say,sal Ar iv ve e-Kaynaklar, nr. SHB_000010)

